

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

MIHELICS VID

DANTE — IJJAS

BALANYI GYÖRGY

NEMES NAGY ÁGNES

DR. HOLENDÁ BARNABÁS

GERLEI JÓZSEF

írássai

1957 AUGUSZTUS

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Mihelics Vid</i> : Az atomháború a katolikus lelkiismeret előtt	129
Paolo és Francesca Dante poklában (<i>Ijjas Antal</i> Dante-fordítása) ..	138
<i>Balanyi György</i> : Kalazanci Szent József hivatása	141
<i>Nemes Nagy Ágnes</i> : Tájépek (Kertváros; Éjféli; Dél; Otthon; versek)	147
<i>Dr. Holenda Barnabás</i> : Nemzetközi geofizikai év	148
<i>Gerlei József</i> : A préház (Elbeszélés)	153
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (XII. Pius pápa az orvosi érzéste- lenítésről: A fizikai szenvedések elviselésének általános erköl- csi kötelessége; A bódítás és az öntudat teljes vagy részbeni kikapcsolása; A haldoklók mentesítése a fájdalomtól)	157
A kis út	166

NAPLÓ:

Női hivatás az egyházi és világi élet között (168); A tavaszi tár-
lat (169); Rónay György: A nábob halála (171); Homérosz (174);
Az olvasó naplója (176); Tíz éves az ICARES (180); Színházi ór-
járat (181); Mozaik (183); A „Vándor-Béranger“ (186); A világ-
egyetem tágulása (187); Gondolatok a könyvtárban (188); „A fisi-
kának eleji“ (190); Egy „isten“ születése és halála (191) 168

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Szerkeszti: Rónay György

Főmunkatársak: Dorombay Károly, Mihelics Vid, Possonyi László

Felelős kiadó: Saád Béla

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343. Külföldi előfizetéseket is elfogadunk.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

AZ ATOMHÁBORÚ

A KATOLIKUS LELKIISMERET ELŐTT

Amióta Herakleitos kijelentette, hogy „a háború minden dolgok atyja, minden dolgok királya”, rengeteget elmélkedtek a háború szükséges vagy szükségtelen, elkerülhető vagy elkerülhetetlen voltáról az emberek. Akik a szükségességét vallották, rendszerint arra hivatkoztak — akárcsak elődjük, a görög bölcsele —, hogy a technikai kutatók minden nagy, vagy legalább is legtöbb nagy találmánya s a társadalmi haladás valóban jelentős fordulatai is valami módon a háborúhoz kapcsolódnak. S ezeket az állításaikat nem is igen tudnók cáfolni. Kétségtelen például, hogy az atomerő felszabadítása és hasznosítása is, ami a tűz felfedezése óta a legnagyobb felfedezés ezen a földön, szorosan összefügg a második világháborúval és a folytatólagos fegyverkezéssel. Kétségtelen azonban az is, hogy pusztán e tényekből nem következik még a háború szükségessége. Megállapítani csak azt állapíthatjuk meg, hogy majdnem mindegyik háború technikai felfedezésekkel és mélyrehatóbb társadalmi változásokkal járt együtt, arra azonban semmiféle bizonyosságot sem szerezhetünk, hogy háború nélkül ezek a felfedezések és változások nem köszöntöttek volna be. Ha pedig az egyes háborúk keletkezését vizsgáljuk, lehetetlen fel nem ismernünk a tudatos emberi elhatározások szerepét, ami a háborút máris kiemeli a természeti szükségességek köréből.

Nem tudunk azonban felelni a második kérdésre, arra nevezetesen, hogy elkerülhető-e vagy sem a háború. Tény, hogy mindeztideig voltak háborúk. Ami tehát fennmarad számunkra, egyedül az a hit és politikai vagy erkölcsi meggyőződés, hogy miután a háború nem természeti szükségesség, el fog jönni és el kell jönnie annak az időnek, amikor az államok és csoportok nem fegyveres összecsapások, hanem tárgyalások és alkudozások útján intézik el vitáikat. Súlyos és egyre súlyosabb okok szólnak mellette. Am éppen ezek az okok nem tűrik, hogy beérjük a pusztá hittel és meggyőződéssel, ami gyakorlatilag az egykedvűséget és közömbösséget is jelentheti. Gondolkodó embernek — s végeredményben valamennyien gondolkodunk — a legélesebben és a rendelkezésére álló leghatásosabb módokon küzdenie is kell egy újabb háború lehetősége ellen. Ha pedig még kereszténynek is tekinti magát az ember, akkor különösképen nem térhet ki e feladat elől, mert számára isteni parancs, hogy mindabban, ami jó, közremunkálni tartozik.

Azt, hogy mi a jó és mi a rossz, végső fokon a lelkiismeretünk dönti el, ahhoz azonban, hogy ítéletünk tárgyilag is helyes legyen, ép erkölcsi érzékkel kell bírnunk. Ezt ápolja és fejleszti bennünk a keresztény erkölcsstan, amelyet számunkra hitelesen az egyház tanítóhivatala értelmez. Ujjonnan felmerülő kérdésekben azonban, mint

az atomháború és a robbantási kísérletek kérdésében is, amikor még csak az általános elvek konkrét alkalmazásáról lehet szó, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az erkölcsstudomány hivatott művelőinek nézeteit sem. Ezek valamennyien egyetértének abban, hogy a helyes magatartásnak, mint keresztény magatartásnak kialakítása okából mindenekelőtt a tényeket és a valószínűségeket kell fontolóra vennünk.

*

Ami a tényeket és valószínűségeket illeti, úgy hiszem, nyugodtan fordulhatunk tájékoztatásért Charles-Noel Martinhoz, aki „Ütött a H óra?” című, világszerte nagy érdeklődéssel fogadott könyvében képet rajzolt az atomháborúról. Igaz, hogy a könyv tudományos hitellességét nem bírálhatom el, de elegendőképpen tanúsítja, hogy nem kisebb valaki, mint Albert Einstein írta az előszavát.

Martin bevezetőben az atomtámadások közvetlen rombolásait világítja meg. Az utolsó háborúban Németországra 1.2 millió tonna bombát dobtak le, amelyek közül a legnagyobbak öt tonnát nyomtak. A leghatásosabb bombáknak trotyl (trinitro-toluol) töltésük volt. Ezt a robbanóanyagot szokták alapul venni az atombombák hatásának méréséhez is. A Hirosimára és Nagaszakira dobott atombombák ereje 20.000 tonna trotyl volt. Ma az úgynevezett „taktikai atomgránátok” ereje is 10.000 tonna. A standard-atombombák ereje már régóta eléri az 1 millió tonna trotylt. Csaknem olyan hatásosak tehát, mint a hidrogénbombák. Martin 1–2.5 millió tonnára becsüli a legkisebb hidrogénbombák erejét. Állítása szerint azonban vannak már hidrogénbombák, amelyeknek ereje eléri a 20 millió, sőt 40 millió tonna trotylt. A legnagyobbakat ki sem tudják próbálni, mert nem találni gyakorlóteret az ilyen kísérletekre. Elméletileg azonban előállíthatók olyan szuper-szuperbombák is, amelyek ezerszer erősebbek, mint a „kis” hidrogénbombák. Ezeknek robbanó ereje egyet jelentene 1 milliárd tonna trotyllal. Számítások szerint azonban a katonailag „hasznos” erő felső határát már az 50 millió tonnás bomba is kimeríti.

A közönséges hidrogénbomba robbanásának közvetlen hatása egy 15 kilométer átmérőjű tűzgolyó és olyan légnyomás, amely több kilométeres körzetben rombol. A bomba a levegőben 100.000 tonna, sőt ennél is nagyobb mennyiségű nitrogénoxid-gázt termel, amely salétromsavvá változik és esővel együtt a földre hull. Ez a „savanyú eső” képes arra, hogy kiirtsa a föld növényzetét és baktériumait. „Az atom- és különösen a hidrogénbombák által termelt óriási mennyiségű salétromsav tehát — írja Martin — a legsúlyosabban veszélyezteteti egész országok vetésterületét.”

Egy kisebb nagyságú hidrogénbomba a tűzgolyójának belsejében mintegy 1000 millió tonna földet és törmelékkel ragad magával, mint „füstgombát”, 40 kilométer magasságig. Ez a rádióaktív por a legparányibb részekre bomlik és napokon, sőt heteken át ott lebeg a légkörben. Olyan réteget képez, amely a kozmikus sugarak és a föld közé ékelődik s így a napsugárzást is, meg az időjárás többi ténye-

zõit is befolyásolja. Hőmérsékleti és csapadékbeli ingadozások következik, de ha a levegő folyamatosan telítődne ilyen porral, előbb-utóbb teljesen megbomlanék földünk egész hő- és vízgazdasága.

A nukleáris bombák leggonoszabb veszedelme a rádióaktivitás. Mint Martin rámutat, már egy standard-atombomba olyan sugárzást művel, amely a robbanás után egy perccel 820.000 tonna rádiumnak, egy nappal utána 133 tonna, egy hónappal később 2.3 tonna s még egy évvel a robbanás után is 110 kilogramm rádiumnak felel meg. Ez a sugárerő bizonyos mértékben rátelepszik azokra a tárgyra is, amelyeket a sugarak érnek, elsősorban a magasba felkavart porra, amelyet a szél földünk bármely részébe elvihet és a felszínre ejthet. Hogy milyen hatást gyakorolhat ez a sugárerő az emberre és más élőlényekre, ezt illetően csak következtetésekre hagyatkozhatunk. Míg az alfa- és béta-sugarak az érintési helyen külső hatásokat, égéseket idéznek elő, addig a gamma- és a Röntgen-sugarak a szervezet belsejében hatnak, és pedig roncsolóan, ha adagjuk túllépi a küszöbértéket. Ma az embernél heti 0.3 Röntgenegységet tekintenek küszöbértéknek akkor, ha a sugárzás a test egész felületét éri. A szomorú nevezetességre emelkedett „Fukuryu Maru” japán halászhajó emberei azonban a hidrogénbomba robbanási fészektől 130 kilométer távolságban is 200–400 egységnyi sugárzást kaptak több napon át. Egyikük, mint tudjuk, bele is halt. A rádióaktív izotópok sugárzása fokozatosan csökken; de bizonyos izotópok sugárzása így is hosszú időn, egyeseké több éven át olyan erősségű, hogy ártalmas hatással van az élőkre. Minden atombombában, de méginkább a hidrogénbombák felrobbantása tehát hosszabb, vagy éppenséggel hosszú időre megnöveli annak a bolygónkra eső sugárzásnak intenzitását, amelyhez a földi élet az évmilliók során igazodott. A többlet így az érzékenyebb szervezetek életét is fenyegeti.

Az emberrel kapcsolatban nagyon is komolyan kell mérlegelnünk a sugárzások öröklésélettani hatását. Már 1927 óta tudjuk, hogy a gammasugarak ionizáló hatása mutációkat, vagyis az élőlények biológiai tulajdonságainak átöröklő változásait idézheti elő. Az ember még nem elég hosszú ideje használja a rádiumot sugarak termelésére, hogy az öröklési állagnak ezeket a változásait nagyobb mértékben észlelhessük. Állatokon végzett kísérletek és azoknak a személyeknek megfigyelése azonban, akik tartósan dolgoznak rádiummal, nyugtalanító eredményekkel járt. Már most ha a föld atomháború folytán, de akárcsak az ismétlődő robbantási kísérletek nyomán is fokozottan rádióaktív válik, akkor az emberiségnek nemcsak azzal a veszedelemmel kell szembenéznie, hogy az egész alacsony élőlények mutációin keresztül vírusok és mikrobák tenyésznek ki, olyanok, amelyeket eddig nem ismert, hanem annak is, hogy az élők bizonyos magasabb fajtaikat, esetleg önmagát is kihalásra kárhoztatja, miután előtte már a torzszülöttek száma is állandóan szaporodott.

Ha mindehhez hozzá vesszük — hangoztatja Martin —, hogy az előállítható nukleáris bombák mennyiségének nincsenek anyagi természeti korlátjai és hogy a repülőtechnika szédületes fejlődése miatt az alkalmazásuknak sincs különösebb akadálya, akkor arra a megállapításra kell jutnunk, hogy a föld totális szétrombolását, legalább is az emberi életét és a kulturáét, valóban a lehetőségek közé számíthatjuk. Pedig Martin könyve megírásakor még nem is értesülhetett Stuertevant amerikai biogenetikusknak arról a riasztó közléséről, hogy becslése szerint csupán az 1955-ig végzett nukleáris robbantási kísérletek sugárhatása következtében 2000 torzszülöttet várhatunk. Ez a minimum, ha azokból a tényekből indulunk ki, amelyeket a Japánra dobott bombák utóhatásaként állapítottak meg. Georg Kliesch írja tanulmányában: „A japán szülések 1954. évi kongresszusán 30.150 gyermekről tettek jelentést, akik a hirosimai és nagaszaki atomrobbantások után jöttek világra. Közülük minden hetedik rendellenes volt. Korcsulást mutatott 1046 gyermek csontozata, bőre vagy idegrendszere, torzulást 429 gyermek orra vagy füle, 254 gyermek ajka vagy nyelve, 47 gyermek agya, 25 gyermeknek pedig egyáltalán nem volt agyveleje. Magától értetődik, hogy e szerencsétlenek nagy része nem is maradt életben.” Minthogy pedig a megváltozott öröklési állag a jövő nemzedékekben is tovább hat, ma még nem is sejthetjük a 12 évvel ezelőtt okozott kár igazi méretét.

Megérthetjük ezekután, hogy ugyanaz az Einstein, akinek nem kis része volt az atomerő felszabadításában és az első atombombák gyártásának megindításában, a második világháború után több nyilatkozatban is állástfoglalt az atomfegyverkezés ellen. Emlékezetes az is, hogy 1955-ben Bertrand Russel kezdeményezésére több más tudóssal együtt Einstein is aláírta a kiáltványt, amely felszólította a világ kormányait: hagyják abba az atomháborús készülődéseket és a bombákkal való kísérletezést.

*

Az előadottak ismeretében pillanatig sem vitás, hogy az ember csak irtózáttal gondolhat minden olyan háborúra, amelyet atomfegyverekkel és a hasonlíthatatlanul borzalmasabb thermonukleáris fegyverekkel vívnának. A keresztény hívőnek azonban, akitől vallása kifejezetten megköveteli, hogy ítéleteiben és magatartásában erkölcsi elvekhez igazodjék, külön fel kell vetnie a kérdést, hogy képzelhetünk-e ebben az esetben egyáltalán „igazságos” háborút? Számára ugyan mindenképpen kötelesség, hogy közreműködjék bármiféle újabb háború elhárításában, de ha azt is meg kell állapítania, hogy az atomháborút semmi körülmények között sem tekintheti „igazságosnak”, akkor már egyedül emiatt is teljes erejéből és minden megengedett eszközzel köteles síkraszállni az atomfegyverek eltiltásaért, beleértve a robbantási kísérletek tilalmát is.

XII. Pius pápa a kérdéssel foglalkozó legutóbbi nagy beszédében, az 1956. évi karácsonyi üzenetében a leghatározottabb módon sürgette: minden erő fogjon össze arra, hogy az atomenergia feltárá-

sával az emberiség kezébe jutott hatalmas erőket csakis békés célokra használják fel. Oda kell hatni — jelentette ki a pápa —, hogy megszűnjék a gyilkos fegyverkezési verseny. A világ mai fenyegetett állapotában az emberiség vezetőinek meg kell találniuk a meg egyezés módjait. Erkölcstani szempontból azonban máig legfontosabb a Szentatyának az megnyilatkozása, amely a Rómában rendezett orvosi világkongresszus résztvevői előtt még 1954. szeptember 30-án hangzott el. Ebben — doktrinális jelentőséggel — állapította meg a Szentatya, hogy az atomháború elvileg csak akkor engedhető meg, ha adott körülmények között elkerülhetetlen az önvédelemhez. A helyzet azonban az — fejtette ki a pápa —, hogy mihielyt az okozott pusztítás terjedelme kiesik az ember ellenőrzése alól, akkor minden körülmények között, még egy elvileg igazságos védelmi háborúban is erkölcstelennek kell minősítenünk és el kell utasítanunk az atomfegyverek alkalmazását. Éppen ezért az emberiségnek minden eszközzel rajta kell lennie, hogy nemzetközi megegyezések útján mielőbb tilalom alá helyezték az atomfegyvereket.

Az „Orbis Catholicus” összefoglaló szerkesztőségi közleménye szerint, amelyet a továbbiakhoz is alapul vettem, a pápai megnyilatkozás gondos elemzéséből kitűnik: azt a kérdést, vajon alkalmazhatók-e atomfegyverek még egy igazságos védelmi háborúban is, erkölcsi szempontból az dönti el, hogy e fegyverek hatásait ellenőrizni tudjuk-e. Ezt az álláspontot képviselte Griffin bíboros is 1955. március 31-i beszédében, amikor a több oldalról hozzáfűzött kérdésekre válaszolt. Ő azonban figyelmeztetett mindjárt egy nagyjelentőségű és számunkra irányt szabó tényre: „A hidrogénbombával végzett első kísérlet óta komoly aggodalmak merülnek fel, hogy nem olyan új fegyvert teremtettek-e, amelynek hatásai kívülesnek az emberi ellenőrzésen.”

Egészen természetes, hogy azt, vajon ellenőrizhetők-e és kellő mértékben ellenőrizhetők-e az atomfegyverek hatásai, a szakembereknek kell megállapítaniuk. Az egyházi tanítóhivatal illetékessége nem terjed ki magának a ténykérdésnek eldöntésére. Erkölcsi ítéletének megfogalmazásával ez a tanítóhivatal teljes mértékben eleget tett feladatának. Nekünk, keresztény hívóknak viszont kötelességünk, hogy a ténykérdésben is kialakítsuk véleményünket, s ennek megfelelően szólaltassuk meg lelkiismeretünket. Ha tehát a francia püspökök még a második világháború tömegbombázásait is megbélyegezték 1950-ben, amiért válogatás nélkül öltek meg katonákat és polgári személyeket: öregeket, nőket és gyermekeket, annál inkább megbélyegezhetjük mi az atomfegyverek alkalmazását. Egy kiváló morálteológus, a német Eberhard Welty mutat rá arra, hogy az atomfegyvereket nemcsak hatásfokuk különbözteti meg a hagyományos fegyverektől. Ezek a fegyverek lényegesen mások: tulajdonképpen nem is fegyverek már, hanem a megsemmisítés eszközei. Megkülönböztetés nélkül rombolnak. Hatásukban és utóhatásaikban többé-kevésbé kívül esnek az emberi ellenőrzésen és a küzdőfeleket fenntartás nélküli használatukra készítetik. Arról sem sza-

bad megfélekedoznunk, hogy a hidrogénbomba megalkotásával e megsemmisítő eszközök már odáig fajultak, hogy a földnek alap-pilléreit rendítik meg. Magát a kozmoszt támadják meg. Welty szerint senki sem állíthatja értelmesen, hogy a hidrogénbomba-féle fegyverek hatásait az ember még valami módon ellenőrizni tudná. Ezek a fegyverek nemcsak a hadviselő feleken belül szüntetik meg a különbséget harcolók és nemharcolók között, hanem messzi kihatásaik miatt teljesen megszüntetik a különbséget hadviselő népek és semlegesek között is. Távoli térségekbe, sőt távoli időkbe kiható romboló erejüket nem lehet már „közvetett és szándéktalan” mellékhatásnak minősíteni és mint ilyent menteni.

A neves angol morálteológus, F. H. Drinkwater, aki álláspontjának elfogadtatása érdekében a legutóbb valóságos irodalmi kampányt indított, az egyetlen kivezető utat nem is látja másban, mint annak kinyilvánításában, hogy erkölcstelen eszközöket még egy igazságos védelmi háborúban sem szabad alkalmazni. „Ha a keresztény erkölcs alapján állunk — jelenti ki Drinkwater —, akkor egyetlen megoldás az, hogy Istenbe vetett bizalommal megsemmisítjük az atomfegyvereket, ha másként nem megy, egyoldalúan semmisítjük meg.” Az atomháborút Drinkwater szerint az sem igazolhatja, ha végső eszközként kínálkozik, amelynek alkalmazásával életben maradhatunk, mert még ebben az esetben sem engedhető meg az emberek különbség nélküli megsemmisítése és a föld nyersanyagforrásainak szétrombolása. Az a jelszó: „Túlélni minden áron”, nem természetjogi s még kevésbé keresztény. Mi akkor azonban az erkölcsileg helyes magatartás egy atomfegyverekkel felkészült támadóval szemben? Természetesen nem a kapituláció — feleli rá Drinkwater. A megtámadott népnek védekeznie kell, amennyire és ameddig csak tud, de csakis olyan fegyverekkel és eszközökkel, amelyek erkölcscileg kifogástalanok. Végtére is, ha keresztény hívők vagyunk — érvel Drinkwater —, hogyan hagyhatnók egészen figyelmen kívül a történet legnagyobb tényezőjét, az Istent?

Az „Orbis Catholicus” közleménye is megjegyzi, hogy Drinkwater meglehetősen egyedül áll azzal a nézetével, hogy a megtámadottnak atomtámadás esetén sem szabad atomfegyverekhez folyamodnia. Welty is odakövetkeztet ugyan, hogy az atomfegyverek használatát nem tekinthetjük erkölcscileg megengedettnek, ő azonban továbbra is fenntartja annak az erkölcsi tételnek az érvényességét, hogy a népeknek a jövőben is kötelességük védekezni minden olyan támadás ellen, amely életükre és szabadságukra tör. Olyan dilemma adódik itt — vallja be Welty —, amely megoldhatatlannak látszik. A morálteológia az önmagukban meg nem engedett emberi cselekvések két nemét különbözteti meg. Vannak cselekedetek, amelyeket semmiféle külső körülmény sem igazolhat, ilyen az istenkáromlás, hittagadás, csalás, rágalmozás is. Vannak azután cselekedetek, amelyeknek konkrét megítélésénél a mindenkori helyzetet döntő körülményként kell figyelembe venni. Egy ember megölése például a szükséghelyzet külső körülménye folytán erkölcscileg megengedett,

sőt parancsolt cselekedetté válhatik. Felmerül tehát a kérdés, nem vonhatunk-e ebből analógiát a „kollektív szükséghelyzettel” kapcsolatban akár a hidrogénbomba alkalmazására is? Ám maga Welty sem ad határozott választ erre a kérdésre. Aminél végeredményben kiköt, az a reménysége, hogy az atomfegyverek elriasztó hatásai és az atomháború elvesztésének félelme rá fogják kényszeríteni a hatalmakat a nemzetközi tiltó megállapodásokra és a kölcsönös ellenőrzésre.

*

Nyilvánvaló azonban, hogy pusztán a reményléssel, még ha szilárd meggyőződéssé is válik, a keresztény lelkiismeret nem érheti be. Sokkal győtrőbb a vázolt dilemma a keresztény hívő számára, sem-hogy tétlen félrehúzódsban szemlélhetné a történéseket. Kötelessége tevőlegesen előmozdítani azoknak a törekvéseknek sikerét is, amelyek a nagytömegek nyomását is latba kívánják vetni az atomháború totális pusztításának megakadályozása és a nukleáris robbantási kísérletek haladéktalan beszüntetése érdekében. Mert a tömegek, az úgynevezett „kisemberek” milliói és száz milliói azok, akik helyes irányba terelhetik az eseményeket.

Távol áll tőlem, hogy alábecsüljem annak a szerepnek jelentőségét, amelyet a tudósok és a technikusok vihetnek ezen a téren. Bizonyos, hogy a legnevesebb nyugatnémet fizikusok legutóbbi kiállása is fontos mozzanat volt. Az sem valószínű, hogy akadna egyetlen komoly atomszakértő is, aki ne osztaná Philip Morrison nemrégiben tett megállapítását: „Az atomháború a hidrogénbomba korában teljességgel bűncselekmény. Az egyetlen felelet erre a fenyegetésre a nukleáris fegyverek bármiféle alkalmazásának megtiltása és megakadályozása.” Az a Morrison nyilatkozott így, aki annak idején a híres los-alamosi laboratóriumban dolgozott s akit az „atombomba atyái” közé számítanak. Kérdés azonban: valóban meglenne-e a vértanúságig menő elszántság azokban a magfizikusokban és a többi tudósokban, akik közreműködtek e démoni erők kifejlesztésében, hogy megtagadják segítségüket a civilizáció megsemmisítéséhez, aminek lehetőségét felismerték s ami ellen oly sűrűn fel is emelték szavukat? Martin, akinek könyvével már foglalkoztunk, igen kételkedően vélekedik erről. Egyrészt azért, mert a kutatót könnyen megbűvölik az egyre óriásibb lehetőségek, amelyek képzelete előtt nyílnak. Másrészt azért — s ez a súlyosabb ok —, mert a tudós sem független a politikai hatalomtól, ez a hatalom pedig képes arra, hogy rákényszerítse a katonát saját életének kockáztatására és mások életének kioltására akkor is, ha a katona meg van győződve áldozatának értelmetlenségéről. S Martinhoz hasonlóan vélekedik Robert Jungk, annak a jegyzőkönyvnek alapján, amelyet „az atombomba megteremtőjének”, J. Robert Oppenheimernek kihallgatásáról vettek fel az Egyesült Államok atomenergia-bizottságának ülésein. Benyomásait összegezve ezeket írja Jungk: „Fontosabb és egészen jövőnk számára hasonlóhatatlanul következménye-

sebb s ugyanakkor sokkal megosztóbb a kérdés, hogy milyen álláspontot foglaltak el Oppenheimer és tudós társai az úgynevezett szuperbomba ügyében. Szinte valamennyien húzódoztak, ingadoztak, előbb „Nem, de...”-t mondtak s azután „Igen, de mégis...”-t. Csak kevesen voltak, akik kezdettől fogva teljes határozottsággal síkra szálltak ezért a legborzalmasabb, az egész emberi nem fennmaradását kockáztató fegyverért, de még kevesebben, akikben megvolt a bátorság a határozott „Nem!”-re.” Maga Oppenheimer ekként nyilatkozott: „Én csak a dolgomat végeztem. Mindent megcsináltam volna, amit tőlem követelnek, ideértve az összes bombaféléket, feltevé, hogy technikailag előállíthatóknak találom őket.”

Nem igen hagyatkozhatunk tehát arra, hogy maguk a tudósok és technikusok együttes elhatározással le fogják vagy le tudják venni a vállunkról az atomháborúra vonatkozó döntések terhét és feladatát. De vajjon várhatjuk-e egyedül az államok vezetőitől, a politikusoktól? Bőven hallhattunk hivatalos és nem-hivatalos nyilatkozatokat arról, hogy az atomfegyverek „magától értetődően” csak a védekezés „legeslegutolsó” eszközeként kerülnének alkalmazásra. A dolog azonban így meglehetősen elvont. Mert hiszen ki határozná meg, hogy itt a „legeslegutolsó” pillanat? Nyilván az államférfiak, katonai szakértőik tanácsára. Ám feltételezhetjük-e ésszerűen, hogy az államférfiak, ha a lét vagy nemlét kérdésével kerülnének szembe, az erkölcsi megfontolásokat fölébe helyeznék a politikai és katonai megfontolásoknak? Föltételezhetjük-e, hogy ilyenkor, ha vannak raktáron atomfegyverek, nem használnák fel azokat? Semmi kétség, emberfölötti megpróbáltatás lenne ez számukra, aminek egyetlen dolog veheti elejét: az, hogy egyáltalán nincsenek atomfegyverek. Másként kifejezve: az emberiség elemi érdeke, hogy mielőbb megsemmisítsék a már legyártott atomfegyvereket is.

Igaz, beszélnek arról is a hadvezetőségek, hogy az atom- és nukleáris fegyvereket csupán „taktikai” rendeltetéssel kívánnák bevetni. A múlt azonban jóformán semmi biztatást sem nyújt arra, hogy a kormányok és tábornokok szükség esetén visszariadnának a stratégiai alkalmazástól. Nagyon is úgy tűnik ez fel, mint játék a szavakkal. Az eddigi atom-hadgyakorlatok a nyilvánosságra jutott gyér közlések szerint is világosan megmutatták, hogy micsoda katasztrófa zúdulna földrésünkre, ha ugyan nem az egész világra. Az a körülmény például, hogy az 1955-ben Németországban rendezett „Carte blanche” gyakorlaton a repülők mindkét részről jelképesen összesen 335 atombombát dobtak le, nem hagy kétséget abban a tekintetben, hogy az atomháború mindenképpen „totális” háború lenne, egészen más jelleggel, mint a hagyományos fegyverekkel végrehajtott háború. Belső törvényszerűsége az atomháborúnak, hogy feladata előbb-utóbb az ellenség „totális” megsemmisítése lenne, nemcsak a katonáké, de az összes embereké, akik az ellenséges állam területén élnek.

Nagyon úgy fest tehát a helyzet, ahogyan Bertrand Russel jellemezte: Amíg vannak atomfegyverek, eltiltásuktól sem várhatunk

feltétlen eredményt. Addig is tehát, amíg megsemmisítik őket, el kell kerülnünk bármiféle háborút.

*

Pierre Curie mondta 1903-ban, amikor Stockholmban átvette a Nobel-díjat: „Fölfedezhetjük, hogy a rádium gonosz kezekben nagyon veszélyes lehet, felmerül tehát a kérdés, vajon az emberiség számára előnyös-e a természet titkainak feltárása, vajjon eléggé érett-e az ember, hogy hasznossá tegye ezeket a titkokat, vagy nem károsak-e inkább a megismerések? Nobel felfedezései jellemző példát mutatnak: a hatalmas robbanóanyagok lehetővé tették nagyszerű munkák elvégzését, de nagy gonosztevők kezében, akik a népeket háborúkba hajszolják, a rombolásnak is kiadós eszközeit nyújtják. Én mégis azon a véleményen vagyok, mint Nobel, hogy az emberiség több jót, mint rosszat nyerhet az új felfedezésekkel.”

Nem vitás, hogy az atomerő felszabadítása és ipari célokra való alkalmazása áldásos és szükséges az emberiség számára. Az ásványi erőforrások fokozódó kimerülése, a világközlekedés problémája, amelytől a gazdaságilag elmaradt országok megsegítése is függ, mindez az atomerő felhasználására ösztönöz. Ugyanakkor azonban reánk nehezedett az a nem könnyű feladat, hogy meggátoljuk ennek a félelmes erőnek a rombolás és életirtás szolgálatába való állítását. Ám minden jel szerint csak akkor arathatunk sikert, ha az egész emberiséget mozgósítani tudjuk mind az atomháború, mind általában a háború ellen. Ez a keresztény lelkiismeret félreérthetetlen parancsa is.

PAOLO ÉS FRANCESCA DANTE POKLÁBAN

Dante féligmeddig még gyermek volt, mikor a firenzei zsoldoscsapatok parancsnokául szerződötve megjelent a városban a szép idegen ifjú: Paolo Malatesta, a veronai Malatesták sarja; a kis Alighieri fiú bizonyára gyakran látta őt a tereken és utcákon lovasok élén, vagy szép hölgyeket kísérve. Majd amikor a fiatal városköztársaság nem újíttotta meg szerződését, hazatávozott Firenzéből. Évek múlva — a részleteket színező tarka szóbeszédnek kíséretében — egész Itálián végigfutott halálának velőtrázó híre: otthon beleszeretett bátyjának, Ravenna zsarnokának feleségébe, a gyönyörű Francesca da Riminibe s a féltékeny férj rájuk törve egyetlen törzsúrassal szegezte őket át. A valóságos eseményen persze sokat színezett a mendemonda, de mint annyi más eseménye a kornak, ez sem maradhatott ki az Isteni Színjátékból. Egy új fordítás egyik első bemutatására ezt a részletet választottam ki a Pokol V.-ik énekéből, az egész mű egyik sokat emlegetett helyét. S noha a jegyzetek és kommentárok a fordítás megjelenésekor sokkal jelentősebb terjedelemben jelentkeznek majd, itt most csak a legszükségesebb megjegyzéseket adom a jegyzetben. (A fordító.)

- Hallottam mint hág egyre magasabbig
a bömbölés, úgyhogy ott állva épp' a
sziklán fenn — azt hittem, szívem szakad ki!*
27. *E mély itt minden fény szavára néma¹
úgy zúg, mint tengeren egymástrorló
orkánok s víztornnyok hanghányadéka.*
30. *A szélörvény, mely egyre körbeforgott
sodrásába fűződött tenger rivalgó
lelket a szirthez zúzva-törve hordoz.*
33. *S közelgetőn az éles sziklafalhoz
üvöltött és Teremtőjét gyalázzván
a kárhozott had félve földviharzott.*
36. *Megtudtam, hogy az orkánban paráznák
süvöltenek kinzottan: mindazok, kik
értelmüket a kéj alá gyalázták.*
39. *Mint seregélyek szoktak csavarogni
télviz fagyától egytűvé verődve:
e rosszlelkek is borzas csapatonkint
vonultak, mint tépett, szélűzte fölleg
és köztük egy sincs, kit reménye várna*
45. *a kisebb kinnak, enyhébb pihenőnek.
Az őszi darvak fűznek légi láncba
ily hosszú ékeket bús krúgatóan*
48. *ahogy repült, jajongva és kiáltva
az orkánban kerengő dúrva horda
„E vak pergésben zúzódnak kik ők, mondd,
nevük szerint is, Mester?...“ — tudakoltam.*
- 51.

1 A mű egyik leghíresebb sora: „...luogo d'ogni luce muto“; nem az impresszionizmus XIV. századi jelentkezése (amint azt nem egy modern fordítója vélte), hanem Dante lángelméjű rajza az érzékiség bűneinek bűnhődő helyévé is kivettől az e bűn rabjainak még földi lelkiállapotát, amely leginkább áll ellen a Kegyelem kísérlétének és fényének.

- „Az ki elől száll, s mindükön a fő ott
— szólott költőm itt is tudósi ajka —
54. soknyelvű nép fölött császári nő volt²
S mert bűnben élt, törvényül is akarta,
— hogy önnöngyalázatát így törölje —
57. „Bárkit kívánsz, nincs kéjre társ tilalmas!”
Semiramis, a babiloni hölgy ez
ki öccsét — trónról döntve — vonta férjül
60. (azóta rég a szultáné a földje).
Az Didó ott, holt férjéhez ki végül
hűtlen lett s új vágy önként küldte lángra
63. s rossz Cleopatra ott, ki körbe térül.
S kiért tíz év múltán üszök találta
Tróját: nézd itt Helénát... Nagy Achillest,
66. kit szintén szerelem üzött halálba...
Tristánt... Párist... — és más megannyi hírest:
most árnyat, ámde egykor nagy-erőset,
69. kiket a szerelem hatalma bírt le.
Hogy újjal mutogatva annyi hősré
s ó-hölgyre, nevüket is felsorolta
72. bú rázott át — kettő oly ismerős lett.
S szóltam: „Velük... nézd: ott ama scdorban
lengnek... szólnék, ama keserű párral,
75. kiket e rossz-szél is lágyan forogtat!”
„Várj — szólt — míg röptük közelünkbe szárnyal
s a vágyra, melynek örvényén keringnek
78. kérd őket, s jönnék, ajkuk is megárad.”
Lassult a szél. Közel s fölénk libegtek
s én lágyan: „Oh, ti búsak, jösztok-é le
81. ha szólni az Igaz Fölse³ is enged?”
Mint gerlepár vágyuktól ösztökélten
szárnyat ha bontnak s szinte húllnak édes
84. fészkek felé a légben jödögélve:
úgy szegte e szíves szavakra éhes
pár, mely Didó rajából most kiváltott,
87. a mérgezett éjt, rőt feketeséget.
„Oh, édesszavú s nyájasszívú Vándor,
e perzselt légben ránk is idenézél
90. kik vérünkkel mocskoltuk a világot?
Lennénk a Mindenség Ura⁴ kegyében
kérnénk Őt s Tőle békéd esdenők ki,
93. hogy sorsunk borzalmát így általérted.
Szólni kívánsz? Mi leszünk figyelőid.
Minket hallgatnál? Akkor majd beszélünk,
96. amíg a szél így lassudan verődik.
Adria partján volt a születésünk
hol már a Pó hegyeiből lefutva
99. minden ágával pihenésre térül.

2 Dante: Paulus Orisius Világkrónikájából merítette az itt Semiramisról közölteket: hogy öccsének lett a felesége s hogy törvényt hozott (a híres „Quod libitum, id libitum” lett volna ez) a legközelebbi rokonok házasságának megengedéséről is.
3, 4 A Pokolban senkisémet ejti ki Isten nevét; megjelenésekkel írják körül.

- Szerелем — érző szívnek könnyen ura —
 tette, hogy e szép társamért szívemben
 102. vágy gyult s még itt is éget szörnyű búval.
- Szerелем — vágyra bűjtani kegyetlen —
 szép testemért úgy ingerelte lángra
 105. őt is, hogy, látod, itt se hágy el engem.
- Szerелем vitt kettőnket egy halálba,
 és Káin köre⁵ várja gyilkolóinkat...“
 108. Így panaszkodt a két szerelmes árnya.
- Én szereim könnyektől csillogóan
 s lesütve fordítottam el azoktól,
 111. míg szólott Mesterem: „Ne sirj! S no mondd csak!“
- Feleltem: „Szívem most csak arra gondol,
 mik tették, mennyi óhaj s mérgezett méz,
 114. hogy ily keservük lőn a sóhajokból.“
- Megfordulék és szóltam még remegvén:
 „Francesca, im hogy így bünhődni látlak
 117. részvétellel telve mégis kérde elmém:
- Édes vágyakból, melyek közt kívántad,
 hogy tört fel rosszá így a szenvedélytek
 120. s hogy fordult bűra, bűnre, földi vágyra?“
- Szólt ő: „Nincs semmi fájdalom keményebb,
 mint boldog multra emlékezni vissza
 123. ily gyötrésben — ezt tudja bölcs Vezéred.
- Ha kérded, mi volt az, mi létre hitta
 úgy szerelmünk, erre adom a választ,
 126. mint aki csak próbál beszélni sirva.
- Nagy Lancelotto⁶ hogyan leigázta
 szerelme: ezt olvastuk szórakozva
 129. együtt egy nap. Nem gyanakodva másra.
- Ő rám-rámnézett egy-egy szóra hosszan
 míg arca közben bíbort hóra váltott;
 132. egy volt az amin elbuktunk azonban!
- Olvasván lágyan égő mosolyáról
 a tetszésnek, mely arcot arcra von:
 135. ez, ki már tőlem nem lesz soha távol
- reszkette érintett már ajkamon;
 a könyv s írója így lett hát kerítőnk
 138. s nem olvasók tovább már aznapon!“
- Így szólt. A másik pedig keserítőn
 úgy sírt, hogy én bécnultságig meredten
 141. a fájdalomtól, mely szívemre így tört
- mint a holttest ott a földre estem!

Fordította: Ijjas Antal

5 A Pokol egyik alsóbb köre — a rokongyilkolóké.

6 A Lancelotto lovag és Ginevra királynő szerelmi történetéről szóló költemény a kor egyik érzelmes, ma úgy mondanók „best seller“-je volt.

KALAZANCI SZENT JÓZSEF HIVATÁSA

A piarista rend 1956. augusztus 27.-ével kezdődőleg külön jubileumi szentévvvel emlékezett meg alapítója születésének négyszázados évfordulójáról. Az ünneplésben természetesen a szent szűkebb hazája, Spanyolország és tulajdonképpeni munkaterülete, Olaszország vezetett. De a három Amerika, sőt Japán is, mely pedig csak az imént fogadta be Kalazanci Szent József fiait, derekasan kivette belőle részét.

Nem kétséges, hogy Kalazanci Szent József korának, a végefelé siető XVI. századnak és a virágba borulni készülő XVII. századnak legkiemelkedőbb egyéniségei közé tartozik. Talán nem túlzás, ha a kiváló szentnek, a csodálatosan gazdag és melegszívű embernek és a tanításban új ösvényeket vágó pedagógusnak kijáró köteles tiszteleten túl a történelmi fejlődés irányára kimutathatóan hatást gyakorló nagyembernek megérzésével közelítünk feléje. Hiszen az első hivatásos tanító szerzetesrend munkábaállítása és az ingyenes népoktatás gondolatának intézményes felkarolása olyan tettek, melyek a korszaknyitó nagy emberek között jelölnek ki számára helyet.

És ezen sem változtat az a körülmény, hogy a profán történetírás eddig nagyon szűk marokkal mérte elismerését életműve iránt. Sokkötetes pedagógiai enciklopédiák és neveléstörténetek nevét sem említik, vagy legfeljebb néhány odavetett mondattal intézik el eredményekben gazdag életét. Ennek okát azonban sok esetben nem annyira az elfoglaltságban, mint inkább a tájékozatlanságban kell keresnünk. A szükséges forrásanyag, főleg a szent gazdag levelezése hosszú századokon külső kutatók számára hozzáférhetetlenül porladt a levéltárak polcain. Legújabbban azonban gyökeresen megváltozott a helyzet: kegyeletes kezek éppen a jubileum közeledésére való tekintettel igen gondos és tetszetős kiadásban közzétették a szent valamennyi, ez idő szerint hozzáférhető (4578) levelét. (Epistolario di San Giuseppe Calasanzio. Editio e commentato da L. Picanyol. I–IX. k. Róma, 1951–55. 3738 l.) Nem kevésbé fontos körülmény, hogy XII. Pius pápa 1948. augusztus 13-án kiadott Providentissimus Deus kezdetű apostoli körlevelével az összes keresztény püspökök menneiy pártfogójának jelentette ki a szentet és ezzel az egész katolikus tanügyi világ érdeklődésének középpontjába állította alakját.

Kalazanci Szent József korának gyermeke volt, nagysága éppen a korviszonyok helyes megítélésén és a kor legegésőbb sebeinek radikális orvoslásán sarkallik. Születését és fellépését az egyháztörténelem legnagyobb megrázkódtatása, a hitújítás előzte meg. A váratlanul jött szörnyű vihar vad erővel tépte, rázta az Egyház másfél-ezeréves fáját és egész ágakat tördelt le róla. A skandináv államokban emlékét sem hagyta a hajdan virágzó katolikus életnek. Nagyjából ugyanez volt a helyzet Angliában és Skóciában is. Az angol szigeten, mely a középkor hajnalán a szentek megszámlálhatatlan lé-

gióit nevelte az ég számára, csak gyenge csírái maradtak a katolikus hitnek; követőinek száma a XIX. század elejére 70 ezer alá süllyedt. Középeurópában, a német birodalomban jó, ha minden tizedik, Magyarországban ha minden negyedik ember kitartott ősei vallása mellett. A román államok közül Franciaországban szintén mély gyökeket eresztett a hitújítás. A hugenották talán nem voltak számbeli többségben a katolikusokkal szemben, de mindenesetre ők voltak az aktívabb és vállalkozóbb szellemű rész. Nyolc háborújuk mutatja elszántságukat, mellyel Szent Lajos királyságának arculatáról le akartak törölni minden katolikus vonást. Az osztrák ház örökös tartományaiban, úgyszintén Csehországban és Sziléziában egy hajszállal sem volt kedvezőbb a helyzet. A katolikusok itt is törpe és minden kezdeményezésre képtelen kisebbséggé süllyedtek. Az új vallások napról napra rohamos gyorsasággal terjedtek és már a katolicizmus két utolsó menedékvárának, az appenini és az ibér félszigetnek bástyáit kezdték ostromolni. Segítségre sehonnét semmi remény nem mutatkozott.

De mikor a pusztulás már elháríthatatlannak látszott, megtörtént a nagy történelmi fordulat. A Gondviselés olyan pápákat támasztott Egyházának, akik az élet örömeinek élvezése, a profán művészetek pártolása és a merőben evilági célok után járó politika útvesztőben való tévelygés mellett komolyan kezdtek törődni az Egyház érdekeivel. Törődésüknek első fogható jele a régóta esedékes egyetemes zsinat. A trentói zsinat jelentőség dolgában messze túlszárnyalta az összes addigi zsinatokat. Különösen két irányban végzett alapvetően fontos munkát: dogmatikus határozataival a lehető legvilágosabban és legszabatosabban körülhatárolta a katolikus álláspontot s ezzel egyszer s mindenkorra lehetetlenné tette a katolikus és protestáns hittételek összezavarását, erkölcsfegyelmi végzéseivel pedig gyökeresen megszüntette a századok folyásában beszünenkező visszaéléseket és a romok helyén páratlan eleven és sokszínű hitéletet zsendített.

A trentói zsinat pontosan kirajzolta a katolikus megújódás tervét; csak végre kellett hajtani. És a Gondviselés ebben is segítségére sietett Egyházának; éspedig mindjárt háromféle módon is: nagy reformpápákat támasztott, akik életüket tették rá, hogy a zsinati határozatok ne maradjanak holt betűk, a kiváló szentek egész légiját állította bele a történelembe, akik a megújódott keresztény élet elbűvölően szép és sodró erejű mintáit hímezték bele koruk történetébe és végül új típusú szerzetesrendeket szólított életre, melyek az új idők követeléseinek kielégítésére merőben új fegyverekkel siettek az ezer oldalról támadott Egyház védelmére.

Ennyi kedvező körülmény találkozásának eredményeként a katolikus ellenhatás egyre diadalmasabban kezdte kibontani szárnyait. Az újítás, mely az imént még elnyeléssel fenyegetett mindent, ami katolikus, egyszer csak megtorpant, hódító erejében megbénult, sőt itt is, ott is kezdett viasszorulni. Az aposztáziák száma észrevehetőleg megcsökkent, a konverzióké ellenben emelkedett. A megújódó-

dott katolikus tudomány és a katolikus iskola hova-tovább legyőzhetetlen hatalomnak bizonyult. Lassankint az élet egész jellege megváltozott: a reneszánsz kor pogány életöröm keresését fokonként a vallási kötelességek komolybavétele és lelkiismeretes teljesítése váltotta föl. A negyvenórás szentségimádások és más újszerű áhitatgyakorlatok már több embert vonzottak, mint a karneválok tarka felvonulásai. Még külsőleg is megmutatkozott a változás: a büszke palazzók építésében tetszelgő reneszánsz stílust idővel egészen háttérbe szorította a pazarpompájú istenházakat emelő barokk ízlés.

Csak egy baja volt ennek a diadalmasan kibontakozó katolikus megújulásnak: művét túlságosan egyoldalúan csak a magasabb társadalmi rétegekre alapozta. Mintaszerű középiskoláiban és egyetemein a hitükért minden áldozat meghozatalára kész intelligens hívók acies bene ordinatáját állította csatasorba, de ugyanakkor meg sem kísérelte, hogy az alsóbb néposztályok széles tömegeit is megnyerje céljának. Az elemi oktatásra egyáltalán nem vetett ügyet. A megújódott katolikus irodalom és tudomány kizárólag a művelt körök igényeit tartotta szem előtt, mint ahogy a jezsuita vezetés alatt álló kollégiumok is a módosabb szülők fiaira vetették fényüket. A szegény nép továbbra is tudatlanságban, sőtét babonában és durva érzéketlenségben senyvedt. Tudatlanságában kész prédája volt minden csábításnak és szinte menthetetlen zsákmánya az erkölcsi eldurvulásnak. Az időnkint és helyenkint felbukkanó javítási kísérletek alig változtattak valamit a helyzeten. Pedig az orvoslás napról napra sürgetőbbé vált. Hiszen mindenkinek látnia kellett, hogy a katolikus ellenhatás maradandó sikere elsősorban az alsóbb néposztályok hitéletének mélyebbre ágyazásán és erkölcsi felfogásának finomabbra hangolásán fordul. Enélkül az egész mozgalom egy mintaszerűen megtervezett és művésziesen kivitelezett épület benyomását keltette, melyet építői elfelejtettek megalapozni.

Ez volt az általános helyzet, mikor az Örökváros utcáin és terein feltűnt Kalazanci Szent József daliás alakja. Szívében határtalan szeretettel éveken át rőtta az utcákat és tereket, oktatott, vigasztalt, gyámolított s közben hő imádsággal esedezett Isten felvilágosító kegyelméért. És íme, egy napon egyszerre fény gyúlt lelkébe és e fénynél villanásszerűen felismerte történeti küldetését: szíve megésett a rongyosan, felügyelet nélkül kódorgó gyermekfalkák kiáltó szellemi és erkölcsi nyomorán és ott, abban a szempillantásban elhatározta, hogy minden idejét és szíve minden dobbanását a gyermeklelkék megmentésére és megszentelésére áldozza. Ebből a nagylelkű elhatározásból, melyet több, mint félszázad heroikus munkája szentesített, sarjadt ki az első piarista iskola s ennek külső keretétől kelt életre az első hivatásos tanító szerzet, a piaristarend.

Kalazanci Szent József ugyanis sokkal realisabb szellem volt, semhogy beérte volna egyszerű iskolanyitással. Hiszen ezzel nem a jövőnek, hanem csupán a pillanatnak tett volna szolgálatot. Egy hivatása magaslatán álló új iskola megnyitása a sok rossz mellé

csak annyi lett volna, mint egy csepp víz a tengerben. Hiszen elemi iskolákban addig sem volt hiány. A baj gyökere nem az iskolák, hanem a megfelelő tanítók hiányában rejtett. A köztudat ugyanis még mindig unott tehernek, sovány és keserű kenyérkeresetnek érezte a tanítást. Mivel semmiféle képesítést nem kívántak hozzá, – gondoljuk el, hogy nálunk csak a Ratio educationis tette az első lépéseket a tanítóképzés rendszeresítésére – a tanítók túlnyomó része mindenféle kétes egzisztenciából: más téren boldogulni nem tudó papokból, szolgálatból kivénhedt hadfiakból, félbemaradt iparos- és boltoslegényekből, letört hivatalnokokból került ki. Ennek megfelelő volt erkölcsi színvonala. Egy Luther-korabeli írat így rajzolja meg a XVI. századi iskolamesterek képét: „Manapság rendszerint hét gonosz lakozik az egyháziakban, másnéven iskolamesterekben: a kevély, renyhe, durva, ravasz, gonosz, részeges és oktondi ördög és ezekután sántikálva kullog a szegény ördög.”

Kalazanci Szent József iskolanyitó tevékenysége tehát csak azal izmosodott világtörténeti eseménnyé, hogy iskolája fenntartására és terjesztésére külön szerzetesrendet alapított s ezzel módot szerzett rá, hogy a maga nagy lelkét betöltő szellemet az utána következő nemzedékekre is átörökítse. Alapítása merőben újszerű volt: első ízben történt, hogy a tanítás nem mint egyetemes és átfogó szerzetesi életprogramm szerényen meghúzódó részecskéje, hanem mint egy egész emberélet kitöltésére alkalmas és elegendő hivatás bontakozott ki; nem mint periferikus elem, hanem mint központ, melyhez a szerzetesi életberendezés egyéb mozzanatainak is alkalmazkodniok kellett. Ismeretes, hogy szentünk annyira meg volt győződve az iskolai munka elsőbbségéről, hogy összeütközés esetén inkább a megszokott áhitatgyakorlatok és házi foglalatosságok egyikének-másikának elhagyását ajánlotta rendtársainak, semmint az iskola érdekeinek megrövidítését. „Nem győzöm elég nyomatékka figyelmébe ajánlati a testvéreknek, – olvassuk 1630. január 5-én kelt levelében – hogy igyekezzenek egész lélekkel megfelelni iskolai köteleességeiknek, még akkor is, ha emiatt másnemű elfoglaltságukból egyet és mást el kell hagyniok. Hiszen a mi legsajátabb hivatásunk a tanítás, és ha ezen a téren nem álljuk meg a helyünket, letérünk üdvözülésünk biztos útjáról.”

Kalazanci Szent József elgondolásában tehát a tanítóság és a papság a legtokéletebb harmóniában forrott össze. Az ő elgondolásában a piaristák elsősorban tanítók, akik nem bérért, nem kenyérkeresetként, hanem egész életre szóló és ünnepélyes fogadalommal vállalt szerzetesi hivatásként foglalkoznak diákjaik lelkének megszentelésével és a szükséges ismeretekkel való felékesítésével. De ugyanakkor teljességgel papok is, akik iskolai munkájuk mellett kivesszik részüket a lelkek gondozásából. Hiszen iskolai hatásuknak egyik titka éppen az, hogy teljes tudású tanár mellett a lelkiatya igényével is lépnek fel tanítványaikkal szemben. A két hivatásnak ez a szerves összekapcsolása s egyiknek a másikkal való megszentelése eredetiségében és zsenialitásában bízást felér a XII. és XIII.

századi szerzetestörténet ama merész kezdeményezésével, mellyel a kor két legtiszteltebb eszményét, a szerzetesi és lovagi életformát kapcsolta össze és ezzel léteztetett a lovagrendeknek. Kétségtelen, hogy a maga idejében mind a kettő nagy tett volt, de mégis úgy tetszik, hogy Kalazancius művét időtállóbbnak s következképpen hatásában mélyebben szántónak bizonyította az élet.

És itt kapcsolódik bele a korszaknyitó nagy ember munkája a történelem folyásába: Kalazanci Szent József iskolanyitásával és méginkább rendalapításával új színeket elegyített az Egyház életébe, mert a felsőbb körök után az alsóbb néposztályokat is bekapcsolta az egyetemes megújhódás mozgalmába és a tudomány szövetnekének meggyújtásával sok-sokezer biztos elkallódásra kárhozottat tehetség megmentését és a társadalom számára való hasznosítását tette lehetővé. A legelső piarista diákok közül való Oregio Agostonon, a híres tudós beneventói érseken és bíborosan kezdve († 1635. július 12.) se szeri, se száma azoknak a szegény koldusdiákoknak, akik tisztán és kizárólag a piarista iskolának köszönhatték emberrélevésüket.

De itt nem szabad megállnunk. Ha Kalazanci Szent József csak a katolikus reneszánsz szárnyainak bontogatásán, pontosabban szólva az Egyház pillanatnyi szükségleteinek kielégítésén fáradozott volna, műve osztozott volna a korhoz rögzített, efemer értékű alkotások sorsában. De éppen az a tény, hogy immár több, mint negyedfél évszázad óta áll s újabb és újabb rügyeket hajt, mutatja, hogy marandó értékeknek kell benne rejtőzniök. És ezek az értékek túlnyomóan iskolai, azaz pedagógiai vonalon keresendők. Ez annál meglepőbb, mivel Kalazancius köztudomás szerint sohasem foglalkozott elméleti pedagógiai kérdésekkel, pedagógiai rendszert nem alkotott és semmiféle iskolai rendszer mellett le nem kötötte magát. De kitűnő lélekismerő volt és nyitott szemmel járta a világot. Amit tehát mások tanításában jónak és célravezetőnek látott, azt habozás nélkül átvette és szervesen beleillesztette saját nevelési rendszerébe. A jövő felé mindig nyitvatartotta az utat és ezzel elérte, hogy iskolái mindig korszerűek voltak, sőt nem egyszer a haladás élén jártak. Mivel nem az elmélet, hanem az élet számára akart nevelni, sem tárgyak, sem pedig módszerek tekintetében nem engedte kezét bilincsbe veretni. Az élet szükségletét mindig előbbrevalónak tekintette az elméletnél. Innét érthető, hogy a latin nyelv egyoldalú kultusza korában feltűnően nagy gondot fordított az aritmetika és általában a gyakorlati tárgyak tanítására. Ez a gyakorlatiasságra való törekvés azután századokra rányomta bélyegét a piarista iskola munkájára. Így, hogy néhány magyar példát említsünk, a XVIII. században kamarai szolgálatra készülő ifjak számára egyes iskolákban tárgyként tanították a könyvviteltant, másutt arithmetica comitatensis címen előadták mindazokat az ismereteket, melyekre a megyei igazgatásban szükség volt, Kisszebenben pedig külön rajztanfolyamot tartottak fenn, melyet még a szomszédos Lengyelországból is látogattak. Ismeretes, hogy a polgári építéstan egyes piarista iskolákban még a Ratio educationis kibocsátása után is rendes tárgyként szerepelt.

Hasonló önállóságot tanúsított szentünk a tanulmányi anyag közlésében is. Tudta, hogy a jó módszer, bár nem minden, mégis legfontosabb feltétele a tanítás eredményességének; ezért a korviszonyokhoz képest feltűnően nagy nyomatékkal hangsúlyozta a jó és célravezető módszer megválasztásának szükségességét. Konstitúcióiban többek között ezt olvassuk: „Mivel nemcsak a grammatika, hanem a többi tárgy tanításában is rendkívül fontos a tanuló szem-pontjából, hogy minden tanító könnyű, hasznos és — amennyire lehetséges — rövid módszert alkalmazzon, érdemes gondot fordítani rá, hogy az illető tárgyban legügyesebb és legtapasztaltabb szerzők közül a legjobbat válasszuk ki.” A módszertani ismeretek mélyítésére korán szokásba vette, hogy minden ünnepnap estéjén megbeszélésre, ma úgy mondanók, módszeres értekezletre hívta össze társait és ezen a legtapasztaltabb tanárok alapos előadásokban számoltak be az iskolával kapcsolatos tudományos módszertani kérdésekről.

A módszeres tanítás mellett nem kisebb érdeme Kalazanci Szent Józsefnek a szemléltető oktatás jelentőségének felismerése. Ebben a tekintetben nemcsak a cseh Comenius Amost, az Orbis pictus híres szerzőjét előzte meg, hanem a Civitas Solis világszerte ismert íróját, Campella Tamást is, aki tudvalevőleg mindent, még a legelvontabb matematikai tételeket is szemléleti úton, a városfalakra rajzolt képek segítségével kívánt tanítani. Kalazancius természetesen nem ment ilyen messzire, de azt megkívánta, hogy az olvasás és írás elemeit nagy falú táblákra rajzolt betűk és szótagok segítségével sajátíttassák el.

Sőt még a korabeli tanítás legkitaposottabb útján, a klasszikus tanítás terén is tudott újat nyújtani szentünk. Azzal ugyanis, hogy a latin tanításban nem érte be a klasszikus szövegek olvastatásával és nyelvi magyarázatával, hanem tüzetes történeti, régiségtani és mitológiai kommentárokat is fűzetett hozzájuk, öntudatlanul a XVIII. század neohumanizmusának dolgozott eleje és siettetett annak a nagy fordulatnak bekövetkezését, mely a holt klasszikus nyelvek helyett magát a klasszikus világot akarta megismertetni és megszerettetni a tanulókkal.

Mindezeknél azonban sokkal messzebbre kiható következményekkel járt Kalazanciusnak, illetve a szelleméhez hűségesen ragaszkodó piarista iskolának az élet egyetemes jellegének megváltoztatására gyakorolt hatása. Azzal ugyanis, hogy iskolai munkájában egyre növekvő tudatossággal a nemzeti nyelvet és a nemzeti tárgyakat helyezte előtérbe, az iskolának, majd nyomában a közéletnek nemzeti köntösbe öltözését készítette elő.

Kalazanci Szent József tehát két címen is méltó rá, hogy a korszaknyitó nagyművek közé sorozzuk: korára gyakorolt hatásával mélyebbre szántotta és változatosabbra színezte a katolikus reneszánsz történetét és ugyanakkor iskolai kezdeményezéseivel új pedagógiai törekvések csíráit hintette el, melyek a századok folyásában nemcsak a piarista iskolára, hanem az egyetemes iskolaügyre is eszméltetőleg és termékenyítőleg hatottak.

NEMES NAGY ÁGNES:

TÁJKÉPEK

KERTVÁROS

Üres az út, égnek a lámpák.
S úgy buggyan, mindjárt olvadón,
a sűrű lomb a kert falán át,
mint szív falán a fájdalom.

Alvadt, sik fűcsomókba gázol
olykor a láb; halad az éj
s villódzik, néma láthatáron,
a szárazvillám szenvedély.

Hiába villog. Csonkig égve
görcsösen mered föl a ház,
vonalát bevájja az égbe,
s nem bírja megadni magát.

ÉJFÉL

Harmonikás ablakom kitártam.
Így lehet akár Argentínában,
oly sötét és oly magas az ég.
Lent a kovács tüze már eloltva,
egy-egy görbe kémény lovagolja
apró háza nyereg-tetejét.

A hőség is mintha elaludna.
Néma lámpafényben ég az utca.
S ráncos pillán, függöny-ráncon át
távolabbról egy kis villa fölnevez —
mélyebb éjbe most fordul a földrész
nézi a növekvő éjszakát.

Szél indul. Lent imbolyog a lámpa,
lassan lengő fénykörébe zárva
egy faldarab véle imbolyog.
S kint felejtve, odafenn a rácson,
hőfehéren borzong meg a vászon,
s egymagában csattog és lobog.

DÉL

Nagy ollóval vágja a nap
rövidre mind az árnyakat,
és úgy cikáz, hogy pontosan
mindennek pontos árnya van.

Csak a folyó szökik maga
árnyatlan, mint az éjszaka,
s hogy látszik — mint madár a tollát,
kibont két, villogó vitorlát.

OTTHON

Ablakomból messzire látni,
bár köddel jó az alkonyat.
Ott lent kovács tüze parázslík
a deres plé-eresz alatt.

S amott, közelgve, távolodva,
a sik utat narancs-piros,
lámpás orrával szimatolja
a ködben bolygó villamos.

Mint egy folyó nyugszom az ágyban,
vászon-völgyeken, halmokon.
Testből idővé válva lassan
a napból éjbe így uszom.

Es éjszaka, elcsöndesedve,
partjaimról magasba röppen
ködöt kavarva egy madár,
és némán kóvályog fölöttem.

*

Zárd be az ajtót, míg lehet,
hadd kocódjék a zár a széllel.
Szorong a csönd, szorong, remeg:
a hang mikor hasítja széjjel.

Dobog a fal. Valaki jár.
De tart a mész, még nem szakad.
Szorong a csönd, koccan a zár,
dobog a padló. Tartsd magad.

NEMZETKÖZI GEOFIZIKAI ÉV

A világ legrégebbi térképe kerekén 4500 éves. Égetett agyagtáblán készült, amelyet a szumerek régi országában, a mai Irakban ástak ki. Az Eufrát völgyének egy részletét mutatja. Két folyó látszik rajta, a háttérben hegyek. Úgy látszik, ennyi volt ismerős a készítője előtt a Föld felszínéből. Később a megismert világ nőtt, de még vagy kétezer éven keresztül azt gondolták, hogy a Föld nagy lapos korong, amelyet tengerek vesznek körül. Kr. e. 500 körül merült fel az a gondolat, hogy a Föld gömbalakú. Valószínűleg Pitagorász iskolájától vette ezt át Parmedinesz, aki először beszélt róla. Schiaparelli, a nagy olasz csillagász szerint a Föld gömbalakjának felismerése nem kisebb jelentőségű volt az emberi tudomány szempontjából, mint a gravitáció felfedezése. Ezután újabb 2000 év mult el, amíg Newton eljutott a gondolathoz, hogy a Föld nem lehet pontos gömb, hanem a sarkokon belapult. A Föld pontos alakjának meghatározása azonban még mindig a jövő feladata. Szerepel ez a júliusban megkezdődött nemzetközi geofizikai év célkitűzései között is. Ennek a geofizikai évnek legnagyobb jelentősége, hogy ez a legnagyobb közös tudományos vállalkozás, amelyhez az emberiség valaha is hozzáfogott. Több mint 90 nemzet tudósai fognak össze, — kormányaik jelentős anyagi támogatásával — hogy minél többet derítsenek fel az emberiség közös lakóházáról, a Földről. Másfél évig — 1957. július 1-től 1958. végéig — tart ez a nemzetközi év, de valójában jóval hosszabb időre terjed ki. Már egy-két évvel előbb megindult az előkészítő munka — különösen az Antarktisz feltárására, — és talán évtizedek múlnak el, amíg a rengeteg összegyűjtött anyagot feldolgozzák. Tisztázni szeretnék ismereteinket a Föld belsejéről, az óceánokról, a gleccserekről, az atmoszféránkról, minél nagyobb magasságig. Szeretnének tisztábban látni a földmágnesség még mindig rejtélyes tünetnyeiben, a gravitációs erő változásaiban, ami azután a föld pontosabb alakjának megismerésében is segítségünkre lesz. Különösen jelentősek lesznek a Föld különböző helyein egyidőben végzett megfigyelések. Minden hónapban lesz három „világnap”, amikor nagyon sok helyen egyidőben ugyanazt a tüneményt figyelik meg. Ilyen világnap lesz pl. ujholdkor, napfogyatkozásokról stb. A sokféle megfigyelésre kerülő tünemény részletesebb ismertetése egész köteteket töltene meg. Mi csak néhány pontot emelünk ki, hogy képet adjunk ennek a nagy vállalkozásnak legfőbb céljairól.

A geofizikai év egyik leglátványosabb próbálkozása a mesterséges holdak útrabocsátása lesz. A Szovjetunió és az USA bejelentették, hogy majd rakétákat lőnek fel 400 km magasságra, s ezekből válik ki ott a futball-labda nagyságú mesterséges hold; ez 8 km másodpercenkénti sebességével másfél óra alatt kerüli meg újra és újra a Földet. Műszereket visz fel magával, s ezek önműködőleg feljegyzik az észlelt jelenségeket, s az adatokat kis rádió adójukkal

állandóan közlik a földi megfigyelőkkel. Felfogják a Napból jövő rövid hullámú ultraibolya és röntgen sugarakat, az elektron és proton nyalábokat, amelyeknek pusztító hatásától a légkör itt lenn megvéd bennünket. Többet tudunk meg majd így a Napnak, meg a Holdnak is az időjárásra, földmágnességre stb. gyakorolt hatásáról. Ellenőrzik ezek a magasba felvitt műszerek a legfelsőbb légkör összetételét, mozgásait, így majd világosabban látjuk pl. a hidrogénbomba magasba kerülő rádióaktív részecskéinek sorsát, s hogy ezek mennyire veszélyeztetik a földi életet. A kozmikus sugarakat is nagyobb tisztaságukban és eredeti összetételükben lehet ott tanulmányozni. Ezeknek a majdnem fénysebességgel haladó részecskéknél az eredete még mindig rejtélyes, bár már tucatszám gyártottak elméleteket a megmagyarázásukra. Talán az emberi életet is befolyásolják, hiszen a kozmikus sugárzás részecskéi állandóan átszelik az emberi testet. Teller, az Amerikában élő világhírű magyar fizikus egyik tudományos beszámolójában azt mondta, hogy talán a messze múltban a kozmikus sugárzásnak robbanásszerű megnövekedése indította el az emberben azt a fejlődést, amelynek eredménye a mai civilizáció kialakulása lett.

A mesterséges holdakon kívül rakétákat is lőnek majd fel nagy magasságra a geofizikai év alatt: az amerikaiak a terv szerint 45-öt, a franciák 12-t, az oroszok is több tucatot, ujsághírek szerint 125-öt. Ezek a felső légkörben levő ionoszférát is tanulmányozzák műszerekkel. Ezek úgy keletkeznek, hogy a Napból jövő ultraibolya sugarak hatására a molekulákról elektronok szakadnak le, és így a molekula ionná alakul. Több réteget különböztetünk meg. 100 km-en alul van a közönségesen legkevesebb elektront tartalmazó D réteg, 100–150 km magasságban az E réteg, 150–22 km-re az F_1 és ennél is magasabban az F_2 réteg. Ezekről a felfelé küldött rádióhullámok, ha nem nagyon kicsiny a hullámhosszuk, visszaverődnek, s a hullám visszaérkezéséhez szükséges időből lehet megállapítani az ionoszféra magasságát. Ezekbe a vizsgálódásokba a geofizikai év alatt Magyarország is bekapcsolódik. A kijelölt „világnapokon” negyedóránként mérik a felfelé küldött rádiójelekkel az egyes szférák magasságát. A magas légkör állapotát is vizsgáljuk majd Budapest felett a naponta négyszer felküldött léggömbök segítségével.

Az ionoszférának a rádiózásban van nagy jelentőségük. Ezek visszaverő hatása nélkül nem lehetne pl. Európából Amerikába műsort küldeni, mert a rádió hullám kiszökne a világűrbe. Persze ártalmas is lehet a rádiózásra az ionréteg. A 100 km-en aluli D rétegen normálisan könnyen átmegy a rádióhullám, mert kicsiny az elektron-sűrűsége. Ha azonban a Napfáklyákból hirtelen, szinte robbanásszerűen igen sok ultraibolya és röntgensugár jön a földre, ezek hatására a D réteg ionizációja igen megnő. Így sokkal többet nyel el az átmenő hullámokból, ezért nagyfokú fading jelentkezik a rádiókészülékekben. Fontos tehát, hogy a geofizikai év alatt minél többet tudjunk meg az ionoszféráról.

A magasba lőtt rakéták a legfelső légkör áramlásairól is többet közölnek majd velünk. Több mint 200 éve iparkodnak már a meteorológusok képet kapni a levegő általános cirkulációjáról, de eddig inkább csak elméleti úton értek el eredményt, mert a légkör legfelső részének mozgásáról nem igen álltak rendelkezésükre adatok. Pedig az emberi élet szempontjából nagyon is fontos a légkör mozgásának ismerete. Ha nem lenne szél, a trópusokról a meleg nem tudna átvándorolni a föld többi részére, így a trópuson elviselhetetlen meleg, máshol szörnyű hideg lenne. A szél hozza el a párákat, nedvességet az óceánok felől, anélkül a kiszáradt kontinensek portengerré válnának. A levegő áramlása révén távozik el a szennyezett levegő a városok fölötti légtérből, anélkül a városok lakói formálisan megfulladnának megromlott levegőjükből.

Az egész légkörben levő szél energiája 7 millió atombomba hatásával ér fel, ezért nem látszik valószínűnek a meteorológusok előtt, hogy az atomrobbanások jelentősebb hatást gyakoroljanak az időjárás változására. A szélnek ez a hatalmas energiája azonban a surlódás következtében 10–12 nap alatt teljes egészében hővé alakulna. Új, hatalmas energiaforrás tudja csak a szeleket tovább is mozgásba tartani, s ez az energiaforrás a Nap. Ennek így újabb jelentőségét ismerjük fel a földi élet szempontjából.

Remélik a meteorológusok, hogy a geofizikai év folyamán átfogóbb képet kapnak a légkör cirkulációjáról. Erre a célra az északi sarktól a délig a megfigyelési állomásokból három hálózatot építenek ki. Egyet Grönland, Észak-Amerika keleti és Dél-Amerika nyugati partja mentén, egy másikat Nyugat-Európa és Afrika hosszában, a harmadikat Szipéria, Japán és Ausztrália vonalán. Kiegészíti ezeket az egyenlítő mentén megszervezett megfigyelő hálózat.

Ezek mellett nagyon fontosak lesznek az Antarktiszon szerzett megfigyelések adatai. Ennek leghidegebb a légköre és itt van legerősebb s legállandóbb alacsony légnyomású terület, ezért sokkal nagyobb a hatása az egész Föld éghajlatára, mint a nagy távolság miatt gondolnók.

Az Antarktisz alaposabb kivizsgálását a geofizikai év alatt 10 nemzet vállalta: Észak-Amerika, Anglia, Szovjetunió, Franciaország stb.

Állandó megfigyelő állomásokat állítanak fel; Észak-Amerika pl. egyiket a déli sark közelében, vagy 3000 m magasan. A Földön levő vízmennyiségnek kb. 1%-a van jég és hó, ennél jóval kevesebb vízgőz állapotban. Ez az arány nagyon fontos az emberi élet szempontjából, mert jelentős megváltozása katasztrófális hatású lenne. Ezért is fontos az Antarktisz vizsgálata, mert a Föld jég, gleccser mennyiségének 86%-a itt van. A gleccserek kiterjedése a Föld klímájával szoros kapcsolatban van. Meglepőnek találjuk, hogy az utolsó 50 millió év legnagyobb részében a földi hőmérséklet jelentősen nagyobb volt, mint most, bár, mint ismerős, voltak jégkorszakok is, amikor az átlagos hőmérséklet 7–14 fokkal volt a mainál hidegebb. Az Antarktisz vizsgálata majd hozzásegít bennünket, hogy többet

tudjunk a földi klíma nagyvonalú változásáról. Van sok kutatni való, hiszen az Antarktisz hatalmas területének 60%-a még teljesen ismeretlen és télen még senki sem tartózkodott rajta. Két éven át végzik most a megfigyeléseket részint állandó bázisokról, részint a hómezőkön tett nagyobb kirándulások alkalmával, vagy repülőgépekről.

A geofizikai év alatt azonban nem feledkeznek meg a Föld belsejéről sem. Erről legtöbbit a földrengések okozta hullámok tovaterjedésének sebessége árul el. A külső 30–40 km vastag réteg alatt (ezt felfedezőjéről, a horvát Mohorivicic-ről Moho rétegnek is szokták nevezni) van a köpeny 2900 km mélységig, s ez alatt a mag, amely 5000 km mélységben válik ketté, a külső maghéjra és belső magra. Ezek összetétele még tisztázásra vár. A nyomás a köpeny fenekén — tehát 2900 km mélységben — több mint egy millió atmoszféra, a föld középpontjában pedig közel 4 millió atmoszféra. Hogy ilyen szörnyű nyomás alatt hogyan viselkedik az anyag, arra nincs semmi kísérleti adatunk. A hőmérséklet a föld középpontjában valószínűleg 2000 és 6500 fok között van. A legkülső réteget mesterséges robbantások hullámainak tovaterjedésével is vizsgálják majd a geofizikai év alatt.

A Föld belső alkatával függ össze egy régóta ismert, de ma is rejtélyes eredetű jelenség, a földmágnesség. Amióta a tudós ferencrendi, Petrus Peregrinus 1269-ben először beszélt a földmágnességről, rengeteg adatot gyűjtöttek össze, s vagy 30-féle elméletet állítottak fel a földmágnesség magyarázására, de a kérdés máig is eldöntetlen. Valószínűleg a Föld forgásával kapcsolatos valahogy a földmágnesség kialakulása, de a Föld belsejéből kialakuló mágneses teret módosítják az ionszférákban fellépő elektromos áramok mágneses hatásai is. Ezeket is alaposabban kell tanulmányozni a geofizikai év alatt.

A mágneses mérésekbe is bekapcsolódik majd Magyarország, többek között a mágnesmentes anyagokból épült tihanyi geofizikai obszervatóriumban végzett rendszeres mérésekkel.

A gravitációnak az egész földre kiterjedő vizsgálata szintén feladata a geofizikai évnak. Ilyen méréseket nemcsak a szárazföldön, hanem a tenger mélyén is végeznek tengeralattjárók segítségével. A testek súlya a Föld különböző helyén nem egyforma, a mai pontos műszerek a súly ötvenmilliomod részének megfelelő változást is megméri. Weikko A. Heiskanen finn geofizikus, aki 1951 óta az ohioi állami geodetikus intézet igazgatója, a súly-változás egy érdekes következményére mutatott rá. Kiszámította, a Melbourne-i olimpiáson ugyanavval az erővel 15.75 cm-rel dobnak nagyobb gerellyel, mint 1952-ben Helsinkiben, és távolugrásban 3.63 cm-rel ugranak messzebb.

A gravitáció mérések a Föld alakjára vonatkozó ismereteinket is kiegészítik majd. A Föld nem pontos gömb, nem is ellipszoid, hanem valósággal eltorzult alakja van. A pontos részletekről a gravitációs mérések adnak felvilágosítást. Nincs mérőkörrönk, mondja

Heiskanen, amellyel körüljárhatnánk ezt az óriási golyót, amelyen élünk. Az egyetlen út, amelyen kitapogathatjuk a kerületét és pontosan megállapíthatjuk a távolságokat, az lesz, hogy graviméterrel végigutazzuk a Föld felületét és pontról-pontra megmérjük a gravitációs erő kis változásait. A gravitációnak az egész Földre kiterjedő ismerete az ásványkincsek feltárásában is nagy segítséget ad, mert a súlyerő változása a hely alatt levő tömegek nagyságától, sűrűségétől is függ.

A gravitációs mérésekkel rokon feladat minden hely pontos hosszúsági és szélességi fokának meghatározása. Ismeretes, hogy minden hely hosszúsági fokát Greenwich-től számítjuk. Ha óceán van közben, nehéz a pontos összehasonlítás. Úgy gondolják, hogy a különböző kontinensek egymáshoz viszonyított hosszúsági hálózatában vagy 100 m-es hiba lehet. A geofizikai év alatt a Holdat a mögötte látható csillagháttérrel együtt kb. 20 jól kiválasztott helyű csillagvizsgálóból pontosan egy időben gyakran lefényképezik, s így remélik, hogy a hibát 100 m-ről 30 m-re csökkentik.

Sok új tudományos eredményt várhatunk a geofizikai évtől, de talán más következménye is lesz, Lloyd V. Berkner, a Comité Spécial de l'Année Géophysique helyettes elnöke mondta: „Belefáradva a háborúba és a széthúzásba, minden nemzet emberei a Föld felé fordultak, hogy megtalálják közös igyekezetük számára azt a helyet, amelyen valamennyien könnyűnek találják a megegyezést.” A tudományos együttműködés remélhetőleg más téren is közelebb hozza egymáshoz a népeket és így közelebb jutunk mindnyájunk közös vágyához, az igazi békéhez.

A Jobbágy utcában csupa hontalan lakott. Legtöbbjük csak utolsó felszólításra tudott lakbért fizetni, de ezzel újra megváltotta a jogot, hogy a szűk, kényelmetlen lakásról elmondhassa: az enyém.

Bruzsáék is így éltek már harmadik éve. De az ő kínjukat az is tétezte, hogy emlékeztek még a Paradicsomra: egy házra, mely az övék volt. Igaz, csak présház volt, nem is egymaguk birtokolták, felesben örökölték Gyula bácsival. De szép egyenes falai voltak, zöld zsalugáterei s erős, bordás ajtaja: akár lakni is lehetett volna benne. S végül is: az a hely volt, az a fal, az a tető, melyre azt mondhatták: a miénk.

Ott feküdt két dunántúli falu határának véghetetlen csöndjében, a többi présház között. Már az országról fel lehetett ismerni arról az óriási diófáról, mely kerek koronájával rátapadt az égre s présházat örökös árnyékba vont. Szántóföldeken keresztül közelítették meg, tűző nyári napokon, de mielőtt a diófa alá értek, csodálatos nyugalom és ünnepélyesség vette körül őket.

Ajtaját mindig Bruzsáné nyitotta, s már kívül bőrükön érezték a présház hűvös lehetését. Míg az asszony a soványka szőlőben járt, s szidta a felest, egy falubéli parasztot, hogy a szőlő közét teleülteti zöldséggel, Sanyika a présháznál maradt, a nyitott ajtón ki-bejárkált, körüljárta a falakat, felnézett az erős zsuptetőre — homályos izgalommal vett számba mindent. A kútnál szitakötőket zavart fel, s elnézte, hogy a nedves kávára vissza-visszatérnek; szárnyuk úgy csillogott, oly kéken, pirosan és sárgán, akár a mesében. S volt itt a kövek alatt gyík is, béka is, zöldben és barnában — úgy tetszett, ezek is az övéi.

Ha bement a présházba, még jobban elfogta ez az érzés. Leült a néhez tölgyfaasztal mellé, gondosan silabizálta a belé vésett betűket és számokat. Majd sorrajárta a hordókat és hangjuk szerint barátkozott velük. Gondolatba idehívta az utcabeli gyerekeket is, rendre mutogatta nekik az ablakban rozsdásodó cigányszögeket, a hébert, a prést, mindazt, amiről azt hitte, hogy a pesti gyerekek ilyet álmukban sem láthatnak.

Mikor aztán bőre alá bújt a hideg, kiszaladt a levegőre, a levegő pedig meleg lepedőbe csavarta, hogy meg ne fázzék. Nem volt szomjas, mégis inni szeretett volna, csak úgy kíváncsiságból, de a vödör el volt rejtve valahová. A vízben nem látott mást, mint a diófa lombját: zöld volt, akár a békakirály tanyája, s békák úsztak benne körbe-körbe a fal mentén.

Ha kifáradt, lefeküdt a diófa alá — a zsongó, zöld homály elaltatta; vagy nem is aludt el, csak ábrándozott: nézte feje fölött a lombokat, a szélső leveleket, melyek hatalmas karéjban rátapadtak az égre. Úgy tetszett, leszakítanak belőle egy jókorát, hogy az is az övé legyen. El is határozta, ha király lesz, minden pesti gyerek kap tőle ilyen présházat egy ekkora diófával.

Máskor arra szóttyant kedve, hogy bemenjen anyja után a szőlőbe. Tíz sor sem volt talán, mert ezt is közösen örökölték Gyula bácsival; a két rész között egy szál vastag drót húzódott. A sorok foghíjasok voltak, az öreg tőkék — Bruzsa nagyapa ültetése — itt-ott már kivesztek. A sárga, homokos hantok sütötték talpát, a karók között pókháló tapadt az arcára, a csenevész szilvafák fukaron rejtegették még zöld gyümölcsüket. Mégis minden úgy tartozott itt hozzá, mint tulajdon csontja és húsa. A görcsös tőkéről, a hantokról, a szeplős levelek mögül öreg, fáradt, jóságos arcok

néztek rá, ő pedig vállukon lépcselt, jó, erős vállukon — onnét nézett azét a világba.

Egyszer aztán történt valami.

Ez az emlék olyan erős volt, hogy Sanyika belsejében egysíkúvá lapította az egész mulat — egyidejűvé tett mindent. Mintha akkor játszott volna a prэшházban, akkor nézett volna a kútba, akkor feküdt volna a diófa alatt...

Úgy rémlik, álmából zavarták fel. Zúgott fölötte a diófa lombja, hullottak róla a levelek, mintha elengedték volna az eget. A prэшházból hangos beszédet hallott. Loppal az ajtónál termett s benézett. Apja és anyja a padon ült, egymáshoz húzódva valami szorongásban. Gyula bácsi a prэшsen trónolt, lábával gúnyosan kalimpált. Ott volt Gyula bácsi felesége is s még valaki, a falat támasztva.

Gyula bácsiról tudni kell, hogy szintén Pesten lakott, előbb lakott Pesten, mint az öccse. Ő szerzett állást is neki, de Sándor segéd munkásnál nem vitte tovább — nem volt életrevaló. Bezzeg Gyula bácsi!

Hadonászva kiáltozott a prэш tetejéről:

— Én ilyen emberrel nem közösködök, aki megissza a boromat.

A prэшházban nem volt sötét, az arcok és szavak mégis elmosódtak Sanyika értelme és emlékezete kettős homályában. Apjából csak egy remegő hang maradt meg, anyjából szinte semmi, csak nyugalmas jelenléte.

A remegő hang így válaszolt:

— Nem én ittam meg, magad is tudod, mit fogod rám!

Bruzsa Sándor szeme szikrákat szórt, de ezek a szikrák sorra eláztak tekintete zavaros vizében. Pislogott, hogy hivatlan könnyeit letörölje. Nem volt ereje, soha nem volt ereje küzdeni; nem akarta elhinni, hogy tulajdon bátyja ráfogja saját bűnét.

Mert Gyula volt a tolvaj: két nap, két éjjel mulatott a prэшházban cimboráival és egy idegen nővel. Dehát a felesége sarokba szorította, rá kellett hát fogni valakire, akárkire s annál a szerencsétlen Sándornál jobbra igazán nem foghatta. Útnie kellett a vasat, mert ha megáll, minden gyanú rászakad.

— Akkor hát ki itta meg, mi? — támadott vörös nyakkal.

— Te meg a druszáid.

— Én ugyan nem — szólalt meg az idegen, s előre lépve elvált a fal-tól. — Meg ű se, tanú vagyok rá.

Bruzsa Sándor látta, hogy összefogtak ellene. Elgyengült az emberi rosszakarattól. Napnál is fényesebb volt igaza, ezek is tudták, mégis rákentek mindent. Valósággal ledőfte ez a családság. Egyszerű volt, a becstelenséggel nem tudott, nem akart harcolni. Dehát mégsem hagyhatta annyiban! Tudta jól, hogy nem a borra megy a játék. Füle mögé látott Gyulának, s ki is mondta:

— Ne búsújj, tudom, hogy a prэшházra fáj a fogad! Köllene a részem.

— Köllene hát! — szisszent föl Gyula, mintha titkos sebére tapintottak volna. — Mert veled közösködni nem lehet. Elinnád az Isten szamarát is!

Sándor felugrott, de felesége karján fogta és visszaültette. Ujra erőtlenség fogta el, valami megbénította. Elfördította fejét, száját rágta. Már nem a hazugság fájt neki — belső sebtől vérzett, s szinte hallotta, hogyan folyik el a vére; az igazság sebezte meg. Mert hiába volt most igaza — egész élete megcáfolta, s igazát is ellene fordította.

Mert ő aztán nem tartozott az erényes emberek közé. Senki sem tudott javára írni semmit, talán csak az Isten. Ivott, kártyázott, családját

elhanyagolta, s csak a cselédlánnyokkal érezte jól magát. De őket is úgy váltogatta, mint más az ingét. Jól tudta, hogy rossz apának tartják; talán még örült is neki, mikor fejére olvasták — legalább nem kellett bujkálnia. Ha felesége szidta, nem védekezett — hallgatott. Hallgatása volt a védekezése.

Most vádolták elsőízben olyasvalamivel, amit nem követett el. Életében először próbált védekezni. De nem ment. Mintha az évek során megtagadott igazság összeesküdött volna ellene — éppen most, mikor neki volt igaza. Azt hitte, elég néhány őszinte szó. De rémülten látta, hogy nem elég — élet kell mögéje. Az ő élete pedig másról beszél helyette és sokkal többet, mint amit most maga mellett mondhatna.

Fuldoklott már, mégis élni akart, élni az igazság jogán.

— Akkor sincs igazad... Ha iszom, a magamét iszom — mondta erőlködve.

— A magadét? Nézöl is te ilyenre!

— Bizonyítsd be, érted, bizonyítsd be! — kapta fejét a prés felé.

— Ölég, hogy senki se járt erre, csak te. Te jársz ki minden nap ide. Vagy az egerek itták meg?

— Keresd, akin akarod.

— Én pedig többet nem közösködök. Fizetek háromszáz pengőt, másik hármat meg részletben, aztán kvittek vagyunk, enyém a présház.

Gyula ismerte öccse természetét: csak fejéhez kell vágdosni valamit, felbőszíteni, fölényeskedni vele, s nyert ügye van: keservében, bántottságában ott hagy mindent. Eszébe sem jutott, hogy igazságtalanul vádol. Bűnbakot csinált belőle, ráarkta a maga bűnét, s ádázul üzte, hogy elveszítse.

Vitáztak, már nem is a borról, hanem a présházról. Gyula azt hajtogatta, hogy ilyen emberrel nem tart többé közösséget, Sándor nem tudta már, mit mondjon; ott tartott, hogy dacból cdavág mindent. Bajusza remegett, s mikor hozzányúlt, hogy csillapítsa, látszott, hogy keze még jobban remeg. Szeme nem tudta elviselni Gyula gúnyos tekintetét — a földet septe. Ilyen ember hiába beszélne...

Végkép elveszett. Két gonoszság sortüze érte: az egyik kívülről, a másik belülről.

Érezte magán az emberek lekiécsinylő tekintetét, a rosszalást és a gúnyt, melyet eddig úgy rázott le, mint kutya a vizet. Már nem volt ereje lerázni őket. Nemcsak bátyja, sógornője szeme volt ez, hanem az egész Jobbágy utcáé, az utca jobbik feléé... Látta magát a kocsmákban, a füstben úszó asztalok fölött, szennyes kártyákra tapadó ujjakkal; hallotta, hogy csuklik össze a lépcsőházban, hogyan cipelik lakásába, szitkozódva és élcelődve... Látta magát hosszasan mosakodni s nem felelni felesége kérdésére, hová megy; érezte a kis cselédszobák titkát s egyszerre eléje ugrott egy kép: az erzsébetvárosi búcsúban sétál egy fehér réklis, sok szoknyás kis cseléddel, keze a lány keservében, s a tömegben eléje toppan Sanyika, rábámul az apjára, de menten el is kapja fejét, mintha nem ismerné fel...

Bruza Sándor most nagyon szeretné tudni, sírt-e akkor Sanyika? De már sohasem tudja meg.

Hallja Gyula hangját:

— Hiába beszélsz! Ki hisz neked? Nincs más hátra — szétválunk. Szeretne bátyja torkának ugrani, de nem bizonyítaná be vele azt, amit már nem lehet. Homályosan érzi, elérkezett valami — éppen ártatlansága pillanatában érkezett el a bűnhődés ideje.

Az igazság csapdájába esett.

Sanyika pedig látta, hogy az ő megalázott apja feláll, hasztalan igyekszik legyűrni szája remegését, elmegy Gyula bácsi mellett, megáll a küszbön és elcsukló hangon azt mondja:

— Hát akkor... legyen a tied! Elveheted...

Vannak dolgok, amiket nem akkor veszünk el, amikor elveszik tőlünk.

Sanyika odaszaladt hozzá, átfogta apja lábát és sírva kiáltozta:

— Papa, ne adjuk oda, ne adjuk oda!

Aztán anyjához rohant, őt kérlelte:

— Ugye, nem adjuk oda, mama, ugye nem!

De Bruzsánét nem lehet felrázni. Némán ült, mintha férje szavainak súlyán gondolkodna. Nem tudta, kinek adjon igazat, nem tudta, kit tartson bűnösnek. Attól félt, ha megszólal, ő is bűnbe esik. Szeme nedvesen fénylett — belátta, hogy a prэшázról búcsúzni kell. Hallgatott. Így őrzött meg legalább magában valamit ebből a békés paradicsomból.

Gyula bácsi leugrott a présről:

— Akkor áll az alku. No, Sándor, tedd rá!

Bruza kiköpött:

— Nem köll a kezed, se a pénzed.

Gyula bácsi keze ott maradt a levegőben, de neki így is megérte.

— Később beszélhetünk a szőlőről is — mondta. — Nektek így úgysem ér semmit.

Sanyika nem mert már a prэшázra nézni, sem a szőlőre, sem a diófa drága törzsére, melyet most elért és átölelt a kései nap sugára. Apja kívül állt már az ajtón, ahová önmagát üzte. Anyjához bújt — ő maradt itt az egyetlen, amit nem vehettek el tőle.

XII. Pius pápának már a fájdalommentes szülés kérdésében tett megengedő, sőt helyeslő megállapításai, amelyekről folyóiratunk múlt évi áprilisi számában szoltam, csodálatosan szép bizonyosságát nyújtották annak, hogy a katolikus erkölcsstan, amikor a maga örökérvényűnek vallott elveit az életre alkalmazza, mennyire számításba kívánja és tudja venni a tudomány fejlődését, a mindenirányú megismerések gazdagodását. Azóta sor került a pápának egy rokon jellegű további megnyilatkozására, amely a téma alapvetőbb volta és az érdekeltek sokkal szélesebb köre miatt, ha ugyan lehetséges, még nagyobb figyelmet és visszhangot keltett az egész világban.

Előzményéhez tartozik, hogy az orvosi érzéstelenítést tanulmányozó olasz tudományos társaság IX. országos értekezlete három kérdést terjesztett a pápa elé. Ezek a következők: „1. Van-e általános erkölcsi kötelezettség arra, hogy az érzéstelenítést elutasítsuk s a fizikai fájdalmat vallási okokból magunkra vállaljuk? 2. Összeegyeztethetjük-e az evangélium szellemével az öntudatnak és a magasabb képességek használatának elvesztését, ami bódító szerek alkalmazása nyomán állhat be? 3. Megengedett-e bódító szerek alkalmazása haldoklónál, vagy halálveszedelemben forgó betegeknel, feltéve, hogy orvosi javallat van erre? Szabad-e ezeket a szereket akkor is alkalmazni, ha valószínű, hogy a fájdalomka enyhítésével együtt az életet is megrövidítik?” Mint az értekező elnöke, Piero Mazzoni professzor, a felírat átnyújtásakor előadta, e kérdések súlyát senki sem tagadhatja. Mindegyikük olyan, hogy értelmi és érzelmi tényezőktől függően valamiféle állásfoglalásra készíti az embert. Itt azután különösen a hívó katolikusoknál észlelhetők igen eltérő felfogások.

Vannak, akik korlátozás nélkül helyeslik a fájdalomnak bódító szerek útján való megszüntetését. Mások inkább arra hajlanak, hogy teljesen elvessék az érzéstelenítést, mint ami ellentétes a keresztény hősiség eszményével. Vannak végül, akik ragaszkodnak ugyan ehhez az eszményhez, de készek bizonyos mérvű egyezkedésre. Idősebb és hasznos volna tehát — kérte meg Mazzoni a pápát —, ha tekintélyi rámutatás történne arra, hogy miként ítéli meg az egyház az érzéstelenítés erkölcsi és vallási oldalát.

A pápa az idei év február 24-én választott a kérdésekre egy orvosokból álló népes csoport előtt. Addig négy hónap telt el, amely alatt a pápa az érintett tudományágak hivatott szakértőit is meghallgatta. Lépten-nyomon kitűnik ez az igen terjedelmes és rendkívül gondosan kidolgozott beszédből. Nem hiszem például, hogy lenne írásmű, amely az összegezés világossága és a szerkesztés tömörsége tekintetében felvehetné a versenyt már a bevezetéssel is, amely az érzéstelenítés lényegét, eredetét és fejlődését, az érzéstelenítő orvos szerepét, majd a szívsebészet jelen fokát és különleges követelményeit tárgyalja. Sajnálom is, hogy be kell érnem a pusztá megemlítésével, de az érdemi résznek tüzetesebb ismertetése a mi szempontunkból lényegesen fontosabb.

*

Kezdjük így mindjárt az első kérdéssel: kötelez-e a keresztény erkölcs a fizikai fájdalmak elviselésére? Hogy erre a kérdésre szabatosan felelhessünk — mondotta a Szentatya —, több szempontból kell azt megvizsgálni. Mindenekelőtt nyilvánvaló, hogy bizonyos esetekben a fizikai fájdalom elfogadása súlyos erkölcsi köteleesség. Nevezetesen akkor, ha kikérülhetetlen számunkra a választás, hogy vagy

fájdalmakat szenvedünk, vagy megsértünk valamely erkölcsi kötelességet. A vértanúk például csak úgy menekülhettek volna a kínzástól és a haláltól, ha megtagadják a hitüket vagy kitérnek az elől a kötelezettség elől, hogy adott pillanatban megvallják azt. A kérdést feltevői természetesen nem ilyen helyzetre gondoltak. Amire gondolnak, sokkal inkább a szenvedés szabad vállalása és keresése annak saját értelme és célja miatt.

Konkrét példa volt már erre a közelmúltban az a kérdés, vajjon az anya — tekintettel a szentírási szövegre: „Fájdalommal szülsz a gyermeket” — köteles-e minden fájdalmat magára vennie s el kell-e utasítania a természetes vagy mesterséges úton biztosítható fájdalom-nélküliséget? „Mi azt feleltük — ismételte meg a Szentatya —, hogy nincs semmiféle ilyen kötelesség. Az ember a bukás után is megtartotta azt a jogát, hogy uralkodjék a természet erői fölött, azokat a maga javára hasznosítsa, következőképpen kiaknázza az összes kínálkozó eszközöket, amelyeknek segítségével elkerülheti vagy kiküszöbölheti a fizikai fájdalmat. Hozzáfűztük azonban, hogy a fájdalom a keresztény ember számára nem tisztán negatív tényező, hanem magas vallási és erkölcsi értékekkel van kapcsolatban, s éppen ezért akarni és keresni is lehet, még olyankor is, ha ebben vagy abban az esetben nem írja elő semmiféle erkölcsi kötelezettség. Majd így folytattuk: Az Úr élete és szenvedése, azok a szenvedések, amelyeket annyi nagy ember elviselt, sőt keresett s amelyeken át megérték és felnövekedtek a keresztény hűség magasságába, a kereszt odaadásteli elfogadásának mindennapos példái: mindez kinyilvánítja a szenvedésnek, a fájdalom türelmes elfogadásának értelmét a jelenlegi üdv-rendben a földi élet ideje alatt.” A keresztény ember kötelességszerű magatartásán fára-

dozni s amennyiben rendetlen hajlamait a testi fájdalom segítségével nélkül nem bírja leküzdeni, ez a fájdalom szükségessé válik számára s el is kell fogadnia. Ha azonban nem követeli meg ez a cél, akkor kötelességről sem beszélhetünk. A keresztény ember soha sincs kötelezve arra, hogy a fájdalmat magáért a fájdalomért kívánja és keresse. A fájdalmat abból a szempontból kell mérlegelnünk, hogy alkalmas eszköz-e a cél eléréséhez.

Vizsgáljuk meg ezután a keresztény vallásnak azt a felhívását, hogy törekedjünk a nagyobb tökéletességre. El kell-e fogadnia a keresztény embernek a fizikai fájdalmat azért, hogy ne jusson ellentmondásba azzal az eszménnyel, amelyet a vallás elébe állít? A keresztény emberben kétségkívül megvan a hajlandóság a fizikai fájdalom elviselésére, sőt keresésére, hogy ilyen módon jobban résztvegyen Krisztus szenvedésében és szabaduljon az érzékek uralma alól, de fontos, hogy ezt a hajlandóságot helyesen értelmezzük. Akik kifelé is tanúsítják ezt a hajlandóságot, nem szükségszerűen vannak birtokában az igazi keresztény hűségnek. Téves volna azonban állítani, hogy akik viszont nem tanúsítják, nincsenek is annak birtokában. „Ez a hűség ugyanis a valóságban egészen más módokon is megnyilatkozhatik. Ha egy keresztény hívó napról-napra, reggeltől estig teljesíti mindazokat a kötelességeit, amelyeket állapota, foglalkozása, Isten és az emberek parancsai rónak rá, ha összeszedetten imádkozik, teljes erejéből dolgozik, ellentáll a gonosz szenvedélyeknek, azzal a szeretettel és odaadással van felebarátja iránt, amellyel tartozik, férfiasan, zűgölés nélkül elviseli mindazt, amit Isten küld neki, akkor élete folytatólag Krisztus keresztjének jegyében áll, akár járulnak hozzá fizikai szenvedések, akár nem, akár magára veszi ezeket, akár igyekszik el-

kerülni őket megengedett eszközökkel. Ha csak azokat a kötelességeket tekintjük, amelyeknek nem teljesítése bűnnek minősül, akkor mint keresztény nem élhet és nem végezheti napi munkáját az ember anélkül, hogy kész ne legyen áldozóan az áldozatra, anélkül, hogy magát ügyszólván szakadatlanul fel ne áldozná. A fizikai fájdalom vállalása csak egyik mód a sok közül, hogy kifejezésre juttassuk azt, ami lényeges: akaratunkat, hogy Istent szeressük és neki mindenben szolgáljunk. Ennek az önkéntes lelki magatartásnak tökéletességében rejlik mindennekfőltt a keresztény élet értéke és hősisége.“

Adott esetben mely okok engedik meg a fizikai fájdalom kerülését anélkül, hogy valamely súlyos kötelezettséggel vagy a keresztény élet eszményével összeütközésbe jussunk? Nagy számban lehetne felsorolni ezeket, de különbözőségeik ellenére végül is mind arra a tényre támaszkodnak, hogy a tartós fájdalom meggátolja magasabb javak szerzését, magasabb érdekek szolgálatát. Előfordulhat, hogy bizonyos személy számára bizonyos helyzetben előnyös a fájdalom, általában azonban olyan károkkal jár, hogy védekezni kell ellene. Kétségtelen azonban, hogy az emberiség sohasem lesz képes a fájdalmat teljesen eltüntetni erről a földről, káros kihatásait azonban egyre szűkebb keretek közé szoríthatjuk. Ahogyan tehát egy természeti erőt leküzdünk, hogy használatunkba fogjuk, ugyanúgy használja fel a keresztény ember a szenvedést ösztönzőként abbeli fáradozásában, hogy lelkiek terén emelkedjék és tisztuljon, hogy kötelességeit hívebben teljesítse és a magasabb tökéletességre való felhívásnak jobban megfeleljen.

Mindezekből — jelentette ki a Szentatya — könnyűszerrel levonhatjuk a gyakorlati magatartás helyes irányelveit:

„1. Az érzéstelenítésnek, mint tudománynak és eljárásnak alapelvei és a cél ellen, amelyet kitűzött, semmiféle kifogás sem emelhető. Olyan erők ellen harcol, amelyek sok tekintetben károsan hatnak ki és egy magasabb jónak akadályai.

2. Az orvos, aki érzéstelenítéshez folyamodik, sem a természetes erkölcsi renddel, sem a külön keresztény eszménnyel nem kerül ellentétbe. A Teremtő rendelete szerint igyekszik a fájdalmat alávetni az emberi uralomnak s felhasználja ehhez a tudomány és technika vívmányait, megfelelően az általunk felsorolt elveknek, amelyek elhatározásait az egyes esetekben megszabják.

3. A beteg, aki fájdalmait megszüntetni vagy enyhíteni akarja, lelkiismereti aggály nélkül veheti igénybe mindazokat az eszközöket, amelyeket a tudomány talál s amelyek önmagukban nem erkölcselenek. Különleges körülmények más magatartásra is kötelezhetnek. Az áldozatoságra és a belső tisztulásra vonatkozó kötelesség azonban, amely minden keresztényt terhel, nem akadályozza az érzéstelenítés alkalmazásának, mert e kötelességnek az ember más módokon is eleget tehet. Ugyanez áll a keresztény eszmény követelményeire.“

A második kérdés, amelyet a pápa elé terjesztettek, arra vonatkozott, hogy miután az érzéköpesség teljes kikapcsolása vagy nagyobb mérvű csökkentése csaknem mindig együttjár az öntudat és a legmagasabb szellemi képességek — emlékezet, gondolatársítás, ítézőképesség — teljes vagy részbeni elvesztésével, össze lehet-e egyeztetni az ilyen sebészeti, továbbá műtét előtti és utáni érzéstelenítést az evangélium szellemével? A Szentatya válaszában abból indult ki, hogy Krisztusnak közvetlenül a megfeszítés előtt epével kevert bort nyújtottak, kétségkívül azért, hogy enyhítsék kínjait, ő azonban, mi-

után megízlelte a folyadékot, visszautasította azt, mert meg akarta őrizni teljes öntudatát, megfelelően annak a kijelentésének, amelyet elfogatásakor Péternek tett: „A poharat, amelyet nekem Atyám adott, ne igyam-e meg?” Múltán merül fel tehát a kérdés: tekintettel Krisztusnak erre a magatartására, szabad-e a keresztény embernek elfogadnia a teljes vagy részbeni bódítást?

Két dolgot kell itt mérlegelnünk — fejtette ki a Szentatyja. Az egyik a fájdalom megszüntetése, a másik az öntudat és a magasabb képességek csökkentése vagy teljes kikapcsolása. Ami a fájdalom megszüntetésének erkölcsi oldalát illeti, ezt már tisztázta az előterjesztett első kérdésre adott válasz. Vallási és erkölcsi megítélés szempontjából ugyanis nincs jelentősége annak, hogy a fájdalmat bódítással vagy más úton szüntetik-e meg. A megjelölt határok között tehát nem emelhető ellene kifogás és az eljárás összeegyeztethető az evangélium szellemével. Másfelől nem tagadhatjuk és nem becsülhetjük alá azt a tényt, hogy a fizikai fájdalom önkéntes vállalása, akár kötelességszerű, akár nem, még sebészeti beavatkozás alkalmával is a hősiség magas fokát, a szenvedő Krisztus hősi követését tanúsíthatja. Am semmiképpen sem nélkülözhetetlen eleme az utóbbiaknak. Sulyos beavatkozásoknál többnyire az az eset, hogy az érzéstelenítés más okokból szükséges, sem a sebész, sem a beteg nem mondhat le róla anélkül, hogy ne vétene a keresztény okosság ellen. Ugyanez áll a műtét előtti és utáni „analgeziára” is.

(Közbevetőleg talán helyesen járunk el, ha megpróbálom az „analgezia” fogalmának tisztázását, annál is inkább, mert a pápa elé terjesztett harmadik kérdés főleg erre az eljárásra vonatkozik. Analgezia a fájdalomérzésnek az a hiánya, amelyet az orvosi tudomány „anal-

getikum” alkalmazásával ér el. Analgetikum azoknak a bódító szereknek összefoglaló neve, amelyek a központi idegrendszer fájdalomérző központjaira hatnak. Legjellegzetesebb szerek a morfium és az amidopirin. Hatásuk általános, a fájdalmat bárhol megszüntetik, függetlenül a fájdalom helyétől. Ezzel szemben az érzéstelenítésre használt szerek másik csoportját az „anesztetikus” szerek teszik, olyan anyagok, amelyek alkalmazásuk helyén szüntetik meg a fájdalomérzést, de nincs általános, az egész szervezetre kiható fájdalomszüntető hatásuk. Ilyen a kokain és novokain is.)

Ami az öntudat és a magasabb képességek csökkentését vagy kikapcsolását illeti, nem vitás, hogy enélkül igen gyakran nem is lehet elejét venni a fájdalom érzésének, amire a sebész törekszik. Am nemcsak a sebészet folyamodik hozzá, hanem a sebészet körén kívül is kísérleteznek vele, így a pszichológiában és a bűnügyi nyomozásban, ahol a cél kifejezetten az, hogy ezen a módon megbénítsák a pszichikai ellenőrző mechanizmusokat, amelyeket az ember állandóan használ, hogy ura legyen önmagának és kézben tartsa önmagát. Ilyenkor azután az ember ellenállás nélkül ki van szolgáltatva a gondolatárusítások, érzelmek és akarati ösztönzések játékának. Ennek a helyzetnek veszedelmei nyilvánvalók. Az is megtörténhetik, hogy erkölcstelen ösztönös hajlamokat szabadítanak fel. A bódítás második stádiumának ezek a formái jól ismertek s jelenleg azon fáradoznak a kutatók, hogy bódító szerek előzetes adagolásával elhárítsák őket. Az ellenőrző mechanizmusok kiiktatása különösen veszélyes, ha személyes vagy családi titkoknak vagy a társadalmi élet titkainak leleplezését idézi elő. Nem érhetjük be azzal, hogy a sebészt és segítőársait nemcsak a természetes titoktartás, hanem a hiva-

tási titoktartás is kötelezi mindarra vonatkozóan, ami az operációs teremben végbemegy. Vannak bizonyos titkok, amelyeket senki részére sem szabad elárulni, még — mint a technikai formula hangzik — „egy elővigyázatos és hallgatásban gyakorlott férfi” részére sem. „Hangsúlyoztuk ezt már a klinikai pszichológiáról és a pszichoterápiáról mondott 1953 április 15-iki beszédünkben is.” Hogy tehát e hátrányokat elkerüljük, csak helyeseltethük bódító szerek alkalmazását a műtét előtti kezelésben.

Jusson eszünkbe, hogy alváskor maga a természet is többé-kevésbé teljesen félbeszakítja a szellemi tevékenységet. Ha a nem elég mély alvásban az értelem használata nem is kapcsolódik ki teljesen és az ember még használni is tudja magasabb képességeit — amint már Aquinói Tamás megfigyelte —, az alvás mégis kizárja a „dominium rationis”-t, azt a képességet, amelynek révén az értelem szabadon meghatározza az emberi cselekvést. Ebből azonban mégsem következik, hogy az ember, amikor átengedi magát az alvásnak, vétene az erkölcsi rend ellen azzal, hogy öntudatától és önuralmától, ami feltehetően a magasabb képességek használatát, megfosztja magát.

Az öntudati állapotokon mesterséges eszközökkel is tudunk változtatni. Hogy a kívánt eredményt bódító szerekkel vagy hipnózissal — amit pszichikai bódításnak nevezhetünk — érjük-e el, erkölcsi tekintetben meglehetősen egyremegy. Azt a hipnózt, amely itt szóban forog, orvos végzi egy meghatározott klinikai cél szolgálatában, betartva mindazokat az elővigyázatossági szabályokat, amelyeket az orvosi tudomány és etika mind az orvosra, mind a betegre vonatkozóan előír. A hipnózisnak ez az alkalmazása tehát ugyanazon erkölcsi megítélés alá esik, mint a bódító szereké. „Nem óhajtjuk azonban — emelte ki a Szentatya —,

hogy azt, amit mi az orvosi gyógyászat szolgálatába állított hipnózisról mondunk, bárki egyszerűen kiterjessze általában a hipnózisra. A hipnózt, mint tudományos kutatás tárgyát, nem tanulmányozhatja akárki, hanem csak komoly tudós azokon az erkölcsi határokon belül, amelyek minden tudományos tevékenységre érvényesek. Nem engedhető meg, hogy mások — akár világiak, akár egyháziak — mint valami érdekességgel foglalkozzanak vele, pusztán kipróbálás vagy éppenséggel időöltés okából.”

Hogy az öntudat kikapcsolásának vagy csökkentésének megengedhetőségéről ítéletet alkothassunk, figyelembe kell vennünk, hogy az értelmes, a célra szabadon ráirányított cselekvés az emberi természet ismertető jegye. Az ember például nem végezheti el napi munkáját, ha állandóan kábultságban él. Amellett cselekvéseit összhangba kell hoznia az erkölcsi rend követelményeivel. Minthogy pedig kétségtelen, hogy a természetes dinamizmusok és a vak ösztönök nem képesek önmaguktól biztosítani a rendezett tevékenységet, az értelem és a magasabb képességek használata elengedhetetlen mind a kötelezettség pontos szabályainak belátásához, mind e szabályoknak konkrét esetekre való alkalmazásához. Ebből az az erkölcsi kötelesség adódik, hogy öntudatától senkit sem szabad megfosztani s mi magunk se foszthatjuk meg magunkat tőle valóságos szükségesség nélkül. Nem szabad tehát megzavarni vagy kikapcsolni az öntudatot csupán azért, hogy kellemes érzéseket szerezzünk általa. Olyan mérgekhez, amelyek az öntudat megzavarására vagy kikapcsolására vezetnek, akkor sem szabad folyamodnunk, ha csakis bizonyos „eufóriát” kívánunk elérni. (Eufórián tudvalevően a kórosan fokozott, túlzott jókedvvel párosuló kellemes közérzetet értjük.) Tények bizonyítják, hogy az ilyen kábító

szerek visszaéléses élvezete az egyéni és a családi élet legalapvetőbb követelményeiről való teljes megelégedést vonja magával. Nem ok nélkül szabályozzák ezeknek a készítményeknek eladását és használatát a közhatóságok, amelyeknek az is feladatuk, hogy a társadalmat megóvják a súlyos fizikai és erkölcsi károsodásoktól.

Kérdés ezután: gyakorlati szükségesség-e a sebészetben, hogy az érzéstelenítéssel összefüggésben csökkentés vagy teljesen kikapcsolják az öntudatot? Technikai szempontból válaszolni erre — jelentette ki a Szentatya — az orvos tudósok illetékesek. Erkölcsi szempontból viszont lényegileg ugyanazok az alapelvek érvényesek itt, mint amelyek a fájdalom megszüntetésére vonatkoznak. Amit a sebész elsősorban el akar érni, a fájdalomérzés kikapcsolása s nem az öntudatát. Am ha az érzőközpontok ébren maradnának, akkor a heves fájdalomérzések könnyen idézhetnének elő — minden akarattól függetlenül — reflex-reakciókat, amelyek nem kívánatos komplikációkra vezethetnének és halálos szívrohammal végződhetnének. A pszichikus és organikus egyensúly fenntartása, az erős megrázkódások elkerülése fontos cél mind a sebész, mind a beteg számára, s ez a cél csak bódítás útján érhető el. Alig szükséges rámutatni arra — fűzte hozzá a Szentatya —, hogy ha számolni kellene azzal, hogy mások, mialatt a beteg nincs öntudatlanál, erkölcstelen módon beavatkoznak, akkor ez a bódítás elé súlyos nehézségeket támasztana, nehézségeket, amelyeknek eltávolítására megfelelő intézkedéseket kellene tenni.

Ezek a természetes erkölcs szabályai — állapította meg a Szentatya. Találunk-e már most az evangéliumban további körülírásokat és kiegészítő követeléseket? „Abból, hogy Krisztus a Golgotán az épével kevert bort visszautasította, mi-

után teljes öntudattal akarta fenéig kiüríteni a kelyhet, amelyet az Atya nyújtott neki, mindenesetre következik, hogy az embernek a kelyhet mindenkor el kell fogadnia és ki kell innia, ha Isten akarja. Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy Isten ezt mindenkor akarja, amikor szenvedést kell elviselnünk, bármi legyen ennek az oka s bármilyenek a körülményei. Az evangélium szavai és Krisztus magatartása nem jelentik azt, hogy Isten ezt minden embertől és mindenkor kívánja, s az egyház sem magyarázta ekként. Az Úr tettei és cselekedetei ennek ellenére is mély jelentőséggel bírnak. Megszámlálhatatlanul sokan vannak e világban azok, akiket szenvedések sújtanak — betegségek, balesetek, háborúk, természeti katasztrófák —, szenvedések, amelyeknek keserűségét nem enyhíthetik. Krisztus példája a Golgotán, elutasítása annak, hogy kínjait enyhítse, a vigasztalás és erő forrása ezeknek. A szenvedést azonban úgy fogadnunk, hogy ne is próbáljuk enyhíteni, nem mindig kötelesség, gyakran nem kötelesség, s nem kívánja azt a tökéletesség semmiféle szabálya sem. Ha a körülmények nem követelik meg az ellenkezőjét, akkor az embernek mindig szabad kerülnie a fájdalmat anélkül, hogy ezzel bármi módon ellentétbe jutna az evangélium tanításával.“

Mindezek alapján a Szentatya az elébe terjesztett második kérdésre így fogalmazta meg válaszát: „A megadott határok között és a szükséges előfeltételek figyelembevételével a bódítást, amely az öntudat csökkentésével vagy kikapcsolásával jár együtt, megengedi a természetes erkölcs és összeegyeztethetjük azt az evangélium szellemével.“

*

A harmadik kérdés voltaképpen a két megelőző kérdést viszi át a haldoklók és a gyógyíthatatlan betegek külön esetére, kiemelve azt a

lehetőséget, hogy az analgetikus szerek mellékhatásként az életet megrövidítik.

Hogy a haldoklót a természetes erkölcs jobban kötelezné a fájdalom vállalására és enyhítésének elhárítására, mint másokat, nem következik sem a dolog természetéből, sem a kinyilatkoztatásból — szögezte le a Szentatya. Minthogy azonban az evangélium értelmében a szenvedés hozzájárul a személyes bűnök kiengeszteléséhez és átfogóbb érdemek szerzéséhez, azoknak, akik életveszedelemben forognak, kétségkívül megvan a külön okuk arra, hogy a szenvedést magukra vállalják, miután a halál közelségével hamarosan elenyészik számukra új érdemek szerzésének lehetősége. Ez az ok azonban közvelenül a beteget érinti, nem pedig az orvost, aki a fájdalmat bódítással szünteti, feltevé, hogy a beteg beleegyezik ebbe vagy kifejezetten kéri. Nyilvánvaló ugyanis, hogy nem szabad érzéstelenítést a haldokló kifejezett akarata ellenére végezni, már mint abban az esetben nem szabad, ha „sui juris“, vagyis önjogú személyről van szó.

Hasznosnak látszik itt néhány pontosabb meghatározás — folytatva a Szentatya —, mert nem ritkán történik, hogy a mondott indító okot nem szabatos módon adják elő. Megpróbálják olykor bizonyítani: a betegek és haldoklók kötelesek a fizikai fájdalmakat elfogadni, hogy ezzel több érdemet szerezzenek, s hivatkoznak ezzel kapcsolatban a tökéletesség parancsára, amelyet az Úr mindenkihez intézett: „Legyetek tehát tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes“, vagy hivatkoznak az apostol szavaira: „Ez az Isten akarata: a ti megszentelődésetek“. Olykor egy észérvet is felhoznak, amely szerint nem szabad közömbösnek lenni az ember elé tűzött végső cél elérésével szemben. Vagy felhozzák a rendezett önszeretet parancsát, amely azt kívánja, hogy az ember

az örök értékeket abban a mértékben keresse, amelyben elérésüket a mindennapi élet körülményei lehetővé teszik. Avagy idézik az első és legfőbb parancsot, miszerint Istent mindenekfölött szeressük, mondván, hogy ez a parancs nem enged semmi választást, amikor a Gondviselés olyan konkrét alkalmakat nyújt, amelyek hasznunkra fordíthatók. Az Isten-szeretet növekvése és a saját akaratunk alárendelése azonban — emelte ki a Szentatya — nem magából a szenvedésből adódik, amelyet az ember elfogad, hanem a kegyelemtől támogatott akarat irányból, s utóbbi sok haldoklónál elevebben nyilatkozhatik meg és előbbé válhatik, ha enyhítik fájdalmaikat, miután a szenvedés fokozza az elesettség és fizikai kimerültség állapotát, akadályozza a lélek felfelé szárnyalását és megtámasztás helyett aláassa az erkölcsi erőket. A fájdalmak kiküszöbölésével viszont megszüntetjük az organikus és pszichikus feszültséget, ami azután megkönnyíti az imát és módot ad önmagunknak föltételnélkülibb alávetésére. Ha a haldokló úgy tekinti szenvedését, mint a vezeklés eszközét és érdemek forrását, amelynek elfogadásával Isten szeretésében és a saját akarata alárendelésében kíván előbbre haladni, akkor ne erőltessék rá az érzéstelenítést, inkább segítsék abban, hogy a saját útját járhassa. Ellenkező esetben azonban nem művelne jót, aki az említett aszkétikus szemléletet szüngerálná a haldoklónak, mert hiszen nem szabad elfelejteni, hogy a szenvedés ahelyett, hogy az engesztelést és az érdemeket mozdítaná elő, új vétkek alkalmául is szolgálhat.

Még néhány szót az öntudat kapcsolásáról a haldoklónál. Mint-hogy az Úr teljes öntudattal akarta elszenvetni a halált, a keresztény ember ebben is követni kívánja. Az egyháznak egész sor imája van, amelyekkel segíti a haldoklót a föld elhagyásában és az

örökkévalóságba való bemenetelben. Ezek az imák megtartják értük és értelmükért akkor is, ha öntudatlan beteg fölött mondják el őket, rendes módon mégis az a céljuk, hogy fényt, vigaszt és erőt nyújtsanak a betegnek, aki maga is részt vesz bennük. Az egyház ezzel értésünkre adja, hogy a haldoklót nem szabad komoly ok nélkül megfosztani öntudatától. Ha a természet cselekszi ezt, tudomásul kell vennünk, de az embernek nem szabad saját elhatározásából ide hatnia, kivéve, ha nyomós okok szólnak mellette. Ezt kívánják egyébként maguk az érdekeltek is, ha hívó keresztények. Kívánják, hogy ott legyenek körülöttük az övéik és a pap, akik hozzásegítik a jó halálhoz őket. Meg akarják őrizni maguknak a lehetőséget, hogy megtegyék végső intézkedéseiket, elvégezzék utolsó imáikat és búcsút vegyenek szeretteiktől. Ettől a lehetőségtől megrobolni őket, ellene van a keresztény, de még az egyszerű emberi érzésnek is. Az a bódítás, amelyet a halál közelségekor csak azért végeznének, hogy megkíméljék a beteget az élet tudatos befejezésétől, már nem a modern gyógyászat figyelemreméltó vívmánya, hanem sajnálatos gyakorlat lenne. Azok az orvosi kitűnőségek is, akik a kérdéseket elébe terjesztették — mutatott rá a Szentatya —, ennél a harmadik kérdésnél inkább valamely komoly klinikai javallatot (heves fájdalmak, rendellenesen depressziós állapot és riadtság) tételeztek föl. Mindenképpen érvényes tétel azonban: a beteg nem engedheti meg s még kevésbé követelheti az orvostól, hogy öntudatlanságba helyezték, ha emiatt képtelen lenne komoly erkölcsi kötelezettségégek teljesítésére, például fontos ügyeinek elintézésére, végrendelkezésre, gyónásra.

A nagyobb érdemek szerzésének indító oka, mint a Szentatya már kifejtette, egymagában nem elegendő ahhoz, hogy a bódító érzés-

telenítés meg nem engedett dologgá váljék. Ahhoz azonban, hogy a megengedettségről ítélkezhessünk, azt is meg kell kérdeznünk, hogy a bódulat aránylag rövid ideig (néhány órán vagy egy éjszakán át), avagy hosszú ideig (megszakítással vagy anélkül) tart-e, és figyelembe kell vennünk, hogy a magasabb képességek használata helyre áll-e közben néhány órára vagy legalább néhány percre, mikor is a haldoklónak megadatik a lehetőség, hogy elvégezze azt, amit a kötelesség követel tőle (például, hogy Istennel kiengesztelődjék). A lelkiismeretes orvos egyébként, még ha nem is keresztény, soha sem fog engedni olyan emberek nyomásának, akik a beteget azért szeretnék akarata ellenére is megfosztani öntudatától, hogy ne tehessen meg bizonyos intézkedéseket. Ha a haldokló, bár kötelességek hárulnak rá, bódítást kíván, amely mellett komoly okok szólnak, a lelkiismeretes orvos, különösen ha keresztény ember is, akkor sem kezdi meg ezt, mielőtt a beteget személyesen vagy még helyesebben más valaki útján fel ne hívta volna kötelességének teljesítésére. Ha azonban a beteg makacsul elzárkózik ettől s tovább is követeli a bódítást, akkor az orvos elvégezheti anélkül, hogy akár forma szerint is részességet venne magára az elkövetett hibában. A vétek ugyanis nem az orvosi eljárással függ össze, hanem a beteg erkölcstelen akaratával. Akár bódítják, akár nem, magatartása ugyanaz marad: nem teljesíti kötelességét. A bűnbánat lehetősége akkor sincs kizárva, csak nincs semmiféle komoly valószínűsége. Am ki tudná megmondani, hogy a szenvedés nem tenné-e még keményebbé? Ha azonban a haldokló minden kötelezettségének eleget tett és ellátták a szentségekkel, ha egyértelmű orvosi javallat tanácsolja a bódítást s a beteg is hozzájárult, továbbá ha az adag megállapításánál nem lépik túl a meg-

engedett mennyiséget, akkor már semmi sem áll útjában: az érzéstelenítést erkölcsileg megengedettnek kell tekintenünk.

Am le kellene-e mondanunk róla, ha éppen a bódító szerek alkalmazása rövidítené meg az élet tartamát? Nem vitás — feleli a Szent-
atya —, hogy tilos a közvetlen „euthánázia“ (a „könnyű halál“) minden formája, azaz bódító szerek nyújtása abból a célból, hogy előidézzék vagy meggyorsítsák a halált. Utóbbi esetben az ember arra vetemednék, hogy közvetlenül rendelkezék az élet fölött, holott a természetes és a keresztény erkölcsnek egyik alapelve, hogy az ember nem ura és tulajdonosa, csupán hasznélvezője testének és létének. Már pedig az ember az őt meg nem illető közvetlen rendelkezési jogot gyakorolná, ha az élet megrövidítéséhez célként vagy eszközként folyamodnék. Azok között a feltételek között azonban — mutatott rá a Szentatya —, amelyeket a kérdések feltevői szem előtt tartottak, csupán arról van szó, hogy a beteget megkíméljék az elviselhetetlen fájdalomtól, mint például a műtét alá nem vonható rák vagy más gyógyíthatatlan bajok esetében. Ha az érzéstelenítés és az élet megrövidítése között nincs olyan közvetlen okozati összefüggés, amely az érdekelt akaratán sarkall vagy a dolog természetében rejlik — utóbbi lenne az eset, ha a fájdalmat csak az élet megrövidítése útján lehetne elnyomni —, vagyis ha arról van szó, hogy az érzéstelenítő szerek alkalmazása már önmagában kétféle különböző következménnyel jár, egyfelől a fájdalom enyhítésével, másfelől az élet megrövidítésével, akkor az érzéstelenítés meg van engedve. Mindenesetre mérlegelni kell még, hogy ez a kétféle hatás ésszerű

arányban áll-e egymással s hogy az egyiknek előnye nyomósabb-e, mint a másiknak a hátránya. Fontos az is, hogy előzetesen tisztázzuk a kérdést: a tudomány jelen állása nem nyújt-e módot arra, hogy ugyanazt az eredményt más eszközökkel is elérjük. Amit ugyanis el kell kerülnünk, az, hogy a bódító szerek alkalmazásánál átlépjük a gyakorlatilag szükséges legfelső határt.

A válasz tehát a harmadik kérdésre: „Ha nincsen semmi más eszköz és az adott körülmények között nem akadályozzák meg a vallási és egyéb erkölcsi kötelezettségek teljesítését: igen.“ A keresztény hősiség eszménye nem kötelez arra, legalább is nem általánosságban, hogy elzárkózzunk az egyébként igazolt érzéstelenítéstől, még akkor sem, ha közel a halálunk. Minden a körülményektől függ: a tökéletesebb és hősibb elhatározás épp úgy lehet az elfogadás, mint az elutasítás oldalán.

*

A hatalmas egyháztanítói megnyilatkozás befejeztével a pápa gyönyörű szavakkal vett búcsút hallgatóitól. „A keresztény hit előírásai — mondotta a többi között — távolról sem korlátozzák vagy akadályozzák a tudósok szabadságát és kezdeményezéseit. Sokkal inkább felhívást jelentenek ezek egy végtelenül magasabb és szebb életre, amelyet nem szerezhetünk meg fáradság és áldozat nélkül. Ennek az életnek teljességét és örömet már itt a földön érezhetik azok, akik közösségben vannak annak a Krisztusnak személyével, aki egyházában él és azt szellemével élteti s aki ennek valamennyi tagjára kiárasztja megváltó szeretetét, amely egyedül diadalmaskodhatik végérvényesen a szenvedés és a halál fölött.“

A KIS ÚT

Ösidők óta vádolják a kereszténységet azzal, hogy az alázatosság érényének a hangoztatásával és ajánlgatásával a híveket gyengévé, félénkké és szolgalelkűvé teszi.

Legutóbb egy tekintélyes író nyilatkozott ilyen értelemben és vádját a következő szavakkal öntötte formába: „... a belenyugvás, a szolgalelkűség egy katolikus világnézetű írónak, pozitív jelenség!...”

Úgy látszik, mintha az idézett kijelentés igaz volna, főként, ha a belenyugvás szót és annak értelmét nézzük. A „szolgalelkűség” kissé erős kifejezésnek tűnik, de nem nagyon tiltakozhatunk ellene, mert rokon a mindenbe való belenyugvással.

Gyakran halljuk a tanítást, mely a megbocsátásról, türelemről, az ellenségszeretetről, embertársaink iránti jóságról és szelidségről szól. Kialakult lelkünkben egy olyan lelki magatartás, mely bizonyosfokú passzivitásra ösztönöz minket. Szemünk előtt lebeg Jézus példája, aki állítólag mindent eltűrt, mindenbe belenyugodott. Nemcsak tűrte a farizeusok ellenséges gyűlöletét; ellenkezés nélkül megadta magát, amikor elfogták, belenyugodott a szenvedésbe és keresztrefeszítésbe... sőt úgy látszik, mintha erre a teljes megnyugvásra intette volna tanítványait is: Péter fegyvert fogott és karddal vagdalkozott; Jézus figyelemztette: „akik fegyvert fognak, fegyver által vesznek el!” (Mt. 26, 52.) — Előzőleg arról beszélt Jézus, „aki megüti a jobb orcádat, fordítsd oda neki a másikat is; és annak, aki pörölni akar veled és köntösödöt elvenni, engedd át a palástot is; és ha valaki téged kényszerít ezer lépésnyire, menj el vele kétannyira...” (Mt. 5, 39–41.)

A Szentírás más helyén viszont azt látjuk, hogy Jézus tudott nagyon kemény és határozott lenni. Szinte nem érti az ember, hogyan mondhatta a kemény szavakat: Jaj neked Korozaim! Jaj neked Betzsaida! Jaj nektek képmutató farizeusok! — Ugyanaz a Jézus, aki ajánlgatja, hogy kövessük őt a szelidségben, kötelet fon és kihajtja az árusokat a templomból. Ugyanaz a Jézus, aki a végnélküli megbocsátást hirdeti és azt mondja,

hogy „hetvenszer-hétszer” kell megbocsájtani, azt is világosan megmondja, hogy aki nem akar bűnbánatot tartani, kivettetik a külső sötétségre, ahol lesz sírás és fogak csikorgatása.

Mindebből csak az az egy világosodik meg előttünk, hogy fogalmaink teljesen összekeverednek. Nem tudunk többé különböztetni, mi valójában az alázatosság és mi nem alázatosság, hanem gyengeség, félénkség, belenyugvás, szolgalelkűség, stb. Ebbe a hibába esett az idézett író is, amikor a keresztény alázatot összetévesztette és összekeverte a mindenbe való belenyugvással és a vele rokon szolgalelkűséggel. Ezért mondja, hogy a jelzett „erények” egy katolikus világnézetű írónak: pozitív jelenség!

Ezekután azon se csodálkozunk, ha az emberek nagyrésze tudatosan, vagy nem tudatosan szintén azonosítja ezeket a fogalmakat. Az alázatosság, a belenyugvás, tűrés, bosszúállásról való lemondás, gyávaság, félelem, félénkség és a szolgalelkűség számunkra azonos jelentésű szavak és egy gyenge jellem kevésbé dicséretes tulajdonságai. Egészen természetes, hogy sokan azt mondják, ha ez a vallásosság, akkor nem kérünk belőle; mások pedig igyekeznek a gyávaságban és szolgalelkűségben látni életük, vallásosságuk értelmét.

Lelki szempontból életbevágóan fontos tisztázni, mi az alázatosság igazi értelme és vajon azonosít-

ható-e a gyávasággal és szolgálalkúséggel.

Az alázatosság szó értelme aszerint változik, kivel szemben gyakoroljuk az alázatosságot.

1. Kötelességünk az alázatosság gyakorlása Istennel szemben... ez az alázatosság nem más, mint Isten felségének elismerése. Elismerjük, hogy Isten teremtőnk és parancsolónk és ezért alávetjük magunkat; cselekedeteinket, egész életünket parancsai szerint rendezzük be. Ő parancsol, mi pedig engedelmeskedünk. Istennel szembeni viszonyunkban az alázatosság tehát nem más, mint alárendelt állapotunknak elismerése.

Ez ellen az alázatosság ellen vét az az ember, aki fellázad Isten ellen, nem akarja elismerni függőségét, teremtményi mivoltát. Ezt a bűnt nevezi a szentírás gőgnek: amikor az ember önmaga számára detronizálja Istent, megtagadja Neki a köteles engedelmisséget és erkölcsi életének legfőbb irányítója többé nem Isten, hanem saját akarat.

Világos, hogy ennek az alázatnak semmi köze a félénkséghez, gyávasághoz, szolgálalkúséghez; ez nem más, mint teremtményi állapotunk elismerése.

2. Kötelességünk az alázatosság gyakorlása embertársainkkal szemben... ez esetben az alázatosság a fék szerepét tölti be. Ennek az erénynek a segítségével fékezzük meg magunkat; megóv önmagunk túlértékelésétől. Önmagunk túlértékelésének a veszedelme állandóan fenyeget; az alázatosság erénye segít, hogy helyesen ismerjük meg saját értékeinket és ne tartsuk többre magunkat, mint amilyenek valójában vagyunk.

a) Ha ez az alázatosság megvan bennem, akkor arra töreksem, hogy az emberek ne értékeljenek többre, mint amennyit valóban érek.

b) Én is csak annyi értéket tulajdoníthatok szavaimnak és cselekedeteimnek, mint amennyit érek... és nem nézek le másokat, hanem elismerem esetleg nagyobb értékeiket.

c) Arra is törekedhetem, hogy kevesebbnek látszódjak, mint amennyi személyiségem valódi értéke. Ezt szabad megtennem, mert ezáltal Jézushoz fogok hasonlítani, aki bár Isten volt, mégis mindenben embernek látszott.

Az ilyen értelemben vett alázatosság ellen vétkezik, aki tulságos tiszteletet követel magának. Vétkezik az is, aki embertársait lenézi, megveti, becsmérli azért, hogy önmagát magasra emelje.

Azonban az is vét az ilyen értelmű alázatosság ellen, aki nem követeli meg magának a neki járó tiszteletet; különösen akkor, amikor erre szüksége volna. Egy pedagógus nem engedheti meg tanítványainak — alázatosságból — hogy a gyerekek levegőnek nézzék. Egy tanárember nem nézheti el alázatosságból, hogy növendékei rendetlenkedjenek. Egy parancsnok nem lehet alázatos, amikor alárendeltjei fegyvelemsértéséről van szó. Egy keresztény ember nem lehet alázatos, amikor vallásos meggyőződésének képviseléséről van szó... mert ez nem alázatosság, hanem gyengeség és félénkség, vagy egyéb fogyatékosság, de nem alázatosság.

Az alázatosság ebben az értelemben sem azonosítható a mindenbe való belenyugvással, vagy szolgálalkúséggel.

3. Kötelességünk az alázatosság gyakorlása önmagunkkal szemben is... ez az alázat helyes értékelésre vezet mindet.

a) Belátjuk, hogy ami jó van bennünk, az nem a mi érdemünk, hanem Annak az érdeme, Akitől minden jó származik.

b) Azt is belátjuk ennek az alázatosságnak a segítségével, hogy

van bennünk hiba is bőven, melyek megjavítására kell törekednünk.

c) Azt is belátom — ha alázatos vagyok — hogy nem szabad önmagamnak túlságos értéket tulajdonítanom; ugyanakkor azonban meglevő jó tulajdonságaimat is meg kell látnom és el kell ismernem, mert ezek tagadása nem volna igazság, hanem tévedés, vagy hazugság és így nem volna erény, hanem bűn.

Az ilyen értelemben vett alázatosság ellen vét az, aki túlbecsüli erényeit. Olyan erényeket és jó tulajdonságokat tulajdonít önmagának, melyekkel soha nem rendel-

kezett. Vétkezik így, aki olyan feladatokat, állásokat követel magának, melyek erőit felülmúlják. De az is vétkezik, aki állandóan agyba-főbe dicséri önmagát, jó híreket kelt önmagáról, hogy mindenki bámulja és csodálja.

Ennek az alázatosságnak sincsen semmi köze se a gyávasághoz, se a szolgáléküséghez.

Ez az alázat, melyről Jézus beszél a pünkösöd utáni XVI. vasárnap evangéliumában: „... aki magát felmagasztalja, megaláztatik, aki magát megalázza, felmagasztaltatik!” (Lk. 14. 11.) (Z)

NAPLÓ

NŐI HIVATÁS AZ EGYHÁZI ÉS VILÁGI ÉLET KÖZÖTT. A bajor Eichstättben, ebben az ősrégi püspöki rezidenciában és búcsújárárhelyen, az egyházmegyei férfi és női lelkipásztori püspöki hivatal az elmúlt évben tanfolyamot rendezett, amely a maga nemében az első volt Németországban és talán az egész világon. Tanfolyamot létesítettek leendő és már gyakorló plébániai házvezetőnők részére.

Ugyanis már régen felismerték, hogy az asszonyoknak és leányoknak a papi háztartásokban többre van szükségük, mint pusztán háztartási kiképzésre. Mert úton-útfélen tevékenységük olyan területre is kiterjed, amelyek különleges emberismeretet, tapintatot és ismereteket igényelnek. Gondoljunk csak arra, mennyi függ attól, hogyan kezelik a plébánia kapuját. Nem úgy van, mint más háznál. Itt sok kereső és kérdezősködő számára a templomba vezető ajtót ki lehet nyitni, de be is lehet csapni.

A tanterv és a tantárgyak meghatározása követte azt a célt, hogy felemeljék és szellemileg megalapozzák a plébániai gazdasszonyok hivatástudatát és jelentőségét. A tananyag a következő volt: hittan aszkézissal, egyháztörténeti áttekintés és a lelkipásztori munka felépítése. Mert alapjában véve ez a női pálya, az egyházért való élet hivatása, a szentély előterében való szolgálat és apostolkodás. Életismeret egyszerű lélekismerettel, emberekkel való bánnitudás, jellemképzés, egészségtan és illemtan, mert a plébániának is szüksége van az igazi nő alakító és melegítő befolyására, aki megfelelő légkört tud teremteni. A kor eseményei tudósításokkal és bevezetéssel a film, a rádió, a sajtó, a politika világában, mert a legkisebb falu paplakáig is eljut a koráramlatok hullámverése és éppen annak, aki olyan közel lakik az örökkévaló Istenhez, éles szemének és éber érzékének kell lennie a múlt dolgok értéke és értéktelensége iránt. Végül praktikus gyakorlatok az otthon gondozásában, a házi betegápolásban, diétás konyhában, kert- és virágápolásban, segédkezés a templomban, sekrestyében és plébániahivatalban, családi közösség kialakítása, hogy ne csak a konyha, de az egész háztáj jól gondozott legyen.

Az említett tananyag oktatását 13 különböző előadó látta el, személyiségek az élet legkülönbözőbb területeiről, az eichstätti főiskola professzorai, egy szerzetesi lelkiigazgató, egy karitászigazgató, egy pedagógusnő, egy zenetanárnő, egy orvosnő és egy ápolónőképző vezetője. Az összefogó vezetés és a résztvevők irányítása a gyakorlati tantárgyakban egy nő kezében volt, aki magasabb pedagógiai pályáról érkezve, most hitoktató és lelkipásztori segéderő, ugyanakkor egy plébániai háztartás élén áll; mind olyan tényezők, amelyeknek szerencsésebb összetételét már nem is lehetne elgondolni.

A résztvevők — 25-en, számukat korlátozta a ház és berendezése — az összes bajor egyházmegyékből és még azokon túlról is jöttek. Nagyon bensőséges légkör alakult ki. Voltak ott fiatal lányok, akik még pályájuk előtt álltak, vagy egy plébánián a házvezetőnő mellett tanultak, és érettebb nők, akik már régóta gyakorolták hivatásukat — 30 éves átlagkorral —, de sikerült valamennyiüket igazi közösségbe vonni.

A tanfolyam alatt a Püspöki Hivatalhoz több oldalról érkeztek kérelmek plébániai házvezetőnők kiközvetítése iránt, de a rendelkezésre álló személyek száma megközelítőleg sem tudta fedezni az igényléseket.

Visszapillantva az egész vállalkozásra, amely először csak merész kísérletnek tűnt, elmondható, hogy tökéletesen sikerült. Németországban most nemcsak meg akarják ismételni, hanem külön erre a célra iskolát szándékoznak felállítani hosszabb időtartamú tanfolyamokkal. Ehhez természetesen mindenkor elegendő jelentkező kell, akik elő akarnak készülni a plébániai házvezetőnői pályára, vagy szabadddá tehetik magukat a továbbképzéshez, de a lelkipásztoroknak maguknak is kívánniuk kell a pusztai főzésen és gazdálkodáson túl a házvezetőnői hivatás szellemi és vallási felemelését. Harmadik feltétel, hogy az egyházmegyek és papi testületek pénzügyileg résztvegyenek ebben a vállalkozásban, a szükséges anyagiakat rendelkezésre bocsássák és lelkipásztori feladatuknak tekintsék azt az egyedülálló, dolgozó nőkkel szemben. (M.)

A TAVASZI TÁRLAT. Régóta volt képzőművészeti kiállításnak annyi látogatója, mint a Tavaszi Tárlatnak, amely a korábbi átfogó műcsarnoki kiállításoktól főként három dologban különbözött. Először abban, hogy sok olyan művész is megszólalt, aki az elmúlt években nem került a nyilvánosság elé. Másodszor abban, hogy több stílustörekvés és szemléletmód hívei jutottak szóhoz, min a múltban. A harmadik különbség a témaválasztásban van. A közéleti, termelési, történelmi kompozíciók száma csökkent, a festők zöme az intimebb témák felé fordult.

A beküldött képek négy zsűri elé kerültek. Ezt a rendszert bírálókat érték. Valóban, az egyes zsűrik személyi összetétele vitatható volt, egészen ellentétes szemléletű művészek kerültek néha egy bizottságba. Különböző is, művészeti életünkben sokkal több irány és csoportosulás van, mint négy. Tény azonban, hogy az ítélkezés méltányosabb, és a tévedések, elfogultságok lehetősége kisebb volt, mint a múltban. A művek kiválasztásával kapcsolatban legfőbb kifogásunk az, hogy néhány matuzsálemi korban lévő mesterünktől (Csók István, Glatz Oszkár) igen gyenge munkákat állítottak ki, — holott egy kis igyekezettel és utánjárással (esetleg magángyűjteményekből) olyan műveket lehetett volna kiválasztani, amelyek jeles idős mestereinket méltóképpen reprezentálták volna.

Ami az egyes irányzatokat illeti, nem akarunk és nem is tudunk igazságot tenni abban a vitában, amely a különböző művészi iskolák között szinte a barbizoni festők fellépése óta tart. Az tény, hogy a naturalisták — akiknek művei az I. zsűri elé kerültek — ma is ugyanazt

csinálják, mint a század végén egy Bastien-Lepage vagy egy Bougeraux. Tipikus kismesterek ők, — képeik lagymatagok, többé-kevésbé izléses szabadíszek. Érzelmeket, megrendülést kíváltani, a nézőt magukkal ragadni nem képesek.

Következő csoport a posztimpresszionisták táborá. Őket képviselte a II. és III. zsűri. Maga a posztimpresszionista gyűjtőnév pongyola, nem mond sokat, sok kiváló egyéniség tartozik ide. Örömmel láttuk az első világháború előtti idők forradalmárainak, Márfy Ödönnek, Czöbel Bélának, Kmetty Jánosnak ma is fiatalos, nem hervadó művészetét. Különösen Czöbel remek vásznai vonják magukra a figyelmet. Képei láttán eszünkbe jutnak Jean Bouret szavai: „Czöbel nem fitymálja az embert, a fát, a sziklát, az eget, az almát, a virágot, hanem felmagasztosítja... Nyelve olyan nyelv, amelyben világosan csengenek a barátság, a melegség, az öröm, a művészet szavai. Gyönyörű emberi nyelvezet az övé.” („Arts”, 1948. ápr. 16.) Márfy száguldó vonalai, tiszta színei és Kmetty megfontolt, szerény, magvas, keveset markoló, de sokat fogó festészete ugyancsak eleven.

Az utánuk jövő nemzedékből Szőnyi a régi maradt, álmai rusztikusai: és légiesek egyben, nemzeti festészetünk élő klasszikusa ő. Bernáth Aurél munkái szárazak, — e festőnk jénycora a 30-as években volt, újabb munkái között ritkák az olyan mesterművek, mint a Szabó Lőrinc-portré. A fiatalabb festők zöménél még mindig nagyon erős Szőnyi- és Bernáth-hatás látszik.

A szobrászati anyagból a nagybeteg Ferenczy Béni Németh László-portréja egy nagy belső feszültségben élő gondolkodó és művész lelki-világát hűen fejezi ki. Borsos Miklós érmei olyanok, mint görög gemmák és római császárkori pénzek, — gyönyörűek, különösen Aristophanese. Picasso-érménél azonban nem helyeseljük egy Picasso-festmény plakettre való átvitelét.

Ami az egykori „római iskola” tagjait illeti, — kezdenek kilábolni modorosságukból, a moderneskedő olasz festészet utánérzéséből. De itteni képeiken is látszik, hogy milyen nagy baklövés volt a dekoratív, üres két háború közötti olasz törekvések hazai fegyverhordozói közé állni. Persze, az elhibázott tájékozódás felszámolása nehéz és lassú munka.

Most pedig az egyesek által derűltséggel fogadott, mások által agyonmagasztalt absztraktokra térjünk rá. Kétségtelen, hogy a tárlat nagy látogatottsága jelentős részben az ő műveiknek köszönhető. Maga az „absztrakt” kifejezés nem pontos, félreértésekre ad alkalmat. Absztrakt festő az, aki a külvilág optikai képétől teljesen függetlenül dolgozik. Ilyen nálunk pl. Martyn Ferenc, Bizse János, Vajda Julia. Az ő munkáikra helyesebb a „nonfiguratív” vagy „non-objektív” kifejezés használata, hiszen minden festő — még Benczur vagy Karlovsky is — bizonyos mértékig „absztrahál”. A közönség azonban absztraktnak nevezi a szürrealistákat is, akik műveikben a külvilág képének egyes fragmentumait felhasználják, természetesen újszerű rendbe beleépítve. A tudatküszöb alá igyekeznek hatolni, látomásaik álomszerűek. Ilyen művész pl. Bálint Endre, Anna Margit, Jakovits József.

Az absztrakció és szürrealizmus hívei gyakran tudományos elméletekre támaszkodnak, és ezzel próbálják munkáik létjogosultságát bizonygatni. Kállai Ernő pl. egy káposztatorzsa mikroszkóp-fotójával vet össze egyes modern műalkotásokat. Mások Freud, Adler, Jung-féle mélylélektani megállapításokra hivatkoznak. Ismét mások a multba nyúlnak vissza, és mint a szürrealizmus őseit, felmutatják Matthias Grünewaldot,

Hieronymus Bosch. Mi a tudományos hivatkozásokat mint perdöntő érveket elfogadni nem tudjuk, mert nézetünk szerint a jó műalkotás legfőbb kritériuma az, amit Delacroix így fogalmazott meg: „A jó festmény ünnepe a szem számára.”

Meg kell mondanunk, hogy a delacroixi megállapítás nyomán elindulva, a homályos teóriákat mellőzve, számos nonfiguratív és szürrealista műben sok értéket láttunk. Színeik, formájuk, szerkesztésmódjuk azt mutatja, hogy sokukban nagy elmélyültség, tudás, anyagszeretet, műves készség rejlik, és képeik faktúrája olyan, amit a francia „belle matière”-nek nevez. Ha Kállai káposztatorzsa-elméletét el is vetjük, de azt elfogadhatjuk, amit az általa propagált művek esztétikai kulturáltságáról ír: „Tárgyi képzetek hiján való formákat és színeket látunk, de íme, kiderül, hogy ez az absztraktnak nevezett, sokak szemében élettől elvonatkozott, spekulatív művészet csupa szemet üdítő, képzeletet fölvillanyozó eleveenség és változatosság.” („Szabad Szó”, 1946. jún. 9.) Természetesen nem kelünk azok védelmére, akik meggyőződés és őszinteség nélkül festenek nonfiguratív és szürrealista műveket, hogy „lelki differenciáltságukat” fitogtassák. Ilyenek is akadnak a kiállításon.

Az absztrakt műveket látva, felmerül azonban a nézőben az a kérdés és kétely, hogy az egész embert, az emberi érzésvilág gazdagságát ki tudja-e fejezni olyan szélességben és mélységben az absztrakt művészet, mint a természetből táplálkozó művészet. Bizonyos hangulatokat, bizonyos érzelmeket nyilván ki tud fejezni, de a teljes emberi lelket, azt hisszük, nem. Másik lényeges kérdés pedig a közönség szélesebb rétegeivel való kapcsolat kérdése. Eljutunk valaha is odáig, hogy a nonfiguratív-szürrealista művészetnek jelentős táborra legyen? Nehéz elképzelni, de még ha ez be is következne, a természetvelgy festészet (természetesen nem a kopár naturalizmust értjük ezen) továbbra is fog virágozni.

Egyes művek bírálata nem célja e soroknak, egy képre mégis szeretnék kitérni, mivel sokak figyelmét magára vonta. Ez Országgyűlési Lány ortoped-cipőket ábrázoló szürrealista képe. E képet igen szerencsétlenül tartjuk. A festő nyilván valamiféle filozófiai gondolatot akart kifejezni, az általa megvetett emberi életéről vagy társadalomról, vagy a sívárnak látott emberi lélekről vagy a világegyetemről. Ám bölcséleti tézist képzőművészeti nyelven, azaz élettelenesen kifejezni nehéz dolog, — és eltekintve attól, hogy a festő filozófiája nihilista közhely, — maga a kép nagyon taszító.

Befejezésül egy javaslatot tennénk: kiváló magyar művészek élnek külföldön, Nyugaton és Keleten egyaránt. (Uitz Béla Moszkvában, Vársárhelyi Viktor, a szobrász Csáky József, Vörös Béla Párizsban, Peterdi Gábor — Várnai Zseni fia — az USA-ban, továbbá sok nagy tehetség a szomszéd államokban, stb.) Meg kellene oldani, hogy a magyar művészek évenkénti seregisméin az ő műveik is szerepeljenek. Kétségkívül ez bizonyos technikai nehézségekbe ütközik, de így lenne művészetünk összképe teljes. Mert ha határainkon kívül élnek is, magyar művészek, akiknek munkássága beletartozik nemzetünk kulturájába. (Dévényi Iván)

RÓNAY GYÖRGY: A NÁBOB HALÁLA. (Magvető könyvkiadó 1957.) Rónay György legújabb prózai műve nem könnyed olvasmány, nem afféle szórakoztató, kedvverítő írás, amit az olvasó átlapoz — azután elfelejt. Aki azonban kezébe veszi az író könyvét, az nem tudja letenni, míg végig nem olvasta az utolsó sorig. Rónay azt az örökre elsüllyedt magyar világot mutatja be, amit ma már kevés írónk ismerhet olyan

hitelesen, mint ő. Az író ennek a világnak legbensejét, leglényegét legbelülről tárja fel, rétegről rétegre, mint egy eltemetett bányász, aki a napfényre akar kerülni. És ezen a betemetettségén viszi keresztül olvasóját. És kivezeti belőle. A halálón át — az életre.

Regényének voltaképpen nincs is nyiltszíni története. Haldoklik és meghal homokházi Werner József, a császári és királyi asztalnok, tizenkétezer hold nagyalföldi birtok ura, eltemetik és az örökösök sietve rácsapnak a régóta áhított vagyonra. Többé-kevésbé ez szokott történni, mióta nagy örökhagyók és sóvárgó örökösök vannak. Rónay regényének igazi története azonban nem a felszínen, hanem a mélységekben, a jellemekben játszódik le, olyan változatos gazdagsággal az egyedi, a konkrét emberi lét olyan területein, amit soha többé író nem ragadhat meg még egyszer, soha nem hozhat fel újra a süllyedő idő végnélküli mélységeiből. „A nábob halálá”-nak az az igazi sajátossága, hogy alig néhány szereplő, alig néhány órát mozog benne a nyílt színen, de ez elegendő arra, hogy a szereplők jellege és egyénisége megelevenedjék előttünk, sőt arra is, hogy az író egy hanyatló, feloszlásban lévő társadalmi osztály különös rétegének benső vonásait határozott és kemény vonásokkal rajzolja meg. Emögül a kemény, acéllal metszett rajz mögül azonban átdereng valami, ami túl van az egyéni és társadalmi egyediségen, valami, amit a halál rettenetében értünk meg, de ami már túl van a halálón, túl az egyéni és társadalmi konkrétum valóságán. Nem is egyszerű kifejezni, hogy az író hogyan és milyen eszközökkel éri el ezt a hatást. Rónay György, akinek költeményeiben vakító képek, színes szókapcsolatok villannak össze a rímekkel, ebben a regényében a lehető legegyszerűbb eszközökkel dolgozik, csak fekete és világos tónussal, mint a rézmetszők. Szinte kerül minden színt és csak a rézkarc éles, nagyon pontos árnyalatait használja. A regény legtöbb és legfőbb jelenetében esik az eső vagy szürke hófellegekből hull a hó. „November huszadika volt, este tíz óra. Esett az eső” — így kezdődik a regény első fejezete Wernerék pesti palotájában, ahol Sándor, a nábob kedvenc fia esti fürdőjére készülődik, mielőtt elindulna a bárba, Teddyhez a szép, olajoshangú énekeshez, aki iránt rendellenes vonzalmat érez, amikor sürgőnyt kap édesanyjától: Papa haldoklik, azonnal gyere. Az író azután bemutatja a homokházi Werner kastélyt, a haldoklás házáat, ahol a család tagjai, csupa életük derekán vagy azon túljáró férfiak és nők élnek együtt, összezárva, hozzábilincselve a sóvárogva várt vagyonhoz, valami különös patriarkális feudális életformában. A házban még a régi rend, a szigorú társadalmi és illendőségi formák uralkodnak, a kopott bútorok még az öreg Werner, a nagy vagyonszerző kemény, félelmet gerjesztő szelleme lebeg, de a lelkekben már a szabadulás, az áhított vagyon és a velejáró függetlenség utáni sóvárgás gyülemlik. Az író ezeken a gondolatokon át száll le a jellemek mélységebe és bemutatja a család életét. Az egymáson ütött sebeket, a benső tragédiákat, amelyekről alig beszélnek egymással. És megszólalnak a nagyebédli képei, a szülők és nagyszülők festményei, az ősről átütő testi és vérmérsékleti örökségek. S egyszerre csak ott áll előttünk az egész család. Az öreg Werner vérmes, dülledtszemű zsarnok zsupán arcával, öreg felesége pókszemével, taplóajkával, az elhízott puhatestű és puhalelkű Heléna, a leányuk, hátterben a más asszonyt ölelő férjjel és Imre az elsőszülött, aki versejtjeiben és gerincében hordott betegségével, félig-meddig kitagadottan húzódik meg a kastély egyik szobájában. Fent az emeleten pedig az árvák. Wernerék Rózi lányának árvái nevelődnek elhagyatottan, az igazi szeretet melege nélkül, mert Rózi kitört a konvenciók bilincseiből, volt

mersze a szívére hallgatni, mert „makacs és konok“ volt, mert nem vetette alá magát a vagyonszerzés embertelen szigorúságú szabályainak. A házban haldoklik a nábob, rothad a lába, szobáját bűz árasztja el és a család tagjai kötelességszerűen, előírás szerint virrasztanak mellette.

De voltaképpen mind a halálát várják. A felesége is. „Amikor a professzor a szanatórium folyosóján közölte vele, hogy férje emberi számítás szerint nem kel fel többé, fájdalom helyett hirtelen zavaros öröm lobbant benne. Végetér a rabság, kitarul az élet és legalább öregségére, utolsó esztendőire megajándékozza a vagyonnal és a szabadsággal.“ De tudatosan röstelte magát. Minél kevesebb oka volt remélni az ura felgyógyulásában, annál inkább rá akarta kényszeríteni magát „Éjszakánként egyszál ingben óráig imádkozott a térdeplőjén a feszület előtt. Könyörgött, hogy remélni tudjon. Ezzel a reménnyel akart vezekelni.“ Ime néhány megrázó erejű sor s már benne is vagyunk abban a szörnyű ellentmondásban, amely ennek a kötelességeit teljesítő asszonynak az életében megmutatkozott és megmutatkozik azután is a férj halálakor, amikor niár érti, tudja, hogy képtelen élni azok nélkül a bilincsek nélkül, amelyek miatt egész életén át szenvedett. Tragikus alak, de épp így tragikus az öreg Werner is. Mert a nagy vagyonszerző, aki a csaláért küzd, harácsol és zsarnokoskodik, a halál titokzatos tisztánlátásában felismeri, hogy elhibázta a végrendeletét, a család nem fog folytatódni úgyszem, a vagyon pedig előbb-utóbb széthull a kezük között. Haldoklik, eszméletlen, s egyszerre mégis felismeri végső, megtisztult szellemi látással, hogy elhibázta életét. Egy rettenetes jelenetben felemelkedik ágyából, átbotorkál Imre fia szobájába, de már nem tehet semmit. Saroglyán viszik vissza a halálos ágyra a cselédek. Meghal, holnap vagy holnapután. „Már soha nem fogja megtudni, hogy amiért dolgozott, harácsol és zsarnokoskodott, amiért valamennyiüket a lába alá tiporta, rögzszme, meddő ábránd, reménytelen álom.“

És valóban az is. A Werneknek nem lehetett folytatásuk, a Wernerek életformája is halálra volt ítélve. Rónay kísérteties biztonsággal tárja fel ennek az életnek benső lélektani és társadalmi ellentmondásait. Nem a szociológus doktriner módján, hanem az igazi író körülhatárolt erejével és őszinteségével. Az ál-ferencjózsefi Magyarország, a meghosszabbodott ál-barokk Magyarország birtokososztályának azt a rétegét mutatja be, amely a mozgó tőke uraiból a földnek is urává vált és belenőtt a feudálisztikus színezetű földbirtokos életformába. Egyszerűen nem tudott ellenállni a landed gentleman társadalmi ideáljának, nem tudott ellenállni a magyar nagybirtokos osztály társadalmi vonzásának. Rónay regénye csak úgy mellékesen, csupán néhány vonással jellemzi azt a viszonyt, amely ebben az osztályban az elszegényedő ősi nemesség és a ferencjózsefi arisztokrácia képviselői közt kialakult, ahogy a Garádfalvyak zsidó hírét terjesztik a Werneknek, Désyeknek, a Hollánoknak, a Donáthoknak és ahogy a Wernerek lecigányozzák a szegényebb, műveletlenebb, de még mindig magabiztosabb Garádfalvyakat. Ezekből a mellékes jellemzésekből is kitűnik, hogy egy önmagát túlélő társadalmi szemlélet képviselői járnak-kelnek a nábob halálának árnyékában és egy öntudatlan haláltánc taglejtései és rángásai felejtethetlennül szemünkbe vésik a szájalomra méltó szereplők minden gondolatát és érzelmi rezdülését.

Rónay regénye nem szélesen hömpölygő, részletező társadalmi regény. Még csak nem is a megszokott családregények egyike. Egészen más jellege van. Szigorú, egyszerű stílusa, keserű homéroszi jelzői, lényegre törő mondanivalói olyanná teszik az írónak ezt a művét, mintha

prózában megírt balladát olvasnánk. Az összes jelenet a haldokló nábob köré van fűzve, olyan szorosan, hogy szinte értelmüket vesztenék enélkül a megrendítő férfialak, enélkül a brutális patriarcha nélkül, aki megte-remtette maga körül azt a világot, amely most vele együtt hal meg és oszlik fel.

De talán nem is a nábob, nem is az ő halála, hanem maga a halál az, amelyben egyszerre megvilágosodik egy kiüresedett, tartalmát vesztett életforma, amiben a regény szereplői vergődnek, mintha a regény hőse nem is a nábob és családja, hanem maga a halál lenne, amely úgy lebeg a történet sorai felett, hogy soha, egyetlen pillanatra sem tudunk megfedkezni róla. Az egzisztencialista írók magatartását azzal szokták jellemezni, hogy ők és alakjaik alapállása: szemben a semmivel. A vis a vis de rien Rónaynál így lenne fogalmazható: vis à vis de mort, szemben a halállal. Ez a halálélmény járja át a regény minden sorát és csontja velejéig a mű olvasóját. De milyen más ez, mint az egzisztencialista író semmije. Mert a semmi tényleg nem mond semmit, mert a semmi nem valami, mert a semmi valóban semmi — a halál azonban az élet egyik állomása, dialektikus ellenpólusa. És nélküle nem lenne megérthető maga az élet sem. Rónay regényében a halál még több: a nagy megvilágosító, a nagy megértető, a kérlelhetetlen leleplező és számonkérő szerepében lép fel. Az olvasó érzi, hogy az író egyik legnagyobb élménye, amely mellett olyan sokan mennek el korunk emberei, a halál, amely egyszerre feltár, leleplez, megértet és kibékít, a halál amely kellő helyükre állítja a földi dolgokat, vágyakat és szenvedélyeket.

Giza asszony, a nábob felesége, a halálban ismeri fel férjének legbensőbb vonásait, amit életében hiába keresett rajta. A halálos ágynál érti meg, hogy nem a szabadság, utazás, a nagyvilági élet volna az, ami boldoggá tenné, hanem ha a nagy háztartás gondját letéve, szeretetével vehetné körül Rózsi leányának árváit, a nevelőnőre bízott unokákat. A halálban ismerik fel a testvérek, hogy mennyire nem tartoznak egymáshoz és a halálban lelepleződik le igazi énjük egymás és talán önmaguk előtt is. És az író halál-élményén át válik tudatossá az olvasó számára is, hogy minden hazug életformánál, minden vagyonnál, harácsolásnál és hatalomnál többet ér a szeretet, az a szeretet, amit Sándor öreg tót cseléd-lányától kap Rózsi gyermeke, az egyetlen reményteljes folytatás, aki a nagyapja halála után érzi meg, mi az, ami életéből addig annyira hiányzott: a szeretet. A szeretetnek ez a fénysugara, amely a regény végén felcsillan, Rónay írásába belelop némi rembrandti fényt és az olvasó lelket valami megtisztító részvétellel tölti el a regény éles realizmussal meg-rajzolt alakjai iránt. (Szigeti Endre)

HOMÉROSZ, igen, Homérosz marad a nagy, örök, utolérhetetlen költő mintakép. Hiába írta Pado Beni, hogy „Homérosz réz, Vergilius ezüst, Tasso pedig arany”; hiába találta könnyűnek a francia mérlegen D'Aubignac Homérosz művészetét: azért a századok messzeségéből mégiscsak az ő fénye ragyog a legállandóbban és legerősebben.

„A tettek végrehajtóinak erényét annyira értékelik, amennyire azt kiváló erejű emberek szavakkal ki tudták fejezni” — írja egy helyen Sallustius. Mily nagyra kell értékelnünk, s mily nagyra értékeli a világ századok óta Akhilleuszt, amint barátja megbosszulására önként választja a halált, s Odüsszeuszt, aki öröme és veszélyek között is mindig távoli hazáját tartja szeme előtt, ha mindezt olyan „kiváló elméjű ember” fejezte ki, mint Homérosz, és olyan szavakkal, ahogyan Homérosz!

A görögségnek mindenestre Homérosz volt a bibliája. A görög ifjak Akhilleusztól tanultak hősiességet s Odüsszeusztól leleményes ravaszságot. Amikor a spártai harcba rohant, úgy akarta elhajítani a „hosszúárnyékú dárdát“, mint az Iliász hősei; az athéni kereskedő hajós előtt pedig Odüsszeus példája lebegett, amint becsapja még Kirkét, a varázslóasszonyt is. Ezeknek a kiváló embereknek látszólag minden sikerül. Akhilleusz legyőzi Hektort, a görögök elfoglalják Priamosz várát, Tróját, s végül, hosszas bolyongás után Odüsszeusz is hazaérkezik. Látszólag mintha Petőfi fogta volna meg a legjobban Homérosz lényegét:

Halljátok Homért ?

Dalában a mennyei bolt

Egy csendes örömnnek örök mosolya...

Ha azonban mélyebben nézünk Homérosz sorai mögé, észrevezzük, hogy ez az „örök mosoly“ inkább egy rezignált bölcs fájdalmas vonása, vagy az egyszerű halandó irónikus reflexe a világ törvényeire.

Mint ahogy a lomb váltja a lombot, olyan csak az ember.

Földresodorja a lombot a szél, de helyébe az erdő

Mást sarjaszt újból, mikor eljön a szép tavasz újra...

Vagy gondoljunk Homérosz isteneire, akik az emberi szenvedések látán „nemlhadó nevetésre fakadnak“. Phoibosz Apollón a döntő csatában, mikor összetalálkoznak, így szól Poszeidónhoz:

Földrázó, csakugyan józanszívűnek te se tarthatsz,

Hogyha halandókért szállok ki veled viadalra,

Kik nyomorult lények s olyanok csak, mint a fa lombja:

Egyszer fölnevekednek, a föld terményein élnek,

Másszor hervadnak, s elenyész lelkük...

Látszólag csak az előbbi sorok változata ez; pedig sokkal súlyosabb mondanót hordoz, mert közben megtörtént Akhilleusz tragikus önfeláldozása, amivel még az isteneknek is példát mutat. Am görög fölfogás szerint „az istenség irigy“ — ezért Akhilleusznak el kell pusztulnia. Ezt jósolja meg Hektor utolsó szavaival:

Gondold meg: ne legyek néked majd isteni átok

Aznap, hogy Parisz és vele együtt Phoibosz Apollón,

Bármí vitéz vagy is, elpusztít...

Ez a szomorúság azonban valami nemes, fölemelő érzést is hagy maga után (mint ahogy a klasszikus tragédiák főhősének bukása sem egyértelműen kilátástalan és régzetes). Akhilleusz az ember nagyságának tudatára ébreszt, hiszen a görög „isteni operettfigurákat“ is (mint Kerényi Károly mondja) fölülmúlja nemességben. S a költő nyilván tudatos számításal állítja az ellenség táborába az eposz legemberibb és legrokonszenvesebb hőst; Hektort; tudatosan teszi őt a mű egyik legszebb jelenetének részesévé (Hektor és Andromaché, az Iliász hatodik énekében). Ezzel is mintegy kiegyenlíti a görögök és trójaiak ellentétét; megmutatja, hogy a trójai ellenség tulajdonképpen ugyanolyan harcoló és szenvedő ember (Szabó Árpád).

Gyulai Pál szerint „a költészet az emberi élet hű, de eszményített rajza“; ha így van: Homérosz valóban maga a költészet. Olyan keretbe

foglalja tragikus mondandóját, s olyan művészettel adja elő, hogy olvasásakor aligha érezhetünk mást, mint Arany János ámulatát:

Ott kéken a Zeüsz-lakta domb;
Itt zölden a nyájas sziget;
Fölötte lomb, alatta lomb,
Arnyas berek, zengő liget —
Hullám-mosott gazdag virány —
Fchér juhok s tulkok sereggel —
Minő kép ez!...

A „vak lantos“ és a „tamburás öregúr“ egymásra találtak. Ha Arany lefordította volna Homéroszt, bizonynyal nem éreztük volna a görög szöveg jó magyar tolmácsolásának hiányát olyan sokáig. Devecseri G á b o r (most végre újra, itt-ott átdolgozva újból megjelent és újra kapható) fordítása betöltötte ezt a hiányt. Jóformán előzmények nélkül sikerült sajátos magyar-homéroszi stílust teremtenie; fordítása magyar ízű, de a görög zamatot is átmenti.

Téged, mikor a jó bort lassu évek,
minden század külön zamattal áldott —

írja Homéroszról Babits. A jó fordításban (és szép kiadásokban) bizonyára a magyar közönség is megérzi a régmúlt idők lantosának idő- és mérce felettségét. (R. L.)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Talán senki nincs új költőink között, aki a fejlődés olyan kalandos útját járta volna végig, mint Kassák Lajos. Ő egymaga egy egész elvetélt forradalmat jelent a magyar költészetben. Mi volt itt a század első két évtizedében? Egyfelől a Nyugat, másfelől egy vele szembe állított konzervatív irodalom; s az utóbbi fogyatékos tehetségét még a hivatalos támogatás is hiába próbálta amannak méltó versenytársává tenni. A Nyugat még harcolt ezzel a hivatalos költészettel, amikor már egyeduralkodó volt; hozzáálló igazi ellenfél nélkül, egyedül maradt a porondon. Pedig talán a Nyugat szempontjából is jobb lett volna, ha megfelelő vitatásra akad: irodalmi, költészeti mozgalom, mely túltesz rajta, új gondolatokkal és elméletekkel, új formákkal és kísérletekkel frissíti föl a légkört, s már csírájában megakadályozza, hogy az Akadémia orthodoxyája helyett (vagy mellé) létrejöjjön a Nyugat orthodoxyája, s tagadhatatlanul jóval magasabb szinten ugyan, mint a múlt század végén, de költészetünk valahogyan megint egy kissé állóvízzé te-rebélyesedjék. Persze azért szép partvidékű, gazdag flórájú-faunájú állóvízzé; de az ember néha mégis eltűnődik rajta: nem lett volna-e szerencsésebb dolog, ha ebbe a tóba sebesebb, hidegebb áramok friss vizet ontanak, és friss vizükben újfajta vízi tenyészetet, újfajta halakat s új növények magvait? (Elnézését kérek az olvasótól ezért a kánikulai hasonlatért.) Hogyan, mint is történt? A Nyugat egykettőre megnyerte forradalmát, s attól fogva féltékeny éberséggel elfojtott minden forradalmat, minden mozgalmat, amely nem az ő fészkből kelt ki, nem az ő szárnyai alól (és nem az ő hasábjairól) indult útjára.

Persze mint mindig, most is igazságtalanság ilyen sommásan elintézni a dolgokat. Senkinek nem juthat eszébe, hogy tagadjá a Nyugat érdekeit. Es kétségtelen, hogy a Nyugatba írni rang volt; a két háború közt majdnem íróvá avatást jelentett, ha valaki írt a Nyugatba, vagy valakiről komolyan írt a Nyugat. Fórum volt, színvonalat képviselt, nálunk különös konzervativizmusában is *avantgarde*-ot. De azért bizonyos fokig mégiscsak állóvíz volt. S ezzel egyszer érdemes volna részletesen és komolyan, s *európai távlatban* foglalkozni. A Nyugat nagyszerű dolgokat hajtott végre. De ugyanakkor valamit el is mulasztott. Vessünk csak egy röpke pillantást kifelé: mennyi probléma, s miféle problémák merültek föl, milyen valóban egzisztenciális (persze nem filozófiai értelemben egzisztencialista) problémái a költészetnek! Csak kapásból pár név, szinte csak jelzésnek és jelképnek: Eliot, Valéry, Apollinaire, a Dada, a szürrealizmus — kitágítása a költészet határainak, a kifejezés lehetőségeinek, egy egész lélektani-asszociációs forradalom... S mi volt *ugyanakkor* nálunk? Ami volt rokon jelenség, az is valami furcsa módon a Nyugat periferiáira szorult. A Holnap nemzedéke egyetlen nekirohanással ledöntötte a korlátoeltság ingtag falát. Aztán gyorsan berendezkedett s megépítette a maga hadállásait, már birtokon belül, nemcsak hódítása védelmére az esetleg föltámadó (és mindenféle politikai segédlettel támadó) tegnap ellen, hanem, sajnos, hódítása védelmére s *sáncain kívül jelentkező holnap ellen is*.

Ez a holnap elsősorban a *Tett*, meg a *Ma* volt, két harcos folyóirat, s bennük egy hangos, néha zagyva, néha groteszk, valódi értékeinél mindenestre szászorta lármásabb, de mindenestre új, modern, nagyon korszerű — hadd írjam le ezt az ócska szólamot: itt igen helytálló, hiszen a világháború kellős közepén vagyunk — véresen korszerű irány, élén Kassákkal, aki (önéletrajza a tanúság rá) látta a mozgalom hibáit s a benne szereplők többségének tehetségbeli fogyatékosságait. S ez volt a balszerencse: az igazi tehetségek hiánya. Egy-egy akkori fölborzolt hajú expresszionista-kubista vers a *Tett* vagy a *Ma* valamelyik számából néha úgy hat, mintha Karinthy írta volna, paródiának. Egyetlen igazi költő volt itt: Kassák. A kubizmuson, expresszionizmuson, szürrealizmuson többé-kevésbé túl vagyunk. De az expresszionista, kubista, szürrealista Kassák ma is friss, jó, magával ragadó, hiteles.

Nem véletlen, hogy olyan majdnem beláthatatlanul nagy volt a hatása. Nemcsak úgy, hogy utánozták (utánozták is). Hanem mélyebben, valahogyan alkotásban, lényegesebben benne a költészet szövetségében. Tágasabbá, levegősebbé tette a költői éghajlatot; eredményei fölszívódtak az utána jövő nemzedékek szervezetébe. Nemcsak Illyés Gyula korai versein érzik ez, hanem még inkább az úgynevezett „harmadik nemzedéken”. Illyés mellett erősen József Attilán, s aztán, már mint ilyen fölszívott táplálék, már nem is annyira hatás, mint egy szinte közkinccsé vált életérzés, lírai szemlélet és nyelvezet — mintegy ihletbeli magatartás (s ez a legfontosabb talán: hogy *magára* az *ihletre* hatott formálóan): a fiatal Radnóti Miklósnál, Vas Istvánnál, Zelknél, Hajnal Annánál, s olyan azóta meghalt vagy elhallgatott, de akkor a fellépő harmadik nemzedék derékhadához tartozó költőknél, mint Forgács Antal vagy

Habán Mihály (ez utóbbinál sajátosan vegyülve a másik nagy ösztönző, Füst Milán ilyen átszúrt hatásával).

Maga Kassák, örök, szép, férfias nyugalanságával, azzal a mindig fiatal kereséssel, ami valami egészen sajátos, érckemény kassáki erkölcsé vált, forradalomról forradalomra haladva ért el ahhoz a kísérleteken fölülemelkedett, *de kísérletekkel elért*, kísérletek eredményeként kiforrt biblikus-bukolikus hangig, amelyre az igazi értő okosságával, az igazi költő finom hallásával a „Fűjjad csak furulyádat“ kötet megjelenésekor elsőnek az a költő-kritikus hívta föl a figyelmet, aki talán a legtöbbet köszönhetett neki: Radnóti Miklós.

Milyen ez a férfi-Kassák, túl a kísérletek és költői forradalmak korszakán? Tiszta kék eget lát az ember, virágzó gyümölcsfák fehér és rózsaszínű foltjaival, rendezett, nagyon emberi tájat, tiszta, erős, egészséges levegővel. *Válogatott versei* végszavában — (Gyergyai Albert remekbekészült előszavával, új esszéirodalmunknak ezzel a remekével az év elején jelent meg ez az impozáns kötet) — ezt írja Kassák: „Az emberi szolidaritás mély érzéseivel, a gondolatszabadság kívánásával és a művészet nagyszerűségébe vetett hittel küldöm útjára ezt a könyvet“. Sokat, nagyon sokat tudnék mondani még (s kellene mondani még) Kassákról. Hadd fejezzem be most ezzel: meggyőzi olvasóját a művészet, a költészet *emberi* (emberformáló, erkölcsi) nagyszerűségéről is.

„Erdei vadak, égi madarak“ a címe *Csanádi Imre* verseskönyvének. Több esztendő termése, s egy mindössze százhetven lapos kötet: már magában ez is biztató olyan irodalmi korszakban, amikor költőinkben megvan rá a hajlam, hogy ifjúkori próbáikat is a halhatatlanság igényével tartsák — és tartassák — számon. Nem, Csanádi Imre távolról sem ilyen elnéző magával szemben. Régi és népi: ezt a kettőt ötvözi egyggyé, de nem népieskedik és nem régieskedik, hanem egy ihlete, élményformája törvényeinek legjobban megfelelő stílus kialakítására törekszik. Szép, a szó esztétikai értelmében *nemes* kísérlet ez; s eredménye: egy félreismerhetetlenül egyén, zengő baritonhang, olyan nyelvi, ritmikai megoldásokkal, amelyekre úgy kell fölfigyelnünk, mint mai költészetünk egyik nagyon megbecsülendő jelenségére.

De ne higgyük, hogy valamiféle alkimiáról, lombikban előállított nyelvről s ritmusról van itt szó. A kötet egyik meglepetése, ha elejétől végig elolvastuk, éppen az, hogy ez az első pillanatra egyetlenhangú költő milyen változatos, mennyi regiszteren tud — s jól — játszani, a szatíráról egészen addig a petőfiesen *parlando* epikus előadásig (majdnem azt írtam: csevegésig), ami a „Töredék“ című epikus fűzerben a kötet egyik legfrissebben ható élménye az olvasó számára.

Stendhal mondja valahol: a művészetben majdnem minden *nem a hangerőn*, nem a szavak harsány kiabálásán, hanem *az árnyalatokon* múlik. Csanádi Imrénél így van: az árnyalatokon, a mondatkötés, kifejezés, szavak, ritmus-dobbanások egy-egy hivatkozás nélküli remeklésén múlik az a maradandó, mély hatás, amit a versértő olvasóban kelt. S ez

külön megbecsülendő érték akkor, amikor verselésünk mind gyakrabban téved a lazaságok és pongyolaságok útvesztőjébe, amikor sokan, tévesen, a hang célbataláló igazságát a hang dübörgő erejével akarják pótolni, s amikor, sajnos, sok költőnk, elsősorban a fiatalabbak közül, megfélemedzik arról, hogy a dolgokat nem elég kimondani (arra való a próza), hanem „hangszerelni” is kell: meg is kell formálni.

Szomráky Sándor („Mint akinek élete bezárult”) alap-mondandója a keserű fájdalom. Az ilyesmi nem éppen biztató megállapítás egy első kötetről: a világfájdalom sokszor modorosság — mint régen mondták: a fiatal költő csak negéyezi a világfájdalmat (amikor az ilyesmi még divatban volt, *à la Byron*). Oszlassunk el nyomban minden ilyen aggodalmat. Szomráky Sándornál ez a fájdalom, ez a keserűség nem modorosság, hanem legszemélyesebb sorsából, mondhatnám fizikumából fakadó jogos és őszinte élmény. Vannak a kötet elején versei, amelyek szinte kórképszerű hitelességgel rögzítik az ilyen lelkialkatok egy-egy érzelmi állapotát, pillanatnyi világérzését. Ne értse félre az olvasó, amit mondok; eszem ágában sincs, hogy *mint költőt* összehasonlítgassam itt Szomráky Sándort a fiatal Tóth Árpáddal (a „Hajnali szerenád” lírikusával). De van a kettő közt valami *pszichikai* rokonság: a dolgoknak ugyanaz az elejtése, ugyanaz az esettség, bágyadtság, csüggedés — hasonló pszichék hasonló reakciója a világra, persze mindegyik a maga egyéni változatában és hangján. Tessék elolvasni Tóth Árpád „Esti könnyek” című versét („s elzuhantak hosszan bús kezeim — Az asztalon s átfonták egymást kétségbeesve — S imádkoztak”), s utána Szomráky Sándor kötetének első ciklusát: nem ugyanolyasfajta elesettség, neuraszténia-depressziós világérzés nyilatkozik-e meg nála, mint (ismétlem, persze a maga egyéni hangszerelésében) Tóth Árpádnál? Tóth Árpádnál lassú, *andante* tempóban, *moll*-ban, Szomrákynál rövid, ideges hangvillanásokban.

A psziché természetesen csak magyarázat, nem művészi fölmentés. Művészileg legfőljebb azt jelenti: aki nagyobb pszichés megterheléssel vág neki a dolognak, annak — nehezebb a dolga. Szomráky Sándornak nincsenek efelől illúziói, minden távolabb áll tőle, mint holmi fzetlen *naturburschoskodás*. Tudja, hogy terhet kapott, nem pedig menlevelet. S azt is tudja, hogy az ő esetében a megoldás nem az engedés a hajlamoknak, a dezorganizáció kísértéseinek, hanem ellenkezőleg: maximális fegyelem formában és magatartásban. A vers nála nem azt jelenti, hogy jól-rosszul, jó-rossz formában elmond valamit; hanem a szó legszorosabb értelmében *önlegyőzés*, a rend megvalósítása a káosz fölött, más szóval aszkézis. Némi nagyképűséggel szólva: nála a versnek egzisztenciális funkciója van. Ezúttal a szót nem teológiai, hanem majdnem orvosi-pszichiáteri értelemben használva: *üdvösség kérdése*.

Ezért fordul ilyen egyéni üdvösség-keresési ambícióval a nehéz megoldáshoz — a szonetthoz, ahhoz a szonett-eszményhez, amit az angol barokk lírikusoknál ismert meg. S itt jut a legelőbbre is, az őszinteség olyan forrásáig, amit csak ilyen kemény, szigorú formában lehet és

szabad megkockáztatni; másként prózai, itt valóban, magas hőfokon költői.

Fokozódó örömmel olvastuk Szomráky Sándor kötetét; fokozódó örömmel, mert fokozatosan jobbak s jobbak a versei. S úgy éreztük, ez a „bezárult élet“ mégsem olyan bezárult; megtalálja az utat az egyéni szenvedésből, az egyéni szenvedésen át, az emberek nagy, meleg közösségéig:

Ha virrad is, én éjre ébredek:

nem értem én az emberéletet

— de cseppje vagyok tenger bánatának.

(*)

TÍZ ÉVES AZ ICARES. Érdekes évfordulóról számol be az *Orbis Catholicus*. Új tudományág, a vallás-szociológia művelői érték el az első útjelzőhöz, számoltak be már értékes és számottevő eredményeikről. Ma, amikor az „egyházi társadalomkutatás“ alapján végzett lelkipásztori munka gyümölcseit aratjuk, a világegyház figyelme a széleskörű, tudományos egyháztervezés- és kutatás felé fordul. Ennek a kutatómunkának bölcsője és otthona az ICARES (Nemzetközi Katolikus Egyházi Társadalomkutató Intézet).

Hogyan született és fejlődött ez az intézet?

Amikor a modern, ipari fejlődés kezdetén az új ipari társadalom alapjait lerakták, erre, — ahogy mondani szokás — az Egyházat nem hívták meg. Ennek a hiánynak a következményei nem is maradtak el. Európában és Amerikában egyaránt hamarosan a vallási válság jelei mutatkoztak, és az anyaoországi egyházi utánpótlás hiánya a missziós munkát is megbénítással fenyegette.

A következő évtizedek apostoli és lelkipásztori munkáját az a törekvés jellemzi, hogy ezt a hiányt jóvátegyék és pótolják. Ez azonban csak hamar akadályokba ütközött: alapos tudományos felkészültség nélkül nem lehetett ennek a feladatnak megfelelni. Ezt felismerve, az Egyház nem késlekedett a tudomány eszközeit is megszerezni és harcba állítani.

Már a századfordulón történtek ilyenirányú kezdeményezések: elsőnek Bécsben Svoboda professzor kezdett a nagyvárosi lelkigondozás alapját képező szociális tényezők pozitív, empirikus tanulmányozásával foglalkozni. Az Egyesült Államokban és Németországban hamarosan protestáns tudósok is követték példáját. Néhány évtizeddel később egyre jobban kiszélesedett az új irány, és különösen Franciaországban valóságos mozgalommá lett a „vallásszociológia“.

1946-ban néhány hollandiai katolikus tudós G. H. L. Zeegers professzor kezdeményezésére megalapította a „Katolikus Társadalomkutató Intézet“-et. Vezetője, Zeegers professzor lett, a nijmegeni egyetem szociográfia tanára. Az Intézet célja „a vallásos és társadalmi élet társadalomtudomány szempontból való tanulmányozása, és ennek alapján gyakorlati végkövetkeztetések és felelős tervezés, a katolikus hívek lelki és szociális gondozása, valamint a nem-katolikusok közti apostolkodás érdekében.“ Ezen dolgoztak az Intézet szakképzett társadalomtudósai, és pedig a rokon-tudományágak: szociográfia, statisztika, demográfia, lélektan, társadalom-földrajz, stb. felhasználásával. Elsősorban a következő kérdés-komplexumokat vizsgálták: 1. Egyháztervezés (elhelyezés, kiterjedés etnográfiai vizsgálatok alapján. 2. A hívek belső összetevőinek kutatása; plébánia-látogatások, egyházmegye-jellemzések, stb). 3. Hierarchiai területek tervezése (plébániák, egyházmegyék aránya). 4. Vallásos hivatások, és azok utánpótlása. 5. Oktatáskutatás és iskolatervezés. 6. Mene-

I.ültügyi kérdések. 7. Országos- és nemzetközi népességcsere (vándorlás). 8. Missziós területek; fejlődésben elmaradt területek. 9. Világnépesség.

Mivel a széles és változatos munkaterület az egyes ember erejét meghaladná, csoportos kutatómunka és intézményes szervezethez vált szükségessé. Az Intézet, különösen a legutóbbi évtizedekben meglepően gyorsan fejlődött. 1948-ben még csak 4 munkatársa volt, 1949-ben 9-re növekedett a tagok száma, amely 1951-ben 26-ra, 1953-ban pedig 50-re emelkedett. Ma már a világ minden részén van fiókinézete az ICARES-nek. Végleges szervezete 1955-ben alakult ki, akkor vált nemzetközi intézménnyé, és akkor lett a központja Genf. A tudományos központ azonban továbbra is Hollandia, Hága maradt. Tizenkét tagú nemzetközi vezetőség irányítja, élén Zeegers professzorral.

A tengerentúli országokban az ICARES tevékenységének elsőrendű célja a missziómunka sikerének elősegítése. Ilyen irodák működnek az indonéziai Floresben, Új Guineában, Mwanzában; további intézetek alapítása van folyamatban Rio de Janeiróban és Ghanában is.

A területi felépítés mellett mérföldkövet jelentett az Intézet életében az 1954-ben Bredában tartott nemzetközi vándorkongresszus, és az Európai Szén- és Acéltársaság fejlődésének szociális és vallási következményeiről 1957-ben Luxemburgban tartott kongresszus.

Az ICARES az első években csendben, visszavonultan dolgozott. Ha most, a tizedik évforduló alkalmával a nyilvánosság elé lépett, annak célja nemcsak a pusztá beszámolás volt, hanem mind szélesebbkörű érdeklődés felkeltése is. A mai élet ugyanis az eddigieknél még fokozottabb mértékben teszi szükségessé a lelkipásztori tevékenység tudományos megalapozottságát, és ezért fontos, hogy a mozgalomra a hivatalos egyházi szervek és egyének felfigyeljenek és azt lehetőségeikhez képest támogassák. (m. é.)

SZINHÁZI ŐRJÁRAT. — Tragédia-előadások a Margitszigeten. A fejlődésében sokszor megakasztott és háborúk sorvasztotta magyar irodalom kétségtelenül legmeglepőbb alkotása Madách remekműve. Sokáig értetlenül álltunk előtte, hogyan nőhetett ki az addigi meglehetősen gyér magyar drámai alkotások sorából ez a remekmű ekkora tökélyvel s valami olyan virtuális benső drámaisággal, hogy minden egyes előadása újult élmény erejével hat reánk, akár kis vidéki színpadok szegényes eszközeivel valószínűleg meg, akár pedig a nemzet első színháza próbálja ki rajta teljes színészi, rendezői és technikai fegyvertárát.

Ma már tudjuk, hogy a magyar irodalomban a Tragédia nem áll teljesen elődök nélkül. Azóta előkerült az 1557-es évszámot viselő Bornemisza féle Elektra, amely a Shakespearet megelőző angol drámaíró-nemzedéket, azaz korban valódi társait juttatja eszünkbe. És ha a török hódoltság harcai idején a magyar dráma nem is fejlődhetett tovább, a magyar szellemi élet zsenije — mert kell egy ilyen különálló zseninek élnie magányos nyelvünk rejtélyei között — ezt a szünetelési-lappangási időt is kitöltötte a maga módján a továbbfejlődés folytonosságával. Nem volt városi élet, nem volt hivatásos színjátszás magyar földön a XVIII. század végéig, de a magyar drámai irodalom tovább bontogatta csirait, rügeit és bimbóit a magyar nyelvű iskolai drámákban és a csíksomlyói misztériumokban. Csíksomlyón, a parányi lakosságú székely iskolavároskában történt meg a magyar színpadi irodalom egyik legnagyobb esemé-

nye. 1720 és 1775 között minden évben más és más, helyi tanároktól költött passiójátékot mutattak be zengő székely-magyar nyelven az egész környékről összeseregülő tanulóifjúságnak és a szülői sokadalomnak. S ezekben a misztériumjátékokban a Megváltás képét számtalan öszövet-ségi előkép magyarázta, persze mindig bibliai alapon, hisz a műveket ferences szerzetes tanárok irták. S ezekben a hitdrámákban a spanyol autos sacramentalis mintájára jóformán az egész addig ismert történelmet belégyömoészölték a jámbor drámaíró-tanárok.

Madách korában még alig tudott a magyar irodalmi közszellem erről a több mint ötven ritkaság nyelvvezetű szinpadai alkotásról, amelyek egyike-másika a II. József-féle ukázok és az iskolai színjátszás megszűnése után különösen az erdélyi részeken vásári vándorszínészek műsorain is tovább élt. Maga Madách Imre bajosan láthatott ilyen előadásokat, hacsak felesége, az Erdély széléről származó Fráter Erzsébet, a minden-féle szórakozás és látványosság után vágyva sóvárgó asszony, Éva ezerszínű alakjának ihletője nem mesélt neki ilyesmit gyermekkori élményeiről. Nekem mégis szent meggyőződése, hogy — ha bizonyítani nem is lehet — az elakadt magyar drámai irodalmi fejlődés legfontosabb láncszemét Bornemisza Elektrája és Madách tragédiája között éppen ezek a spanyol ihletésű csíksimlyói misztériumok jelentik, ha Madách nem is ismerte volna ezeket az akkor még lappangó misztériumdrámákat.

Ismerte Madách az ő életében megjelenő Eichendorff-féle spanyol autos és misztériumfordításokat, amelyeknek ihletése a csíksomlyói misztériumokat életre ébresztette, csak persze nem német közvetítéssel, hanem szerzetesi egymást segítő spanyol-latin hajszalereken szivárogtatva a misztériumjátékok formai-szinpadai elemeit. S az, ami a jámbor csíksomlyói barátok legtöbbször névtelen működése folytán már-már a népművészet lecsiszoltságával, kikerekedettiségével és magyarságával élt két-három erdélyi iskolákat végző nemzedék eszméletében, Madách művében nem előd és előzmény nélkül, nem Goethe Faustjának utánzási kedvéből kerekedett ki műremekké, hanem a magyar szellemi élet szerves gyökérzetű, multa és tradíciókra támaszkodó önálló produktumaként döbrentette meg nagyságával Arany Jánost és az ő nyomán az összes kortársakat is.

Ezt a tagadhatatlanul misztériumgyökerzetű tragédiát játszania kell a magyar színházaknak akár jól, akár rosszul, akár csak Shakespeare-t. A mű olyan sok hatást rejt ugyanis magában, hogy semmiféle rendezői tévedés nem tudja egészen tönkretenni, bármily felfogású előadásába belécsúsznak sikeres momentumok is és a legsikeresebbeknél is elképzelhető egy még és még tökéletesebb. Szabadtéri előadásra pedig minden filozófiai gondolatokkal való megterheltsége mellett is kiválóan alkalmas, hiszen a szabadtéren, templomok előtt játszó autos sacramentalesek laicizált leszármazottja s éppen filozófiai summái oly velősek és közérthetőek, hogy a szabadtér hangot szétszóró kulisszátlansága sem zülálhatja szét igazi és mindnyájunk előtt jólismert értelmüket. Kicsit is Madách-hú értelmezés szerint gyengébb színészek, avatatlanabb rendezés, hiányos technikai felszerelés sem árthat lényegében a műnek, amelynek éppen

gondolati elemei jutnak mindig diadalra s hogy a szem is szórakozik közben a világtörténelmet Biblia pauperum-szerű képekbe szorító, sum-mázó képsorozat közben, az csak csalogató a művel még kevésbé ismerős nézők számára.

A Nemzeti Színház három-rendező — Gellért Endre-, Major Tamás-, Marton Endre-féle — produkciója azonban korántsem szolgálja eléggé híven Madách gondolati értelmezését. A Básti, Lukács Margit, Ungvári Ádám—Éva—Lucifer triója általában a magyar színházi alakítások csúcspontján jár lényegében, de valami fanyar rendezői visszafogás bénítja őket s korlátozza még dikciójuk szárnyalásának dinamikáját is. Meggyőződésem, hogy a három igen tehetséges rendező bármelyike egymagában, vagy a vezető színészek bármelyike sikeresebb rendezést produkált volna, ha egymagában, saját ösztönei szerint végezheti el a nagy mű színrehozatalát. Ezen a Tragédia-előadáson azonban nagyon is leszűkítették, a francia forradalom vérpezsdítő jeleneteit éppenúgy, mint az égi vagy falanszter jeleneteket. Nem voltak ők részrehajlók egy irányban sem. Szűkítették erre, tompítottak arra, világ csodája még, hogy Tragédia még így is Tragédia maradt. Igazi rendezői tévedést csak egyet róhatunk föl nekik. A színpad jobboldalán az egyiptomi színtől a Kepler-jelenetig éktelenkedő vidékies moziplakátokat. A szabadtéren ugyanis adva vannak a színpadot bekeretező hatalmas szigeti ősfák. Ebbe az élő környezetbe be lehet és be is kell vinni teljesen stilizált egyiptomi, görög, római vagy bizánczi, stb. épületi elemeket, oszlopokat, frizeket vagy kisebb, a korra jellemző építményeket. Minek oda még akkor a két előbbi stíluselemet teljesen megsemmisítő ferdén támasztott moziplakát, mint amilyeneken Asta Nielsen és Psylander képét bámultuk gyermekkorunkban. A Kepler jelenetben már tűrhetőbb ez a dilettáns plakátkultusz, mert az oda mázolt csillagjegyek némi joggal állhattak a sajnos horoszkóp-blöffökre is ráfanyalodó Kepler csillagvizsgálójában s a párizsi színben is logikusan váltja fel az elviselhetetlen plakátokat a lengő francia trikolor. S a továbbiakban már a szín jobboldalára is odanézhettünk, mert a plakátok szerencsésen elmaradtak. Reméljük, a nyárvégi előadásra elmaradnak a többi színekből is. S talán a reflektorok munkája sem nyomja majd annyira a földre a cselekményt, a csillagos ég távlatát is láthatjuk majd az előttünk küzdő-vergődő, jobb célokra törő emberiség drámája fölött. Mert a földi síkon pesszimistának is mondható remekműben az optimizmust nemcsak az „Ember küzdj és bízza bizál” hatalmas parancsa, hanem a kozmikus kitarulás érzete is jelenti. (Possonyi László)

MOZAIK. Budapest és Székesfehérvár után Esztergomban is megrendették Kassák Lajos festményeinek és rajzainak kiállítását, a Balassa Bálint Városi Könyvtár helyiségében. Kassákot, aki a közelmúltban — ez év március 21-én — töltötte be életének 70. évét, a közönség nagyrésze csak mint XX. századi líránk és prózáírásunk egyik legszámottevőbb mesterét ismeri. Képei azonban azt tanúsítják, hogy mint képzőművész is komoly értéke szellemi életünknek. Festményei is azt sugározzák, amit magas minőségű irodalmi alkotásai, — hogy minden munkája nemes, tiszta, humanista megnyilvánulás, egy mély emberségű művész szíve-

dobbanása, — amely előtt tisztelettel és elismeréssel kell fejet hajtani a más világnézetet vallónak is.

Ahhoz a művésztípushoz tartozik Kassák, amely a renaissance-ban általános volt, és amely korunk nyugati művészetében ma sem ritka (gondoljuk Max Jacob-ra vagy Jean Cocteau-ra), — a képzőművészet területén is értékesen és maradandóan munkálkodó íróember típusához.

Képeinek zöme két periódusban keletkezett: egy részük az első háború utáni időkben, a bécsi emigráció hajszoltságában, nyugtalanságában, — míg újabb festményei 1948 után születtek, amikor Kassák Békásmegyeren élt teljes visszavonultságban. 35 év előtti képei konstruktivista jellegűek; szigorú szerkezetesség, szinte mérnöki szemlélet, hűvös fegyelem jellemző rájuk. Egy zaklatott korszak termékei, amelyek azt árulják el, hogy alkotójuk — aki hiába kereste a rendet és a harmóniát a környező világban — megalkotta azt önmaga megnyugvására képeiben.

Békásmegyeri képei közelebb állnak a természethez. Nem ábrázolja a természetet, nem „lefest”, csak ihletet, kiindulási alapot, ösztönzést nyer a természettől. Sűrít, tömörít, átrendez, csak a külvilág lényeges elemeit használja fel. Célja nem az, hogy — az impresszionista elmélet szerint — kivágást adjon a természetből, hanem hogy önmaga törvényei szerint élő műalkotást, képet hozzon létre. Újabb munkái főleg tussfestmények, tele meleg lírával.

Hogy Kassák eljutott ehhez az oldottabb, minden teóriától és programszerűségtől megszabadult, kiérlelődött festői nyelvhez, — ebben kétségkívül nagy része van beható műkritikai tevékenységének. A 40-es években írta meg két kiváló könyvét a mai magyar képzőművészetről („Vallomás tizenöt művészről” 1942 és „Képzőművészetünk Nagybányától Napjainkig” 1945) és egy sereg folyóirat-tanulmányt. Ezekben az írásai-ban tömören, találóan jellemzi Czóbel, Egrý, Ferenczy Béni, Gadányi Jenő, Farkas István és mások művészetét. Ezek az elméleti stúdiumok megismertették Kassákot a kubizmus utáni (azt felhasználó, de azon túl-lendülő) festői törekvésekkel, és ezek a tanulságok tükröződnek mai képein. Képzőművészeti pályafutását áttekintve, itt is konstatálhatjuk: azt a beérési folyamatot, amely lírájában is megnyilvánul. (Vessük csak össze korai versesfüzeteit: „Eposz Wagner maszkjában”, stb. a legutóbbival: „Szegények rózsái”, és akkor igazat adunk Gyergyai Albertnek, aki az utolsó évtized Kassák-verseit a „klasszikus” jelzővel illeti.)

A jól rendezett kis esztergomi kiállítás — amelynek létrehozása Várhegyi Vanda műtörténész érdeme — annival gazdagabb a budapestinél, hogy üvegtárlókban bemutatatták Kassák egykori nagyjelentőségű folyóiratait. („Tett”, pesti és bécsi „Ma”, a két háború közötti „Munka”, az 1945 utáni „Kortárs” és a legszebb magyar folyóirat, az „Alkotás”). Továbbá a vitrinekben láthatók voltak Kassák különleges tipográfiájú verseskötetei (Kassák mindig súlyt helyezett arra, hogy újszerű legyen könyveinek külső formája is), azután „képversek”, fotó-montázsok, összeragasztott színes papírdarabokból készült képek. Ezek a mai néző számára furcsa, szokatlan dolgok a 20-as évek művészeti kísérletezéseit illusztrálják. A képversekről megjegyezzük, hogy ezek nem Kassák találmányai, mégcsak nem is Apollinaire-é, hanem már az alexandriai görög irodalom is ismerte ezeket, papírkivágásokat (u.n. „collage”) pedig Picasso is készített annakidején tucatszámra. (Dévényi Iván)

Mikszáth Kálmán: Emlékezések és tanulmányok című kötete pontosan 755 lap! Ilyen terjedelmes könyvre mindenképp illik

felfigyelni. Pedig hát a könyvek értéke nem mindig áll egyenes arányban a vastagságukkal. Csakhogy ez a 755 lap telistele van Mikszáth-írással!

Mikszáth Kálmán „Válogatott művei”-nek sorozatában jelentette meg a Szépirodalmi Könyvkiadó. A cím ne tévesszen meg senkit. Mikszáthtól hiába is várnánk kothurnusos nekrológokat, akadémiai emlékbeszédeket, vagy a szó megszokott értelmében vett lábjegyzetes, nagyképi, unalmas „tanulmányokat”. A szűk műfaji keretek Prokrustes-ágyába bele nem gyömöszölhető, sajátos egyéni ízű Mikszáth-írárok ezek: a legválogatosabb tartalommal, elmfuttatások, karcolatok, jellemzések... S nincs is más, ami egybefűzné ezt a pontosan tíz tucatnyi írást, mint írójuk stílusának elemezhetetlen, utánozhatatlan varázsa. Valamennyin előmlik Mikszáth sajátos kedves humora, amely annyira megejt az olvasót, hogy még azokat a sorokat is kénytelen élvezni, amelyeknek tartalmával talán — itt-ott — nem ért egyet.

De hát fölösleges vállalkozás lenne Mikszáthot „felfedezni”. Így hát helyette inkább azt dicsérjük, akinek a mikszáthi zamatok ez ingyene válogatását köszönhetjük, a kötet anyagának szerkesztőjét és sajtó alá rendezőjét, a kitűnő Rubinyi Mózes-t. Nálánál jobb kezekre alig bízhatók volna a válogatás és szerkesztés nemcsak hozzáértést, hanem „hozzáérzést” is kívánó nagy munkáját. Mikszáth első értékelői és magyarázói közé tartozik. Am ennél a kötetnél szerényen háttérbe vonul az irodalomtudós, s munkájából csak annyi látszik, hogy régi újságok, folyóiratok sárgult lapjairól, s ma már nehezen hozzáférhető régi Mikszáth-kötetektől finom érzékkel összegyűjtötte és időrendi sorrendben elrendezte a legjellemzőbb Mikszáth-cikkeket, s ellátta őket egy alapos jegyzet-szótárral... Valóban az ő munkája „csak” ennyi. Am aki egy kevésbé is konyit a „sajtó alá rendezés” mesterségéhez, az nagyon jól tudja, hogy mi bújik meg egy ilyen szerény „csak” mögött. Mély irodalom-kultúra, rengeteg tudás, tapasztalat, úgyszeretet. (K. Gy.)

*

Kodály Debrecenben. Június 23-án délben a debreceni Nagytemplomban kezdődött a Hajdúmegyei Zenei Hét, Kodály Zoltán részvételével. A nagy történelmi múltú épület falai közt sorra hangzottak föl a mester remekei, a debreceni Zenei Szakiskola növendékeinek s a városi színházi operatársulat énekeseinek előadásában.

Délelőtt, a Szakiskola névadó ünnepségén ebben jelölte meg Kodály az intézmény programját a következő négy esztendőre: Vonja hatókörébe az iskola az egész környéket, majd az egész Tiszántúlt. Legyen célja az ifjúság zenei-nyelvi formálása, az alapvető zenei műveltség megalapozása minden fiatalban, aki a Hortobágy szélein lakik.

Mintegy első nagy, reprezentatív lépés volt e terv megvalósítása felé a debreceni Kodály-ünnep. Délelőtt a Missa brevis a Nagytemplom falai közt (mily szép, szimbolikus értelmű tény, milyen szép találkozása a magyarság különféle árnnyalatainak a Szépség szolgálatában); délután az Arany Bikában a Gergely-járás, Mátrai képek, Fölszállott a páva, majd a Budavári Tedeum... S az énekes gyerekek a szünetben ott ülnek Kodály ölében, mindegyik térdére jut két-három kismagyar...

Ady még a mozdíthatatlan magyar maradandóság városának látta Debrecen-t. Ma már más: van benne „maradandóság”, de van előre néző kultúra és lendület is. Európai hagyomány és műveltség: humanizmus, reformáció, fölvilágosodás — nemes magyar tradíciók: Csokonaitól Gu-

lyás Pálíg — s valaminő mai, friss, középeurópai szintézis igénye és alakuló valósága: az egyetemen nemcsak Schillert szeretik, hanem a román, lengyel, finn irodalmat is kitűnően ismerik, nemcsak a „rebellis” Debrecen szép tradícióhoz hűek, hanem Európához is... mindez sajátos, közvetlen népi gyökerekből táplálkozó, sajátos helyi színében is egyetemes jellegű hajdúsági kulturává ötvöződik. Ehhez adott most új, szép, nemes színt és tartalmat a Hajdumegyei Zenei Hét — és Kodály zenei lángelméje, nagyszerű magyarsága. (S. E.)

A „VÁNDOR-BÉRANGER” Pierre-Jean Béranger 100 évvel ezelőtt halt meg Párizsban, 1857. július 16-án, 77 esztendőskorában. A költőnek egy a maga nemében egyedülálló kötetét őrzi jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia kéziratára, ahová az egykori Kisfaludy-társaság ereklyetárából került.

A kis formátumú (7,5×10,5 cm-es), de meglehetősen vaskos (620 lapos) barna bőrkötéses könyvecske Béranger verseinek 1844-es párizsi gyűjteményes kiadása („Oeuvres Complètes de P. J. de Béranger. Paris. 1844.”) A könyv a magyar könyvszakemberek körében „Vándor-Béranger” néven ismeretes, s mindjárt az első üres lapok bejegyzései meg is adják az elnevezés magyarázatát. A fedő tábla belső oldalán eredeti kézírással ez a bejegyzés olvasható: „A Kisfaludy Társaságnak megörzés végett. Budapest 1891. febr. 4. Szász Károly”. Az átteles első üres lapon pedig — ugyancsak eredeti kézírásokkal, de későbbi eredetű sor-számozással — ezeket a bejegyzéseket olvashatjuk: 1. Arany Jánosnak Petőfi Sándor — 2. Tompának Arany — 3. Lévay Józsefnek Tompa Mihály — 4. Szász Károlynak 8/III. 883 Lévay József. — Tehát Petőfitől Szász Károlyig öt magyar költő birtokolta ezt a kis könyvecskét, ajándékozgatván egymásnak becses ereklyeként.

A könyv vándorútját egyébként tömören vázolja az utolsóelőtti birtokló és tovább-adományozó kísérő-levele. Lévay József írja Szász Károlynak: „Kedves Károlyom! Neked szántam ezt a kis Bérangert, melyet ime itt küldök. Vedd szívesen. Jobb helyen lessz az nálad, mint én nálam, a kinek egész családja csak könyvekből áll. Petőfi, Arany és Tompa egymás után bírták azt s baráti emlékül adogatta egyik a másíknak. Tompa, úgy emlékszem, halála előtt pár évvel adta azt nekem. Vedd azt te is még életemben, nehogy valamikép halálom után (quod deus avertat!) szálljon profánus kezekre a poéták ezen vándorkönyve, mely nekünk élőknak a holtak neveiért becses ereklye! — Szívéből ölel szerető barátod Lévay Józsi — Miskolcz, 8/III. 1883.”

S nekünk is becses ereklye maradt ez a Béranger-könyvecske — a holtak neveiért. Petőfiért, aki fiatalos hevülettel és kritikátlansággal rajongott Bérangerért (öt versét le is fordította); Aranyért, aki becsülte és meggyászolta Bérangert, Tompáért, Lévayért és Szász Károlyért, aki több szép Béranger-verset talán éppen ebből a könyvecskéből ültetett át magyarra. S még az utolsó tulajdonosért is, a derék Kisfaludy-társaságért.

És még másért is. Ez a kis könyv megható dokumentuma annak, hogy a magyar költők szíve mennyire együtt dobbant mindenkor Európa szívével. Mert hiszen mit szerettek Béranger-ban? Azt, hogy Béranger költészete a maga módján — sanzonszerű felszínes könnyedséggel — de kifejezte a XIX. század első felének Európáját, mindazt az eszmét, gondolatot, problémát, érzelmvilágot, ami csak az akkori Európát jel-

lemezte. S ezek közül is legfőképpen azért az érzésért, lelki magatartásért szerették, amelyre Arany János céloz a búcsúversében:

Béranger halálakor

Siratni őt? Bérangert?
Barátim, és vajon minek?
Sirassuk azt, ki elhullt
Félősvényén küzdelminek.

Ő nem silányka vázlat,
Nem léha töredék vala:
De élte oly egész, oly
Tökéletes, mint egy dala.

Egy eszme benne folyvást,
Az alap-érzelem is egy:
Honszerelem a végsor
Amelybe minden szak kimegy.

(Kiemelés tőlem; a szemérmes, tartózkodó Arany a „végsor” szót kurzíválja.) (Kunszery Gyula)

A VILÁGEGYETEM TÁGULÁSA. A kérdés iránt érdeklődő olvasók bizonyára tudják, hogy igen sok égitest fénye vörösebb a kelleténél, az általuk kisugárzott fény színe a vörös felé van eltolódva. Ez a fizikus nyelven azt jelenti, hogy ezen csillagok fénye a normálisnál nagyobb hullámhosszú.

Ezt az eltolódást hosszú ideig csak azzal tudták magyarázni, hogy az illető égitestek távolodnak tőlünk. A színeltolódásból ki lehet számítani a távolodás sebességét is. Az adatok azt bizonyították, hogy a világegyetem csillagai robbanásszerűen repülnek szét. Am ha az idő vágányán visszafelé haladunk, el kell jutni addig az időpontig, amikor ez a szétáradás megindult, — hiszen nem képzelhető el, hogy a világmindenség összes anyaga a végtelenségig zsugorítható lenne.

A szétáradás kezdetének időpontját a hívő tudósok szívesen azonosították a teremtés időpontjával. Ezzel az azonosítással szemben egyetlen tudományos érv volt felhozható: hátha létezik más — egyelőre még ismeretlen — fizikai jelenség, mely tágulás nélkül meg tudja magyarázni az észlelt szín-eltolódást.

Ezen a téren egyetlen járható útnak a következő látszott: A csillagok közti térben szép számmal találhatók atomok, atomalkatrészek (protonok, neutronok, elektronok, stb.) Hátha az ezeken való fénysszóródás okozza a hullámhosszak megnövekedését?

Két évvel ezelőtt a Vigilia is hírt adott egy újabb kutatási eredményről (1955. évf. 390. lap): a neutrino nevű részecske olyan fénysszóródást tud okozni, amilyen éppen az észlelt színeltolódáshoz szükséges. Ezekután tehát nem vagyunk rászorulva arra, hogy a tágulásba keressük az észlelt jelenség magyarázatát.

Azóta tovább folytak a kutatások. Legutóbb a Természettudományi Közlöny 1957. évi 3. száma adott hírt erről a kérdésről.

Egyes csillagok nemcsak fényhullámokat, hanem rádióhullámokat is bocsátanak ki magukból. (Erről a „rádiócsillagászatról” már a Vigilia is írt: (1952. 662 és 1953. 325.) Legutóbb hullámhosszeltolódást mértek a 21 cm hosszú, tehát a fénynél kb. milliószor nagyobb rádióhullámokon.

Ez az eltolódás még önmagában nem volna meglepő, hiszen a rádióhullámok ugyanúgy az elektromágneses hullámok családjába tartoz-

nak, mint a fényhullámok; ha tehát valamilyen ok hatással van a fény hullámhosszára, az hatással lehet a rádióhullámokéra is.

Az a meglepő, hogy a rádióhullámhosszban észlelt eltolódás ugyanolyan arányú, mint amekkorát ugyanazon csillag fényében észlelték.

Ha tudjuk azt, hogy a neutrínó — vagy akármilyen más részecskéken — létrejövő fényszóródás mértéke függ a hullámhossztól, akkor beláthatjuk, hogy amennyiben fényszóródás okozná az eltolódást, akkor milliószor akkora hullámhosszaknál egészen más arányú hullámhossz növekedést kellett volna tapasztalnunk, mint fény esetében. Hogy nem így történt, ez annak bizonyítéka, hogy az észlelt eltolódásokat — sem a fénynél, sem a rádióhullámoknál — nem a fényszóródás okozza.

Ha viszont az illető csillag távolodik tőlünk, akkor az általa kibocsátott összes elektromágneses hullám — a fizika törvényeinek értelmében — ugyanolyan arányban tűnik hosszabbnak a mi szemünkben, függetlenül a hullámhossztól. A tapasztalat, mint mondtuk, milliószoros hullámhosszkülönbségek esetében is azonos arányú hosszabbodást mutat. A távolodáson kívül nem ismerünk más fizikai jelenséget, mellyel ezt megmagyarázhatnánk. Ki kell tehát tartanunk a mellett a vélemény mellett, hogy úgy látszik, mégiscsak tágul a világegyetem.

Amikor két évvel ezelőtt fölmerült a neutrínóval való fényszóródás jelensége, föl kellett tennünk a kérdést: ellene mond-e ez a tény a teremtésnek? Nem-mel választottunk. — Most viszont azt a kérdést kell föltennünk, hogy a tágulással igazolva van-e a teremtés? Ne mondjuk ki az igent elhamarkodva. Annyi bizonyos, hogy a tágulás nehezen magyarázható másképen, mint ha fölteszük, hogy a tágulásnak volt kezdete. Ha egy ilyen kezdet azonosítható is a teremtéssel, mégse tegyük függővé hitünket tudományos elméletektől: hátha még felfedeznek olyan fizikai törvényt, mely tágulás nélkül is magyarázatát adja a kísérleti eredményeknek! Ne nyúljunk profán kézzel Isten titkaihoz, hanem fogadjuk meg Kempis Tamás szavait: „Mi hasznod abból, ha Isten titkait kutatod, magad pedig nem tetszel az Istennek? !“ (Terényi Lajos)

GONDOLATOK A KÖNYVTÁRBAN. Kedvesemlékű könyvtárlátogatások élményeit idézve elsősorban a falusi plébániai könyvtárak hivatott gondozóinak szeretnék néhány ötletet, gyakorlati tanácsot adni.

A könyvtár a művelt ember számára írásbeli szellemi táplálékának, tanulmányai forrásának raktárát jelenti. Innét kéri, kölcsönzi tudományos, ismeretgyarapító, vagy szórakozását szolgáló olvasmányait. Az átlagos olvasó azonban a művek tartalmában és külsejében elsősorban a mait, az újat, a korunknak szólót keresi és kevésbé szokott arra gondolni, hogy a könyvtár letűnt évtizedek, évszázadok szellemi kincseinek is gyűjteménye lehet. Muzeumlátogatásokon, kiállításokon vagy vidéki városokba tett kirándulások során kerülünk közvetlen kapcsolatba a régi könyvekkel. Megcsodáljuk a Nemzeti Múzeum, a Tudományos Akadémia, a pesti vagy vidéki egyetemi könyvtárak gyűjteményeit: a sok százezernyi aranyos préseltminta kötetét, kézzelfrott vagy ódonnyomású fölírást. Felkereshetjük sok emberöltő műveltségének e bizonyítékait az egyes vidéki egyházmegyei könyvtárakban (Esztergom, Kalocsa, Eger, Vác, Székesfehérvár, Veszprém, Győr, Szombathely) és a szerzetesi gyűjteményekben, mint pl. Pannonhalma, Zirc vagy Gyöngyös. De ott vannak a sok-

kal kisebb jelentőségű, mégis kultúránk összképét apró, színes mozaik-szemekkel kiegészítő falusi plébániai könyvtárak is...

Mindezek szemlélője (aki az iskolában talán megismerte a Halotti Beszédet, a Szent Margit-legendát; aki becsüli Pázmány prédikációit vagy Zrínyi Miklós eposzát, élvezi Balassit, Csokonait) kimondva, vagy kimondatlanul felteszi a kérdést: „Minek őrizzük ezeket a poros ócskaságokat? Erdemes-e nagyszerű épületeinket vagy a gyakran oly szűk lakást ilyesmivel tölteni? Mit használnak ezek az avult dolgok a mai embernek? Kik olvassák ma ezeket a könyveket?...“ Kérdéseik mögött mintha Vörösmartyt éreznénk:

Miért e lom? hogy mint juh a gyepen
Legeljünk rajta? s léha tudománytól
Zabáltan elhenyéljük a napot?
Az Isten napját! nemzet életét!...

(Gondolatok a könyvtárban)

A plébániai könyvtárak nógrádi parókiákon, bukkaljai kis falucskában, Dunántúl, vagy az Alföld régihagyományú mezővárosaiban a lelkipásztorok tanultságának, erőfeszítéseinek, nemes küzdelmeinek, vallásos kultúránk rétegződésének tanúi. Erdemes figyelmet fordítani rájuk, mert a helyi történelem légkörét, a „genius locit“ őrzik. Gondozásuk, rendbentartásuk egyértékű jeles műemlékeink ápolásával, lassan feledésbemerülő népszokásaink, meséink és dalaink számontartásával. Ime, néhány jótanács ehhez!

Mindenekelőtt a könyveket méltó helyen, tisztán kell tárolnunk. Legfeljebb néhány száz kötetről van szó és ennek évenkénti leporolása, rendszeres tisztántartása nem okozhat nagyobb gondot. A régi kötésű könyvekkel rakott polc vagy könyvtárszekrény pedig éppenséggel díszbe lehet az irodának, lelkész lakásnak. A bőrkötések felületéhez tapadt sok évtizedes port, penészt langyos, szappanos vízzel, vagy benzinnel óvatosan letisztítjuk. Színtelen cipőkrémmel, bőrápoló zsírral puhává, bársonyosan fényessé varázsolhatjuk. Az egyes műveket — az egyházi előírásnak megfelelően — jegyzékbe foglaljuk, megszámozzuk. A számokat karton csíkokon a könyv lapjai közé tesszük, hogy a szám a felső metszés fölött látható legyen. (A ragasztott számok elcsúfítják a kötést!) — Különösebb szaktudás nélkül is, házilag tudjuk megállapítani régi könyveink személyazonosságát (szerző, cím, nyomtatás helye és ideje) és hozzávetőleges értékét. Ritkabecsű lehet egy-egy ősnymtatvány, mely a nyomtatás első félszázadából, 1500 előttről származik. Ezeknek rendszerint nincs mai értelemben vett címlapjuk. Az első oldalon legfeljebb csak nagyon szűkszavú tájékoztatást találunk a könyv szerzőjéről, tárgyáról. Ezeket az adatokat a nyomdász a könyv legvégén közölte a záradékban, az u. n. kolofonban. Nagy tudományos könyvtáraink külön kezelik az ősnymtatványok mellett az 1711 előtt itthon, vagy külföldön megjelent magyar, vagy magyar vonatkozású könyveket. Ezeket Szabó Károlynak, a pesti Egyetemi Könyvtár egykori könyvtárosának lexikona, a Régi

Magyar Könyvtár (Bp. 1879—1898.) és ennek kiegészítései tartják nyilván. Az 1711-es határt az első magyar irodalomtörténet, Cwittinger Dávid *Specimen Hungariae Litteratae*-jának megjelenése jelöli. A plébániai könyvtárakban ezeken kívül általában megbecsülendő érték minden 1800 előtt megjelent magyar, vagy magyar vonatkozású nyomtatvány. Külön érdemes a meglévő könyvek jegyzéke mellé összeállítani régi feljegyzésekből a történeti könyvtárjegyzéket is. Régi plébániai iratok között, vagy az egyházmegyei levéltárban a püspöki látogatások jegyzőkönyveiben (*Canonica Visitatio*) ott lappanganak az egykori plébánosok, lelkészek könyvtárának katalógusai.

A régi szobrok és képek, a romokból összegyűjtött faragott kövek mellett így megszólalnak majd a gyakran „lomnak” tekintett régi könyvek is, hogy valljanak azokról a gyökerekről, amelyekből mi is kinőtünk; a történelemről, mely az ember értelmes, öntudatos lélekkel bíró voltának egyetemes bizonyossága. Az ezzel való foglalkozás nem céltalan, értelmetlen, henye munkával teszi értékessé az „Isten napját, nemzet életét!...” (Holl Béla)

„A FIZIKÁNAK ELEJI”. Idén 180 éves az első magyar fizika. Szerzője, Molnár János (1728—1804) volt szerzetestanár, későbbi szepesváraljai kanonok, osztozik az útegyengetők, a kezdeményezők mostoha sorában: az utókor róla is megfélekedezett, s ma már alig néhányan tudják, hogy ki volt.

Pedig saját kora a legkitűnőbb tudósok sorában tisztelte, mit eléggé bizonyít az, hogy Révai Miklós a híres Akadémia-tervezetében Ráday Gedeon, Gvadányi József, Báróczi, Barcsai, Kazinczy Ferenc díszes társaságában őt is a tiszteleti tagok sorába jelölte.

Polihisztor volt, a szó legszorosabb és legnemesebb értelmében, a magyar nyelvű tudományosság egyik legbuzgóbb szorgalmazója, s így több tudományág is az alapítók, kezdeményezők, úttörők között tisztelheti személyét.

Sőt mi több: még a klasszikus verselésre is ő adott ösztönzést hexameterével és pentameterével, jóval az ú. n. „Deákos iskola” megindulása előtt. Ugyancsak Révai ismeri el ezt a hozzá írt ódájában: „Mert nekem út-mutatóm magyar új Helikonra te voltál; — És oda, hogy mi nyomon menjek, előre menél.”

Ilyen útmutató volt ő több más vonatkozásban is. 1783-tól haláláig szerkesztett, külföldi olvasmányainak kivonatát közlő 22 kötetes Magyar Könyvház-ával megindítója lett a magyar folyóiratirodalomnak. „A régi jeles épületekről” szóló alapos, terjedelmes könyve a magyar nyelvű műtörténet és régiségtan kezdőpontját jelöli. — „Az anyaszentegyháznak történeti” négy kötete az első magyar nyelven írt katolikus egyháztörténet. — „Könyvházának” egyes kötetait természetrajzi, a magyar-zsidó nyelvrokonságot hirdető nyelvészeti, filozófiai, történelmi és teológiai tanulmányai töltik meg.

Manapság azonban legértékesebb tudományos kezdeményezésének kétségkívül azt tarthatjuk, hogy ő írta meg 1777-ben az első magyar nyelv-

vű tudományos fizikát, melynek címe: „A fisikának eleji. A természeti-
tiekéről Newton tanítványainak nyomdoka szerént hat könyv.”

Megható az a hősi küzdelem, amelyet Molnár János folytat a fizi-
kai tudományos terminológia anyanyelvi kifejezéséért. Ő még „egyen-
lőképpen siető mozgulásról”, „akasztott karika-csigáról”, „égi karikákról”,
„bujdosó csillagokról” beszél. A négyzetreemelés, vagyis a „negyezetet,
duplázatot” úgy éri el, hogy a számot „önnönmagával megsokasítja”; a
köbreemelés „kozkatat”-nak nevezi...

Am ha meggondoljuk, hogy a Molnár Jánosok bátor kezdeményezése
nélkül még ma sem beszélhetnénk magyar tudományosságról, nem
fogjuk lemosolyogni ezt a kezdeti dadogást, hanem megadjuk az illő
tiszteletet, méltánylást és értékelést, nem is a „negyezet”-en, hanem leg-
alább is — a „kozkataton”! (K. Gy.)

EGY „ISTEN” SZÜLETÉSE ÉS HALÁLA. Ballagi Mór az 1873-ban
megjelent „Magyar nyelv teljes szótára”-ban azt írja Hadúrról: „a ma-
gyarok istene a kereszténység befogadása előtt.” S így tanították a kora-
beli iskolai történelemkönyvek is. Holott ez az „ősi” istenség, abban a
korban mindössze félévszázados volt, s idén lenne kerekén 140 esztendő.
Így még ma is kétségkívül a legfiatalabb „isten” a világon.

Mi már úgy tanultuk, hogy ezt az istenség nevet Aranyosrákosi Szé-
kely Sándor (†1852) találta ki, s alkalmazta először az 1823-ban megje-
lent *A székeklyek Erdélyben* című három-énekes hexameteres hőskölte-
ményében. Azóta azonban már Kozocsa Sándor, a kitűnő bibliográfus,
Gálos Rezső és Gragger Róbert kutatásai nyomán kimutatta, hogy ennek
a szónak nem ez az első előfordulása. „A Hadúr szót nem Székely Sán-
dor alkotta... Ezt először egy névtelen német költő *Hadur* című versé-
ben használta, mely 1817-ben jelent meg a *Cornelia* című zsebkönyvben.
A költeményben, mely 15 strófából áll, négyszer szerepel a Hadur szó.
A költő a versben egy északi, talán norvég eredetű hősrégét dolgoz fel
s érdekessége az, hogy a benne szereplő Hadur szintén magasabbrendű,
csodáserejű személyiség, ha nem is istenség. Aranyosrákosi Székely két
évig volt bécsi tanuló (1820—22). Itt olvashatta ő is a Hadúr szót ebben
a zsebkönyvben...” S ő már előléptette istenné. — Kis eposza I. éneké-
nek 86. sorában jelenik meg — a versmérték kedvéért „Haddúr” formá-
ban — mint a hunnok s a tőlük eredeztetett székeklyek hadistene: „Zágon,
Haddúrnak Fő-Papja beszélni így kezd...”

Am az ismeretlen német poéta Hadura s a fiatal unitárius székekly
költő Haddúra bizonyára feledésbe merült volna, ha az ifjú *Vörösmarty*
Mihály örökbe nem fogadja a *Zalán futása* mitológiája számára, amely-
ben mint a saját költésű ósmagyar Olympos főalakja jelenik meg — im-
már Hadúr formában — mint az Ármány nevű gonosz istenség ellenlá-
basa. — Jellemző a törhetetlen magyar optimizmusra, amely a jövődö-
mondásból is csak a jót hajlandó elfogadni (v. ö. „jó”-solni!), hogy ez
utóbbi kellemetlen ártó istenség nem nyert polgárjogot a közfelfogásban.

A Hadúrt viszont utolérte egynémely magas méltóságnevek gyakori
végzete: az idők folyamán kissé leértékelődött. Még pedig istenségből

közönséges halandóvá, egészen közlről megjelölve: Ferenc Józseffé. Az osztrák-magyar közös virsaftban az „*oberster Kriegsherr*“-nek „legfőbb hadúr“ lett a hivatalos magyar megfelelője. Hiába berzenkedtek ez ellen a 48-as függetlenségek, mint például Eötvös Károly, aki egyik parlamenti beszédében így aposztrofálta a „hadúr“-at: „A legfőbb hadurat nem vonhatjuk feleletre, amely egyébiránt olyan képzeleti állami intézmény, amelyet mi sem nem ismerünk, sem életműködését tekintve, nyugodtan el nem fogadhatunk. Ezt a mi képzelődő költőink találták ki valamikor, Ausztria aztán a szót megtanulta és csinált a repülő szóból először eszmét, az eszméből propagandát, a propagandából intézményt és az intézményből Magyarország alkotmányának valóságos megsemmisítését.“

Idők folyamán aztán még tovább devalválódott a Hadúr jelentése és értéke. A királyi jogkörrel együtt a huszas-harmincas évek „kormányzó“-ja örökölte a „Hadúr“ — ekkor már kissé komikusan nagyképűnek tetsző — megjelölést. — Végül pedig beteljesedett a végső tragédia: a ranggal-címmel együtt a semmibe enyészett, mint *Zalán futása*-beli istentársa: a Délszaki tündér. Nem érte meg száznegyvenedik születésnapját. Ma már csak érdekes irodalom- és nyelvtörténeti emlék. (*K. Gy.*)

Felolós kiadó: Saád Béla

Budai nyomda 1987 57 — F. v.: Ligeti Miklós igazgató

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

T. K. Budapest. — Aziránt érdeklődik, van-e valamiféle egyházi parancs arra nézve, hogy naponta lelkiismeretvizsgálatot tartsunk és hogy a lelkiismeretvizsgálat mennyi ideig tartson. A tridentin zsinaton kimondották, hogy a szentgyónást meg kell előznie a lelkiismeretvizsgálatnak, meghatározták azt is, hogy ez miből áll. Eszerint a lelkiismeretvizsgálat elegendő és gondos átgondolása bűneinknek, hogy azokat helyesen felismerjük és megbánjuk. Arra nézve azonban, hogy a lelkiismeretvizsgálat mennyi ideig tart, nincs előírás. Teljesen egyéni, alkat kérdése, hogy ki mennyi ideig foglalkozik lelkiismeretvizsgálattal. Aki csak ritkán gyógnak, azoknak természetesen hosszabb időre van szükségük, ha alapos lelkiismeretvizsgálatot akarnak tartani, de még ez sem mondható ki mindenkire nézve kötelezően. Vannak akik gyorsabban, mások csak több megfontolással, hosszabb idő alatt tudják elvégezni. Mindenesetre el kell kerülni a gondatlanságot, viszont nem szabad beleesni oktalan aggályoskodásba sem. A kötelező lelkiismeretvizsgálat mellett az egyház ajánlja a napenkénti lelkiismeretvizsgálatot is. Ez abból áll, hogy minden cselekedetünket és gondolatunkat naponta átvizsgáljuk az erkölcsi törvények és a tökéletességre való törekvés szempontjából. Igen jó szolgálatot tesz a napenkénti lelkiismeretvizsgálat az önmegismerés, a lelkiismereti érzék finomodása és az önmegszentelés tekintetében. Ha valaki okosan és állhatatosan gyakorolja, akkor az aszkézisnak kitűnő eszközére talál benne. Szent Pál a galátákhoz írt levelében azt írja, hogy „Vizsgálja meg mindenki a saját tetteit, tartsa meg dicsekvését önmagának, ahelyett hogy mások elé tárná.” Miután előzőleg kijelenti, hogy: „Aki beképzeli magát, hogy valaki, holott semmi, önmagát áltatja.” Ajánlották a napenkénti lelkiismeretvizsgálatot a sztoikus bölcsek is; pl. Seneca a haragról írt soraiban. Az egyházatyák óta a napenkénti lelkiismeretvizsgálat állandó gyakorlat az egyházban, a szerzetesrendekben pedig elő is van írva, részint mint examen generale, vagyis a napközben elkövetett bűnök megvizsgálása, másrészt, mint examen particulare, amely abból áll, hogy a szerzetes megvizsgálja valamely leküzdendő hibáját, amely ellen éppen különösen törekszik harcolni, illetve, hogy ezt a hibáját mennyiben sikerült leküzdenie, vagypedig azt, hogy valamely maga elé tűzött erényt napközben hogyan sikerült gyakorolnia. Az aggályoskodástól azonban mindenesetre óvnunk kell, mert leveléből ilyen alakra következtetünk.

G. K. Debrecen. — A keresztény optimizmus nem azt jelenti, hogy nekünk mindenben csak szépet és jót szabad látnunk. Igenis, szembe kell néznünk a ténnyel, hogy van fájdalom, szenvedés, halál, gonoszság, gyarlóság s a dolgok véges rendjében benne foglaltatik a katasztrófa, a baleset, a szerencsétlenség is. Az a mondas, amelyet az ön ismerőse perhorreszkál, tudniillik: hogyan egyeztethető össze mindezekkel az az állítás, amely szerint: Isten nem küld az emberre nagyobb megpróbáltatást, mint amennyit el tud viselni, nem jelenti azt, hogy Isten most már okvetlenül megőv bennünket minden csapástól, betegségtől, a haláltól. Aki a pusztá eseményeket látja csupán és azokat hasonlítja össze Isten jóságával és igazságával, árnyakkal viaskodik. Hogy egy ember életében egy betegség, vagy egy csapás, vagy a halál mit jelent, arra pontos feleletet csak úgy tudnánk adni, hogyha feltárhathánák egész életének minden rejtett és sokszor önmaga által sem ismert tényezőjét. A pogány

felfogás, mely a keresztény emberek agyában is egyre kísért még, azt szeretné, hogy a gondviselés valamilyen mennyei üzem legyen, ahol ke-
nőcsöket, talizmánokat gyártanak bajok elhárítására. A perhorreszkáló-
nak magyarázza meg ön, hogy a gondviselés kérdése sokkalta nagyobb
probléma, hogysem azt egyetlen mondással lehetne megmérni és kime-
riteni. Van ugyanis más mondás is: Isten útjai kifürkészhetetlenek. Vagy
egy másik: Isten görbe vonalakkal egyenesen ír. S ha nem hármat, de
háromszázat idéznénk hasonlót, az se merítené ki annak a csodálatos
színjátékknak a titkait, amelyet a gondviselés a mi életünk és a világ
szinpadán játszik. Egyszer felemel bennünket, egyszer lesujt, egyszer
megfélemlít, máskor bizalomra gerjeszt, egyszer megrikat, más alkalom-
mal megneveltet. Véleményeket és állásfoglalásokat vált ki bennünk,
hogy a következő percben halomra döntse azokat. — Ne is kössük le
magunkat lélekben egy helyen, egy állapot mellé. Kapaszkodjunk Isten
irgalmába, féljük az ő igazságát és bízunk szeretetében jó és balsors-
ban egyaránt.

C. B. Az imatársulatok ma már nem működnek olyanféle régi ke-
retekben, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy egyháziak és világiak
megállapodást kössenek egymással és imákat mondjanak és miséket szol-
gáltassanak tagjaik, tehát egymás lelkiüdvéért. Keletkezésüket a VI.
századba teszik, kidolgozottabb formáik a VII-VIII. századra esnek, vi-
rágzásukat pedig a X. és XI. században érték el. Némely ilyen társulat-
nak igen sok tagja volt. A barokk korból magyarországi emlékeit is is-
merjük.

R. V. Szeged. — A kételkedés önmagában még nem bűn, de minden-
esetre olyan szellemi folyamat, amelyet a hívőnek azonnal fel kell ismer-
nie és szembe kell vele szállnia. A katolikus hit hatalmas rendszerében
minden kétségünkre megtalálhatjuk az alapos és nagyon megokolt vá-
laszt. A kételkedés forrása lélektanilag, bizalmatlanság az emberi meg-
ismerőképeség iránt, felismerése annak, hogy milyen nehéz a megis-
mérés. Kétségtelen, hogy az ember tévedések játékszere, esze és érzékei
gyakran megcsalják egymást. A tudományos kételkedés voltaképpen ér-
tékes mozzanat, mert hiszen alkalmat ad az embernek arra, hogy átvizs-
gáljon olyan tudományos nézeteket, amelyeket általában igaznak fogad-
nak el, holott bizonyos vonatkozásokban nem állják meg a helyüket.
Ezért a racionalista gondolkodás, amely a modern technikai civilizációt
felépítette, a kételkedést, mint munkamódszert kitűnően alkalmazta és
alkalmazhatja a jövőben is. Egészen más azonban, ha a kételkedést vi-
lágnézeti szempontból vesszük figyelembe. Ilyen esetben a kételkedés
akadálya a bátor és határozott cselekvésnek, megbénítja az embert. Val-
lások oldalról tekintve a kételkedésnek nincs helye, ha kinyilatkoztat-
ott igazságokkal állunk szemben. Itt ugyanis nem az emberi megismerés
korlátozottságával kell számolnunk, hanem Isten mindentudásával és
igazmondásával, éppen ezért kételkedésre nincs is ok. Kételkedni azon-
ban a teológiában is szabad, nem ugyan a már kikristályosodott dogmák te-
kinetében, hanem bizonyos tételekre nézve, amelyek nem nyertek az
egyházi tanítói hivatal részéről kötelező megfogalmazást. A teológia ép-
pen az ilyen nagyon finom és nehéz tételekkel sokat foglalkozik, az
egyszerű hívőnek azonban nem ajánlhatjuk, hogy ezekkel a nagyon ne-
héz problémákkal viaskodjék.